

CELE TREI CRIȘURI

Revistă de cultură

Director: Antonio FAUR

Palatul "Vulturul Negru" din Oradea (1981)

COLABORATORII ACESTUI NUMĂR:

**Florin ARDELEAN, Nicolaie CIOBANU, Florin CRĂCIUN, Ion I. DĂNILĂ,
Valerica DRAICA, Antonio FAUR, Radu MILIAN, Neculai MOGHIOR, Mircea PORA,
Radu ROMÎNAȘU, Ioan VOIEVOZEANU**

CELE TREI CRIȘURI
Director-fondator: George BACALOGU
Director (seria a II-a): Dr. Viorel FAUR

Revista apare cu sprijinul Consiliului Municipal Oradea

REDAȚIA:

Viorel FAUR,
secretar general de redacție

Redactori – istorie:

Mihai D. DRECIN
Barbu ȘTEFĂNESCU
Ioan HORGA

Redactori – literatură:

Corneliu CRĂCIUN
Miron BLAGA

Redactori-actualitate:

Constantin MĂLIȚĂȘ
Flaminia FAUR
Radu ROMÎNAȘU
Florin ARDELEAN

CELE TREI CRIȘURI
ISSN-1221-5716

Revistă de cultură
Redacția: Oradea, Aleea
Rogerius, nr. 1,
Bl. G6, Ap.78

Tipar: Metropolis SRL Oradea
Tel.: 0259 472 640,
0729 845 160

CUPRINSUL:

PRO MEMORIA

- **Antonio FAUR**, *Pro Uniunea Europeană.....* 1

ISTORICUL VIOREL FAUR
LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 65 ANI

- *O viață dedicată științei și culturii.....* 5

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE
DEDICATE ISTORICULUI VIOREL FAUR

- **Radu MILIAN**, *Câteva date statistice privind situația școlară și bisericească a românilor ortodocși din prima jumătate a secolului XIX* 9
- **Neculai MOGHIOR**, *Credincios jurământului dat.....* 15
- **Ion. I. DĂNILĂ**, *Ferdinand I de România - un om de cultură și pentru cultură-* 36
- **Radu ROMÎNAȘU**, *Conferințe, șezători și serbări culturale organizate de Despărțământul Central - Bihorean al „Astrei”, în perioada interbelică.....* 41
- **Nicolae CIOBANU, Ioan VOIEVOZEANU**, *Operația militară „Taifun” sau începutul sfârșitului (2 octombrie-5 decembrie 1941)* 55
- **Florin ARDELEAN**, *Presa din Bihor – iulie 1989/ iunie 1990. Cotidianul „Crișana”: ultimele luni ale dictaturii, revoluția și adecvarea la noua realitate politică* 62

PRO UNIUNEA EUROPEANĂ

Ideea europeană își are originile în antichitatea greco-romană. Aproape întreg continentul (cu excepția părților nordice și estice) a intrat în componența Europei romane, ca primă expresie a unității europene, realizată prin *manu militari* și aflată sub un singur sceptru, cel al împăratului de la Roma. Din anul 476 (când s-a prăbușit partea vestică a Imperiului Roman, sub loviturile popoarelor germanice), și până în epoca noastră s-a manifestat, în permanență, tendința de a realiza aspirația de unire a țărilor din Occidentul și centrul continentului și a instaura o pace definitivă, care să asigure prosperitatea generală.

Prin confederarea statelor naționale de astăzi a devenit posibilă materializarea acestor deziderate, care sunt cuprinse – sub forma unei legi fundamentale – în *Proiectul de tratat de instituire a unei constituții pentru Europa*. Ea are menirea să confere legitimitate construcției unei noi structuri politice, puternice, cu nume justificat de *Uniunea Europeană*.

Documentul la care ne referim este cunoscut mai cu seamă de către funcționarii de stat implicați în acțiunea de integrare a României

Dr. Antonio FAUR,

conferențiar la Universitatea din Oradea, cu preocupări de istorie contemporană a României și universală.

în Uniunea Europeană, de oamenii politici (parlamentari și lideri de partid) și de unii specialiști din domeniul vieții universitare. Din păcate, conținutul său nu a fost popularizat, așa cum s-ar fi impus, în rândurile locuitorilor interesați de acest proces istoric. Nici autoritățile (care au o asemenea obligație) și nici presa (scrisă și vorbită) n-au acordat atenția cuvenită proiectului constituțional european, astfel că majoritatea absolută a cetățenilor au doar o idee vagă despre acesta.

În contrast cu situația despre care vorbim, pe plan european au fost luate măsuri mai ales după respingerea constituției de către francezi, olandezi și englezi. Spre pildă, Convenția Europeană (care a adoptat-o la 13 iunie și 10 iulie 2003) a editat, în Germania, un impresionant volum (de 326 p.) intitulat *Proiect de tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa*. El apare sub egida Oficiului pentru Publicații al Comunităților Europene, în anul 2003.

Cu toate că este de apreciat acest demers al respectivei instituții europene, totuși numărul de exemplare (în limba română) este prea mic, astfel că este necesară chiar și o *sumară informare cu privire la documentul în temeiul căruia va funcționa Uniunea Europeană*, pentru ca locuitorii țării să adopte o poziție rațională – în deplină cunoștință de cauză – în privința aderării la Uniunea Europeană.

O decizie majoră, care să determine schimbarea destinului românilor, nu poate fi adoptată la întâmplare, ci numai pe baza unei analize lucide a realității, care, la rândul ei, nu poate fi efectuată decât printr-o informare temeinică asupra acestei problematice vitale pentru viitorul comun european.

Istoricul Constituției Europene începe cu decizia, din 14-15 decembrie 2001, a Consiliului European, care s-a întrunit la Laeken (în Belgia) și a constatat că se impune *convocarea Convenției Europene*. Aceasta din urmă trebuia să examineze trei chestiuni de mare însemnătate:

1. „apropierea cetățenilor de proiectul european și de instituțiile europene;
2. structurarea vieții politice și a spațiului politic european într-o Europă extinsă;
3. transformarea Uniunii Europene într-un factor de stabilitate și un punct de referință în noua ordine mondială” (Apud *Proiect de tratat de instituire a unei constituții pentru Europa*, Editura Convenției Europene, 2003, p. III).

S-a luat în discuție și ideea că ar fi oportun ca această Convenție să „deschidă calea adoptării unui text constituțional”. Într-adevăr, „lucrările” Convenției au avut, ca principal, rezultat elaborarea unui proiect de Tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa, aprobat în cadrul sesiunii plene a Convenției din 13 iunie 2003. De menționat și faptul că din Convenția Europeană au făcut parte, ca membri, și reprezentanți ai României (în calitate de țară candidată), atât pe linie guvernamentală (Hildegard Carola Puwak), cât și parlamentară (Liviu Maior, Alexandru Athanasiu și Puiu Hașotti). Au fost și *membri supleanți*, precum Ion Jinga și Constantin Ene, (din partea guvernului

României), Adrian Severin și Péter Eckstein Kovacs (din partea Parlamentului). Se poate, deci, afirma că și România a participat, prin câțiva dintre politicienii săi, la actul istoric de adoptare a textului Constituției Europene.

Textul propriu-zis al Constituției Europene este anticipat de un *preambul* (p. 5) care se „deschide” cu un citat din opera lui Tucidide: „Constituția noastră ...se numește democrație, pentru că puterea nu se găsește în mâinile unei minorități, ci în mâinile majorității”. Se face, în acest mod, apel la un precedent antic pentru a atrage atenția că originile democrației europene sunt de căutat în Grecia (în „secolul de aur” al lui Pericle), unde s-au cristalizat și alte forme de manifestare ale spiritului uman (filosofia, istoriografia, literatura). Tot în acest spațiu au fost efectuate unele experiențe de natură democratică, care merită să fie păstrate în memorie, impunându-se -încă de atunci – principiul că „puterea” trebuie să fie în mâinile majorității”, nu a unei minorități abuzive și exclusiviste. În fond, la temelia actualei construcții europene stă tocmai acest principiu, atât de vechi și, totodată, atât de modern.

Preambulul conține și unele fraze pe care – datorită frumuseții și semnificației lor reale - le considerăm absolut remarcabile. Reproducem prima formulare de acest fel: „Conștienți ... că locuitorii săi (ai Europei-n.n.), veniți în valuri succesive de la începuturile umanității au dezvoltat aici (în această parte de lume-n.n.), în mod progresiv valorile care stau la baza umanismului: egalitatea oamenilor, libertatea, respectarea rațiunii”. Autorii Constituției Europene menționează că s-au inspirat din „moștenirea culturală, religioasă și umanistă a Europei”, care reprezintă patrimoniul de valori ale continentului. Ele evidențiază „rolul central al omului” în istoria europeană, precum și „drepturile lui inviolabile și inalienabile”.

Într-un alt pasaj al aceluiași preambul este exprimată convingerea că „Europa reunită de acum încolo (subl. ns.-A.F.) intenționează să continue pe această traiectorie de civilizație, de progres și de prosperitate, pentru binele tuturor locuitorilor săi, inclusiv cei mai fragili și mai defavorizați”. Este vorba de o atitudine solidară cu cei mulți, pe care soarta i-a nedreptățit în vreun fel, și nu de o declarație populistă, cum se mai întâmplă pe meleaguri carpatine, mai ales cu prilejul campaniilor electorale, când, „dragostea față de popor”, (mai exact față de alegători) cunoaște temperatură alarmantă.

Uniunea Europeană „dorește” să fie realizate, în viitor, obiective de cea mai mare însemnătate pentru cetățenii ei:

- să „rămână” un spațiu „*deschis către cultură* (subl.ns.-A-F), cunoaștere și progres social”, pentru că numai în acest mod își va conserva legăturile cu propriile obârșii spirituale și va realiza o necesară continuitate, care să însemne cu adevărat progres și civilizație;

- să aprofundeze „caracterul democratic și transparent al vieții sale publice” (acest aspect este important și pentru noi, românii, care sperăm ca instituțiile lor să țină cont de asemenea deziderate și, astfel, să se europenizeze);

- să „acționeze în favoarea păcii, justiției și solidarității în lume”, manifestându-se ca factor de putere preocupat de stabilirea unui echilibru politic mondial, cu scopul eliminării oricărui conflict militar și al edificării unor raporturi de apropiere cu toate statele lumii.

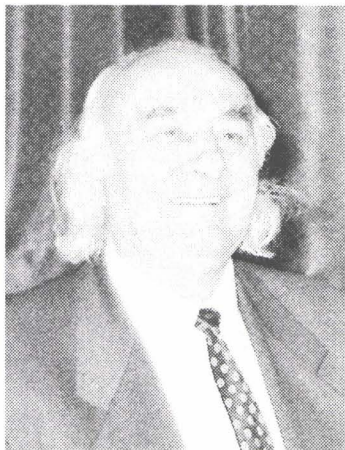
Este incontestabil faptul că, „popoarele Europei” sunt „*mândre de identitatea și de istoria lor națională*” și sunt „decise ca să depășească vechile dezbinări și , *din ce în ce mai unite, să-și făurească un destin comun*” (subl.ns-A.F.). Reiese, din aceste considerente, tocmai optimismul autorilor documentului (și al „părinților fondatori” ai Uniunii Europene) și încrederea lor în viitorul „comun” al locuitorilor, care să stea sub semnul unității, nu al discordiilor.

Europa va fi, în sfârșit, „unită în diversitate” și va „oferi cele mai bune șanse de a continua *marea aventură*, care și găsește aici un spațiu privilegiat de speranță umană”. Cu certitudine, definirea acțiunii unificatoare a Europei ca pe „o mare aventură” este făcută cu maximă luciditate, fiindcă ne aflăm în fața celui mai grandios proiect politic în care s-au angajat majoritatea popoarelor europene, dornice să elimine, pentru totdeauna, războiul din viața lor și să-și asigure cele mai bune condiții de afirmare în viitor, fiecare păstrându-și propria identitate etnică și culturală.

Autorii *constituției europene* au formulat aceste cugetări politice care au valoarea de îndemnuri lucide la o convergență a eforturilor în direcția finalizării celei mai de seamă opere politice din istoria continentului european.

ISTORICUL VIOREL FAUR LA ÎMPLINIREA VÂRSTEI DE 65 DE ANI

O VIAȚĂ DEDICATĂ ȘTIINȚEI ȘI CULTURII

În cei 15 ani care au trecut de la revoluția din decembrie 1989, istoricul Viorel Faur a desfășurat o activitate de *excepție*, în mai multe planuri: științific, cultural și politic. A fost cea mai eficientă perioadă din viața sa, care i-a îngăduit o desfășurare plenară, marcată de rezultate semnificative, pe care le vom consemna – într-o formă concisă – în rândurile următoare.

Ne referim, mai întâi, la *domeniul cultural*, în care, de altfel, se afirmase și în deceniile precedente. Primul demers major în această privință l-a constituit implicarea sa – în lunile februarie și martie 1990 – în organizarea, împreună

cu alți intelectuali bihoreni de marcă, *Asociației culturale „Vatra Românească” din Bihor* (al cărei președinte a fost ales), care a avut un rol important nu numai în ceea ce privește promovarea unor activități de natură culturală, dar și pentru menținerea unui echilibru interetnic, ca o contrapondere la unele manifestări de natură extremistă locală. În cadrul acestei mari și importante asociații (a cărei istoric merită a fi reconstituit) s-a „născut” *Fundația culturală „Cele trei Crișuri”* (care, ulterior, a acționat independent, cunoscută ca un factor cultural și științific de certă anvergură. Directorul acesteia (de la înființare și până la dispariția din peisajul cultural) a fost profesorul Viorel Faur, care i-a direcționat activitatea. *Fundația* a realizat cel puțin două proiecte de valoare incontestabilă:

1. reeditarea revistei de cultură „*Cele trei Crișuri*” (cu sediul redacției în Oradea), mai exact scoaterea celei de a doua serii a acesteia (1990-2000), director fiind tot Viorel Faur, care i-a asigurat și fondurile financiare necesare, prin convingerea unor sponsori și din publicitate, preocupare astenizantă, dar – până la urmă - cu o finalitate pozitivă;
2. editarea a *36 de cărți*, dintre care peste 30 de istorie națională și locală, câteva din acestea lucrări de doctorat (practic, cercetări istorice originale, apreciate în lumea științifică); și în acest caz sunt de remarcat eforturile lui Viorel Faur pentru a obține sumele necesare tipăririi cărților respective, precum și grija sa permanentă pentru

calitatea lor grafică (mergând până la efectuarea de corecturi a cuvintelor greșit tehnoredactate în prima formă a cărții).

Ca o continuare a acestor strădanii culturale, recent istoricul Viorel Faur a făcut demersuri – împreună cu alți intelectuali din oraș - pentru constituirea *Asociației culturale „Crișana”*.

Ca președinte al acesteia, el a fixat unele direcții de revigorare a unor tradiții spirituale, urmând a înființa filiale în orașele Beiuș, Ștei, Aleșd, Marghita și Salonta. A fost creat, deci, un cadrul legal de exprimare a disponibilităților culturale locale, în context național.

De asemenea, în calitate de președinte al filialei Bihor a Comisiei Române de Istorie Militară, Viorel Faur a impulsionat activitatea acesteia, care a înregistrat progrese remarcabile, fiind cea mai activă filială din țară.

În perioada 1992-1994, fiind președinte al filialei orădene a Institutului de Istorie și Teorie Militară din București, a editat revista de istorie și cultură militară „Cetatea Bihariei”, în care au fost publicate studii și articole despre un capitol însemnat al trecutului național.

Este de menționat, de asemenea, un fapt mai puțin cunoscut, și anume acela că istoricul Viorel Faur a făcut parte (ca senator al României) din Comisia parlamentară care a aprobat actuala stemă a României; după 1992 a fost președinte (mai mulți ani) al Comisie Județene Bihor pentru aprobarea stemelor unor orașe și comune, printre care stema Municipiului Oradea și a Județului Bihor.

Prin modul cum a înțeles să promoveze cultura în orașul Oradea (dar nu numai), Primăria Municipiului de pe Crișul Repede i-a acordat, în cadrul unei adunări publice (din 3 martie 2004), diploma *Pro meritis*.

De altfel, Viorel Faur a fost și o *persoană publică*, deoarece a fost ales, în prima legislatură postdecembristă (1990-1992), ca senator în Parlamentul României, unde s-a afirmat în mod deosebit, fiind ales *președinte al Grupului Interparlamentar Român* (G.I.P.), postură politică importantă, în care a condus delegații ale Parlamentului României la cinci Adunări generale (de la Punta del Este, Santiago de Chile, Phenian, Yaounde și Stockholm) ale Uniunii Interparlamentare; prin faptul că a fost inițiatorul unui nou tip de diplomatie parlamentară, i-a fost conferit titlul de *membriu de onoare* al grupului Român al Uniunii Interparlamentare până acum singurul caz de acest fel.

Concomitent, Viorel Faur a prestat o activitate universitară de calitate la Facultatea de Istorie-Geografie, unde a fost conferențiar 1990-1994) și este profesor din 1 octombrie 1994, deci de peste un deceniu. A predat mai multe cursuri universitare: *Istoria modernă a României*, *Istoriografie generală*, *Istoriografie română*, *Introducere în istorie și științe auxiliare ale istoriei*, *Curs special de istorie modernă a României*, *Biserica și școala în nord-vestul României*. A predat cursuri și la alte facultăți orădene: *Ideea europeană* (Facultatea de Științe Juridice) și *Istoria culturii și civilizației universale* (la Facultatea de Arte Vizuale). Din 1995 și până în 2005 a îndrumat zeci de studenți

în activitatea de elaborare a unor lucrări de licență și dizertații de masterat. Cu rigoare și profesionalism, și-a exercitat atribuțiile de profesor conducător de doctorat, la peste 20 de tineri cercetători.

Da fapt, travaliul său științific (după 1990) a fost orientat și în alte direcții, reprezentativă fiind multitudinea de studii și lucrări publicate (peste 150) și publicarea următoarelor cărți:

1. *Cultura românilor din Bihor (1849-1918)*, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1992, 186 p.
2. *Viața politică a românilor bihoreni (1849-1919)*, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1992, 236 p.
3. *Sesiunea solemnă a Parlamentului României la Alba Iulia: 1 decembrie 1990. Documente*, Editura Parlamentului României, București, 1992, 109 p.
4. *Generația Marii Uniri. Evenimentele din Bihor (decembrie 1919-aprilie 1919)*, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1993, 129 p.
5. *Tragedia de la Sighiștel (decembrie 1918-martie 1919)*, Editura Buna Vestire, Beiuș, 1995, 49 p.
6. *Contribuții la istoricul bibliotecilor românești din Crișana (1830-1940)*, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1995, 164 p.
7. *Presa românească din Crișana, despre mișcare memorandistă*, Editura Fundației Culturale „Cele trei Crișuri”, Oradea, 1996, 212 p.
8. *80 de ani de la adoptarea la Oradea a declarației de independență a românilor din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș (12 octombrie 1918)* (cu text tradus în limbile engleză, franceză, germană și italiană), Editura Universității din Oradea, 1998, 82 p.
9. *Istoria satului Seghiște. La 500 de ani de la prima menține documentară (1503-2003)*, Editura Universității din Oradea, 2003, 172 p.
10. *Iosif Roman (1829-1908), o personalitate bihoreană mai puțin cunoscută*, Editura Universității din Oradea, 2004, 203 p. (colaborare cu Gelu Neamțu)
11. *Românii din Crișana în anii revoluției din anii 1848 -1849, vol. I (1848)*, Editura Universității din Oradea, 2005, 330 p; vol. II (1848), 300 p.
12. *O viață de om sub „ochii” Securității*, Editura Universității din Oradea, 2006, 150 p.(colaborare cu Antonio Faur)

Este evidentă, credem, contribuția științifică a profesorului Viorel Faur, ilustrată de aceste 12 cărți și un număr mare de studii și articole pe care nu le mai consemnăm, deoarece ele sunt cuprinse în cele două volume omagiale pe care Universitatea din Oradea i le-a consacrat la împlinirea vârstei de 60 de ani (cu titlul: *Istoria-ca experiență intelectuală*, Editura Universității din Oradea, 2001, 475 p.) și la împlinirea vârstei de 65 de ani (cu titlul : *In honorem Viorel Faur*, Editura Universității din Oradea, 2006, 567 p.).

De reținut și faptul că este vorba de o premieră în viața academică orădeană, când o instituție de învățământ superior (ca și profesorii, doctoranzii, masteranzii și studenții) a dedicat două volume unui profesor (la vârste diferite), așa cum se procedează și în alte universități europene. De aceea, considerăm că a fost, prin aceste recunoașteri științifice, introdusă și la Oradea o experiență occidentală care exprimă un mod de cinstire a muncii intelectuale, făcute în beneficiul științei și culturii.

Redacția noastră se asociază acestui gest, dedicând istoricului Viorel Faur - care este și secretarul general de redacție al revistei - acest număr, împreună cu autorii studiilor și articolelor pe care le publicăm, urându-i sănătate și la mulți ani, pentru a-și continua opera și a lăsa posterității cât mai multe lucrări de valoare.

Redacția

STUDII ȘI ARTICOLE DE ISTORIE DEDICATE ISTORICULUI VIOREL FAUR

Radu MILIAN

CÂTEVA DATE STATISTICE PRIVIND SITUAȚIA ȘCOLARĂ ȘI BISERICESCĂ A ROMÂNILOR ORTODOCȘI DIN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI XIX

Învățământul românesc a fost, cu excepția celui trivial, un învățământ confesional, susținut în exclusivitate de biserică. Comunitatea bisericească, prin grija parohului local se îngrijea de localul școlii, materiale didactice și plata învățătorului. Starea economică nu prea strălucită a parohiilor ortodoxe a afectat starea cantitativă și calitativă a învățământului românesc din Bihor. Peste starea economică proastă a comunităților românești, s-a suprapus criza alimentară generată de campaniile anti napoleoniene ale Imperiului Habsburgic.

Pentru a determina starea economică a parohiilor ortodoxe, Episcopia din Arad a trimis la 4 iunie (mai) 1814, o circulară prin care cerea tuturor parohiilor consistoriului orădean să facă statistici (oculagii) cu toate averile locuitorilor și cu numărul populației; adulți și copii. Aceste evidențe, trebuiau să fie clare în registrele de evidență deoarece, potrivit ordinului, *așa se proceda în toate țările supuse coroanei austriece*. Circulara era urmare a unui ordin imperial (nr. 28769/30 noiembrie 1813)¹, prin care se urmărea să se determine situația economică a imperiului. Din păcate, informația fragmentară nu ne permite să reconstituim starea materială exactă a parohiilor ortodoxe de la începutul secolului XIX. Date mai exacte am putut obține doar pentru anul 1835. Aceste date economice ne sunt necesare pentru a putea analiza posibilitățile de susținere a școlii și bisericii de către comunitățile românești ortodoxe.

Analiza economică este făcută pe 85 de parohii ortodoxe (Anexa I), pentru care am avut inventare; dintr-un total de aproximativ 200 de parohii ortodoxe existente în Comitatul Bihor la aceea dată. Funcția de învățător era contopită cu aceea de cantor (dascăl) în biserică, pentru întregirea veniturilor. Cazurile în care învățătorul nu a avut atribuții bisericești au fost extrem de rare. În timp ce școlile lipsesc aproape cu desăvârșire (o singură clădire de școală în satele studiate), atât preotul, cât și cantorul aveau o casă, cu aproximativ 10 – 15 ari de grădină (între 1 și 1,5 vici arabil). Marea majoritate a caselor erau proprietatea parohiei. Pentru întregirea salariului, parohiile au acordat preoților și dascălilor mari suprafețe de

¹ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, fond *Episcopia Ortodoxă Oradea*, (în continuare AN – Dj. Bh.)dos. 7/1814, f. 57

pământ. Întrucât sistemul de măsurare era inegal și în funcție de productivitatea pământului, redăm suprafețele totale în unitățile de măsură ale epocii: 34 de vici, 349 de căbele, 6,5 sesii, 146 de lanțuri și 3 hectare. În bani, aceste parohii aveau împreună un capital de 8358,66 florini; 464,83 de zloți și 40 de coroane; fie numerar la administratorii parohiali sau în plasamente. De asemenea, dispuneau și de o cantitate de 246,5 vedre de vin². La o analiză sumară observăm că media sumelor în bani de care dispuneau aceste parohii era de 99,5 florini. Din acești bani trebuiau să întrețină școala și biserica. Desigur se făceau și încasări de la credincioși, dar arareori acestea depășeau această medie. Dintre parohiile studiate, 66,6% (56) aveau capitaluri sub medie, între unul și 99 de florini anual. Restul, 33,3% (28) putem spune că erau parohii mai bogate, cu un capital de peste 99,5 florini. Aceste date ne oferă o imagine a posibilităților avute de parohiile ortodoxe din prima jumătate a secolului XIX. Această situație financiară îi determina pe unii diaconi sau preoți să treacă dintr-o parohie în alta. Este și cazul fostului diacon din Oradea Mare, Acsente Popovici, paroh în Păulești, care în anul 1834 cere parohia din Picleu, mai bogată probabil, pentru a-și mări veniturile³. Din studiul cererilor făcute de preoți sau diaconii consistoriului, reiese că, foarte mulți preoți au activat înainte de a primii parohii ca diaconi (dascăli, cantori). Pe lângă ajutorul oferit preotului în ținerea slujbei, acestea mai aveau datoria de a ocupa și funcția de învățători. Era și un mod de întregire a veniturilor.

Ceea mai bună situație economică o aveau parohiile de la orașe, în special din Oradea Mare; unde se făceau și cele mai multe cheltuieli pentru întreținerea școlii și bisericii. În Oradea – Velența de exemplu, în anul 1835 s-au făcut următoarele cheltuieli: 128,21 fl. pentru vie, iar pentru alte cheltuieli agricole 42,16 fl. Anul următor, cheltuielile pentru vie au crescut la 228,30 fl⁴. Între anii 1843 – 1844, la parohia din Velența au fost subscrise sume de bani de la credincioși și din diverse activități, în valoare de peste 200 de florini, cheltuite pentru întreținerea bisericii. Situația financiară a fost întocmită la data de 20 noiembrie 1844 de către preotul Pop Zaharia⁵. Din socotelile bisericii din Oradea (probabil protopopiat n.n.), reiese că în anul 1844 s-au strâns venituri în sumă de 5753,15 ^{4/8} florini (donații și încasări). Cheltuielile au fost de 3211,30 florini; rămânând o sumă de 2541,45 ^{4/8} florini. Documentul este semnat indescifrabil de către preotul, diaconul, câțiva profesori, învățători și consilierii bisericii (Jiga Micloș, Curatorul Pușcoci Șandor s.a.)⁶. La data de 8 februarie 1845, a fost întocmită o situație cuprinzând veniturile lunare ale parohiei Oradea, pe anul 1844. În funcție de numărul de dumineci, sărbători și alte evenimente religioase, veniturile au variat între 75,36 florini (iunie) și 275,43 florini (ianuarie). Încasările

² *Ibidem*, dos. 16a/1832 – 1838, f. 1 – 8; dos. 21/1835, f. 9-84

³ *Ibidem*, f. 116

⁴ *Ibidem*, f. 154, 156

⁵ *Ibidem*, dos. 27/1843 - 1845, f. 1 - 4

⁶ *Ibidem*, f. 25 - 27

totale din aceste activități, au fost în sumă de 2649,48 florini. Situația este semnată de curatorul Papp Simeon⁷.

În jurul anului 1845, consistoriul orădean a cerut preoților să facă statistici bisericești și școlare exacte cu numărul credincioșilor, copiilor de vârstă școlară și a celor care frecventau școala, situația școlilor, bisericilor, averilor bisericești și școlare, numărul învățătorilor. Din păcate, aceste statistici nu s-au păstrat, deoarece, din lipsă de hârtie, colile pe care au fost făcute rapoartele au fost refofolosite. Așadar, foarte puține date se pot reconstitui de pe verso la unele documente. De exemplu, venitul unor școli sătești în anul 1845: Abramul de Sus 21 florini; Almaș 16 fl.; Bojei 28 fl⁸. Cunoaștem totuși că, într-o perioadă de 10 ani (1828/9 – 1838/9), Consistoriul orădean a încasat din diverse donații, servicii făcute credincioșilor și de la cele opt protopopiate din subordine, suma de 15.627,5 florini valută vineză. Situația este semnată de către Atanasie Boțco, la data de 30 septembrie 1844⁹. S-au păstrat și câteva însemnări unde, apar atât date de statistică demografică, cât și date de statistică economică. Redăm câteva, deoarece am considerat necesar să avem o bază de raportare demografică pentru puterea economică a parohiilor: conscripția satului Fekete Bator din anul 1845 arată în felul următor: 453 de suflete; 183 de perechi; 17 școlari. Preot era Mascaș Ioan, diacon Radu Nicolae și învățător Popovici Petru. *Prenumerația* (salariul n.n.) pentru preot și diacon era de 1,30 fl¹⁰. În Covașd, situația se prezenta astfel: 8 botezați de sex bărbătesc și 14 de sex femeiesc; 16 decese (8 bărbați și 8 femei); 4 cununii. S-au spovedit 140 bărbați și 290 femei. La rubrica *școală* nu era trecut nimic. Mai mult ca sigur nu exista nici școală, nici învățător¹¹. În relatarea despre școala și biserica din Atoș, la 28 dec. 1849 se spunea: existau 100 de case în parohie și 8 în filie; 302 bărbați, 281 femei; iar în filie 50 bărbați și 31 femei. În total 667 de suflete. casa parohială era bună, iar parohul avea 15 vici [ari n.n.] de pământ arabil și 5 de „cosalău” [fânețe n.n.]. Existau 10 copii școlari (8 băieți și 3 fete). Învățător era Ilie Gheorghevici, plătit cu 50 de florini în bani și 12 cubule grâu, 1 stângen de lemne, 2 de porumb?, 100 porții de fârsce? și 4 lanțuri de pământ¹².

La 21 aprilie 1850, protoprezbiteriatul Orăzii-Mari, din Varad-Velența, a emis un ordin către „ocârmuirea școlastică a Districtului Milităresc Oradea”, prin care i se cerea să facă tabele cu toate școlile din protoprezviteratele Orăzii- Mari și Meziadului. Această situație era necesară pentru a vedea câte școli există în protoprezviteratele sus numite, câte își puteau permite învățător și câte s-au grupat mai multe la un loc, deoarece, nici așa, nu-și puteau permite plata învățătorului.

⁷ *Ibidem*, f. 34

⁸ *Ibidem*, f. 129 verso

⁹ *Ibidem*, f. 164

¹⁰ *Ibidem*, f. 210 verso

¹¹ *Ibidem*, dos. 27_a/1845 – 1847, f. 149 verso

¹² *Ibidem*, dos. 34/1850 – 1851, f. 25

Din această cauză trebuiau luate măsuri urgente pentru reglementarea situației¹³. La data de 3 octombrie 1850, consistoriul orădean le cerea preoților, după îndreptarea primită de la episcopia Aradului, să subscrie fără întârziere la fondul arhieresc și să facă însemnări despre starea bisericilor, a școlilor, preoților și poporului. Statisticile să se facă fără întârziere, până în data de 8 noiembrie, după următoarea rubricatură: Numărul caselor; numărul perechilor căsătorite; numărul sufletelor pe sexe; naționalitatea; capitalul bisericesc; dacă este școală și starea acesteia¹⁴. Ca urmare a circulării, parohiile încep să trimită statistici la consistoriu. Pentru a vedea care era situația demografică și economică a parohiilor ortodoxe spre mijlocul secolului XIX, vom da câteva exemple: În parohia Sănalului existau: 13 gospodării, care aveau și câte un lot de pământ; 112 perechi căsătorite; 274 bărbați și 289 femei, în total 563 locuitori. Capitalul bisericii era de 193,17 florini. Nu exista școală, deoarece parohia nu deținea teren pentru construcția ei. În filia Homorog se aflau 7 gospodării fără pământ; 7 perechi căsătorite; 19 bărbați și 35 de femei; nu era școală și nici capital bisericesc¹⁵. În Calea Mare se găseau 96 de case; 232 bărbați și 272 femei. Biserica avea 10 florini și 122 de zloți. Școală nu exista, preot fiind Vasilie Popovici¹⁶. În Săldăbaj se găseau un număr de 139 de case; 194 de perechi căsătorite; 332 bărbați, 13 băieți; 341 femei și 10 fete. De asemenea existau 3 perechi de țigani (13 bărbați și 10 femei); o gospodărie de maghiari (2 bărbați și 3 femei). O pereche era de altă religie (2 bărbați și 4 femei). Capitalul bisericii era de 30 florini. Școală în parohie nu era, dar preotul Mangra Mihail notează ca *ar fi de mare trebuință*¹⁷. În luna noiembrie 1850, în parohia Mădăras, se găseau 100 de case, 105 perechi; 281 bărbați și 277 femei; deci un total de 557 de oameni. Nu exista școală, deoarece nu exista învățător. Preot era Mihail Popovici¹⁸. În Cărăsău, în același an, se găseau 173 de case; 215 familii; 495 bărbați și 500 de femei. De asemenea, 11 băieți și 14 fetițe. Școala era în stare satisfăcătoare. Capitalul bisericii era de 13 fl. în bancă. În anul 1850 s-au născut 15 băieți și 17 fete. Preot era Gavril Popovici¹⁹. În Petigd s-au botezat în anul 1850, 35 băieți și 19 fetițe. Au fost oficiate 15 căsătorii. Au decedat 15 bărbați și 17 femei. Preot era Ioan Popovici²⁰. În Ciumeghiu, s-au botezat în anul 1850, 27 băieți și 24 fetițe; în total 51 de copii. Au fost 18 căsătorii și au decedat 32 de oameni (14 bărbați și 18 femei). Preot era Teodor Roxin²¹. În Iancești, în anul 1851, se găseau 68 de gospodării, cu un număr de 415 suflete. În filie se găseau 42 de case, cu 271 de suflete. Casa

¹³ *Ibidem*, f. 79

¹⁴ *Ibidem*, f. 104

¹⁵ *Ibidem*, f. 109

¹⁶ *Ibidem*, f. 111 verso

¹⁷ *Ibidem*, f. 118

¹⁸ *Ibidem*, f. 164

¹⁹ *Ibidem*, f. 189 verso

²⁰ *Ibidem*, 190

²¹ *Ibidem*, f. 214 verso

parohială era de lemn, iar școală nu exista. Capitalul bisericii era de 21,15 florini²². La 11 mai 1851, arhimandritul Patrachie Popovici, îi scria lui Atanasie Boțco, (ca răspuns la întrebarea: în ce limbă se scriu protocoalele bisericești, deoarece înainte era maghiara?), că protocoalele se scriu în limba bisericii²³. Arhieriei bisericii credeau că, dacă aceste protocoale se vor scrie în limba română, preoții de țară vor munci mai sârguincios la întocmirea lor.

Din Rapoarte, ne dăm seama de starea materială preclară a parohiilor ortodoxe. În raport cu conscripția anului 1835, capitalul bisericilor este mai mic. Aceasta se va reflecta și în numărul de școli întreținute: doar două în satele mai sus menționate. Aceasta înseamnă că, la o populație de aproximativ 5000 de locuitori din 12 localități, existau doar două școli. Numărul copiilor de vârstă școlară se situa în jurul cifrei de 30 în fiecare localitate. Observăm că doar o parte mică dintre aceștia mergeau la cele două școli existente, iar o parte erau instruiți de puținii învățători sau dascăli în biserică sau acasă. Marea majoritate însă, rămâneau analfabeți.

În luna iulie 1851, la cererea Consistoriului orădean, este înaintat un raport despre școlar *Despre starea de astăzi a Institutelor și a școalelor care se află în Militărescul District Orădean, în comunitatea Beiușului, în cercul comisariului Guvernului în Beiuș, în Dieceza Aradului, în Protoprezviteriatul Meziadului*. Raportul a fost pentru cinci parohii (Budureasa, Curățele, Oradea - Mare, Oradea - Velența și Cihei). Școală exista doar în Oradea și Cihei [localitate limitrofă orașului n.n.], în rest, copii învățau la biserică după slujbă. O singură școală se afla în stare bună, dar materialele didactice lipseau cu desăvârșire. Școlile erau în grija comunității și a bisericii, care trebuiau să le susțină și plăteau câte un învățător. O situație mai bună o avea școala din Oradea - Mare, care beneficia de o fundație orășenească de sprijin. Cele cinci parohii aveau la data respectivă un număr de 4489 de locuitori. Dintre aceștia, 256 erau copii de vârstă școlară, care, așa cum spune documentul, *ar putea umbla la școală*. Din motive economice, dar și de mentalitate, doar 147 dintre aceștia frecventau școala; adică 57,42%. Procentul era mai mare la băieți, 60,52%; în timp ce la fetele era doar de 52,88%. Procentul trece peste 50% deoarece s-a luat în calcul și frecvența din mediul urban (cele două școli din Oradea). Astfel, în mediul rural frecvența era de 43,33% (36,95% la băieți și 51,66% la fete). Observăm astfel, un lucru interesant. În mediul rural, contrar așteptărilor, la fete se înregistrează o frecvență mai mare. Putem explica acest lucru prin aceea că, băieții erau trimiși cu animalele sau îi ajutau pe părinți la munca câmpului; în timp ce fetele, până mai creșteau, erau lăsate să frecventeze două sau trei clase primare. În mediul urban situația se prezenta astfel: 78,84% dintre copiii de vârstă școlară frecventau școala (96,66% dintre băieți și 54,54% dintre fete). Motivația economică își spune și aici cuvântul. În timp ce băieții până spre vârsta de 12 – 14 ani, nu aveau un rol economic foarte

²² *Ibidem*, f. 277 verso

²³ *Ibidem*, f. 239

mare, fetele în schimb, ajutau la menajul casnic. Mai era și mentalitatea. La oraș, bărbații trebuiau să cunoască o meserie, pentru a-și găsi un serviciu să-și întrețină familia; pe când fetele deveneau casnice. La sat lucrurile se schimbă, deoarece munca câmpului nu necesita numeroase cunoștințe. Protoprezviterul Meziadului a fost rugat să analizeze situația existentă, precum și să ofere soluții pentru remedierea ei. Piedicile în calea învățături după cum reiese din analiza făcută, au fost concentrate în șase puncte: „a) Învățătorii sunt rău plătiți și aceea plată întârzie; b) În multe locuri numai cu ajutorul magistrului [reprezentantului statului n.n.], cu mare întârziere poate căpăta ceva [este vorba de plata învățătorului n.n.]; c) Școala în cele mai multe locuri în ticăloasă stare se află; d) În așa ticăloasă stare, învățătorul ticălos răspunde chemării sale; e) Nu îdulcește cu cuvântul, cu fapta învățăceii [învățătorul n.n.]; f) În cele mai multe lucruri inimile crude a pruncilor sunt întărite iar a părinților înstrăinate de cătră școală. Procedura și Modrul (îndrumătorul n.n.) învățătorului e de căpetenie, lucru care [trebuie să-l aplice învățătorii] asupra tinerimei române, acela [care nu aplică *Modrul* n.n.] puțin învățăceii are. După părerea mea, rădicându-se și îndepărtându-se pedecel din sus, aduse înainte, de sine însăși va urma înaintarea învățături”. Situația este analizată corect, la realitățile anilor 1850-1851. Este analizată astfel și implicarea situației economice (la punctele a – e); cât și implicația pregătirii învățătorilor și a interesului acestora pentru școală (punctul f). Rămânea la latitudinea ierarhiei ortodoxe acțiunea pentru rezolvarea acestei situații. Desigur, datele avute la dispoziție nu reprezintă decât un mic eșantion al populației ortodoxe, aferente anilor 1850 – 1851²⁴. Totuși, din analiza documentară reiese că situația era asemănătoare în toate parohiile ortodoxe.

Rezolvarea acestor situații depindea în mare măsură de rezolvarea problemelor financiare ale bisericii ortodoxe. De aceste problemele financiare ale episcopiei ortodoxe, ne dăm seama și din cererile preoților și funcționarilor consistoriului. La 15 decembrie 1829, Ioan Erdeli, profesor și director de școală la Beiuș, cere ajutor consistoriului și episcopului ortodox de Arad, pentru școală (internat și transport)²⁵. Problema a rămas nerezolvată, astfel încât profesorii din Beiuș îi vor scrie din nou lui Patrachie Popovici, administratorul eparhial, în data de 19 noiembrie 1851, cerând salariile restante pentru anii 1850 – 1851²⁶. Neavând resurse financiare pentru nevoile de personal, era evident că biserica nu putea să acopere nici un minim necesar pentru cheltuieli școlare, mai ales că nevoile bisericii erau considerate mai important decât nevoile școlare. Totuși, printr-o mobilizare exemplară, în a II – a jumătate a secolului XIX – lea, o parte din aceste probleme cu care se confrunta școala și biserica românească, își vor găsi rezolvarea.

²⁴ *Ibidem*, f. 158-159

²⁵ *Ibidem*, dos. 15/1826 - 1832f. 55

²⁶ *Ibidem*, dos. 34/1850 – 1851, f. 277

CREDINCIOS JURĂMÂNTULUI DAT

„*Generale dumitale întruchipezi gloria*”
Ferdinand I de România

Una dintre marile personalități militare românești al secolului XX, cel care a reușit să spulbere faima de spărgător de fronturi al feldmareșalului german August von Mackensen¹, devenind pentru toți românii „eroul de la Mărășești”², a văzut lumina zilei la 28 noiembrie 1863 ca descendent în familia unui modest învățător din localitatea Târgu Bujor, județul Galați. La scurt timp după nașterea sa, întreaga familie s-a mutat în reședința de județ, unde locuia unchiul său după mamă, Ion Cazacu.

Deoarece a rămas văduvă de timpuriu, Maria Grigorescu (fostă Cazacu), descendentă a unei vechi familii moldovenești, deși ajutată substanțial de fratele său, a fost nevoită să depună eforturi deosebite pentru a-și putea crește cei patru copii: Dumitru, Constantin, Sevastia și mezinul Teofil-Eremia.

Este interesant de remarcat similitudinea cu celălalt mare comandant de oști român – generalul Alexandru Averescu³ – care i-a fost contemporan și

¹ August von Mackensen (n. 6 decembrie 1849-m. 8 noiembrie 1945), feldmareșal german. În timpul primului război mondial a fost comandantul Armatelor 9 (1914), 11 (1915) și al trupelor Puterilor Centrale care au luptat pe frontul românesc (1916-1918), în noiembrie 1918 a fost luat prizonier lângă Budapesta.

² Mărășești-oraș situat în lunca Siretului, jud. Vrancea, atestat documentar din 1455. Aici a avut loc, între 24 iulie/5 august-21 august/3 septembrie 1917, una dintre cele mai mari bătălii la care a participat armata română în primul război mondial. Pentru comemorarea celor peste 27 000 de eroi români căzuți în această luptă a fost edificat unul dintre cele mai mari mausolee din Europa, inaugurat la 18 septembrie 1938 în prezența regelui Carol al II-lea..

³ Averescu, Alexandru (n. 9 martie 1859, Ismail# localitate românească între anii 1857-1878, actualmente în Republica Ucraina#-m.2 octombrie 1938, București), mareșal al României. A participat la Războiul de Independență din 1877-1878 ca soldat și, apoi sergent, în cadrul unui regiment de cavalerie din Ismail. După absolvirea Școlii Divizionare de la Mănăstirea Dealu (1881) și al Școlii Superioare de Război din Torino (1886) a fost profesor la Școala de Ofițeri de Cavalerie din București, comandant al Școlii Superioare de Război (1894-1895), atașat militar la Berlin (1895-1898), șef al Secției Organizare și Operații din Marele Stat Major (1899-1904), comandant al Brigăzii 1 Roșiori (1904-1907), ministru de Război (1907-1909), comandant al Diviziei 1 Infanterie (1909-1911), șef al Marelui Stat Major (1911-1913), comandat al Corpului 1 Armată (1914-1916) și al Armatei a II-a (1916-1918) în cadrul căreia a condus ofensiva victorioasă de la Mărăști (11/245 iulie-19 iulie/1 august 1917), la 14 iunie 1930 a fost avansat la gradul de mareșal. A fost prim-ministru și ministru ad-interim de Externe (29 ianuarie-4 martie 1918) și, după ce a înființat partidul Liga Poporului (1918), ulterior Partidul Poporului (din 1920), de mai multe ori prim-ministru (1920-1921, 1926-1927) și membru de

camarad generalului Eremia Grigorescu, amândoi având o origine modestă și cunoscând din fragedă copilărie greutățile vieții, care nu i-au înfrânt ci i-au îndârjit și i-au făcut să-și croiască soarta cu propriile mâini.

Între anii 1870-1874, Eremia Grigorescu a urmat cursurile unei școli primare din Galați, avându-l ca dascăl pe învățătorul Râșcanu, un pedagog cu foarte multă experiență, care a știut cum să îndrume corect primii pași pe calea literelor a celui mai mic, dar și mai vioi dintre elevii din clasa lui. După cum avea să declare, mai târziu, viitorul general, el a fost foarte atașat de primul său dascăl, cu care a ținut legătura mulți ani după absolvirea școlii și despre care spunea: „*M-a învățat cum să învăț și cum să fiu om*”⁴.

Din această perioadă datează un episod, relatat în anul 1990 de către unul din nepoții generalului: „*Era în clasa întâi primară, la Galați. O iarnă grea, zăpada mare, cu viscol. Mama lui, a doua zi dimineața, îi spune să nu mai meargă la școală pe viscolul care dominase toată noaptea, mai ales că și drumul era destul de lung până la școală, din mahalaua unde locuia. Micul Eremia, stăpânit de simțul datoriei, pleacă totuși spre școală, înaintând prin zăpada înaltă. Un căruțaș, în drum spre oraș, este atras în întunericul dimineții de iarnă de o mogâldeață mișcătoare de la marginea drumului. Se oprește și într-o groapă plină de zăpadă descoperă pe copilaș, acoperit de zăpadă, la limita puterilor lui în efortul de a ieși din groapă, l-a luat în căruță și s-a întors cu el, predându-l mamei într-o stare jalnică. După această aventură, micul Eremia a zăcut câteva zile în pat, dar a trăit*”.

Conștiinciozitatea, agerimea și siguranța în acțiuni a viitorului comandant de oști au fost remarcate încă din această etapă a vieții sale. În anul 1872, când domnitorul Carol I⁵ a vizitat școala unde preda bătrânul Râșcanu, Eremia Grigorescu, premiantul clasei, a fost scos la tablă pentru a demonstra cunoștințele sale în fața suveranului României. Răspunsurile sigure și prestața elevului au atras atenția principelui și a suitei care îl însoțea. La un moment dat, învățătorul Râșcanu i-a cerut să scrie pe tablă cuvântul „*cocoș*”. Elevul a luat creta și a început să scrie cuvântul din josul tablei, urcând în diagonală, ăănă unde a putut să ajungă cu mâna. Principele Carol I, care era pasionat de gafologie, l-a bătut pe umăr și, mângâindu-l pe obrăjii, i-a spus: „*Bravo! Bravo!*”. Apoi, întorcându-se către doctorul Carol Davila⁶, care făcea parte din suita sa, i-a atras atenția asupra

onoare al Academiei Române de la 7 iunie 1923, autor a numeroase articole și lucrări de teorie și tactică militară.

⁴ Apud: gl.mr. (r) Nicolae Ionescu, *Generalul Eremia Grigorescu*, Editura Militară, București, 1896, p.10.

⁵ Carol I (n. 8/20 aprilie 1839, Sigmaringen-m.27 septembrie 1914, Peleş), principe al României (10 mai 1866-14 martie 1881), rege al României (1881-1914), al doilea fiu al principelui Karl Anton de Hohenzollern-Sigmaringen. Sub conducerea sa a fost obținută independența României; a fost căsătorit cu principesa Elisabeta de Wied și este înmormântat în cripta regală de la Mănăstirea Curtea de Argeș.

⁶ Davila, Carol (n. 8/20 aprilie 1828, Parma, Italia-m. 26 august 1894), medic de origine franceză, venit în țară în anul 1853 la invitația lui Șerban-Vodă. A înființat, la 4 decembrie 1854, la Mănăstirea Mihail-

liniei ascendente a scrisului micului elev, linie care indica un caracter mândru, cu năzuință spre glorie⁷.

În perioada anilor 1874-1878, după absolvirea școlii primare, Eremia Grigorescu a urmat cursurile gimnaziului Vasile Alecsandri din Galați, fiind atras în mod deosebit de studiul matematicii și al limbii latine. Dovedind o temeinică pregătire la toate materiile, având o judecată logică și clară s-a impus în rândul colegilor săi fiind în stare să acorde meditații multora dintre ei. Banii câștigați de pe urma acestor activități i-au permis să se întrețină singur încă din acea vreme și chiar să strângă suma necesară care i-a permis, la terminarea gimnaziului, să se poată prezenta la concursul de admitere în renumita Academie Mihăileană⁸ din Iași.

Se cuvine menționat faptul că, la acest concurs, pasiunea sa pentru studiul limbii latine i-a fost de un real folos. Întrebat de către unul dintre examinatori ce autor și ce capitole a pregătit pentru a le prezenta în fața comisiei, tânărul Eremia Grigorescu a răspuns fără șovăială: „*Cunosc toți autorii, întrebați-mă de unde vreți*”, arătându-le în același timp caietele sale cu adnotări și însemnări extrase din toți scriitorii latini prevăzuți în programa școlară a vremii⁹.

Această preocupare pentru cunoașterea îndeaproape a operelor lui Caesar¹⁰, Tacitus¹¹, Horațiu¹² sau Vergiliu¹³ nu l-a părăsit toată viața. În permanență, pe masa sa de lucru, chiar în timpul campaniilor din toamna anului 1916 sau vara anului 1917, se afla celebra lucrare a lui Caesar *De Bello Gallico*. Cunoașterea profundă a lucrărilor clasicele antichității îi permitea să foosească adesea în conversațiile sale expresii și citate latine cu referire la viața curentă sau activitatea militară¹⁴.

Primii doi ani de liceu i-a petrecut în internatul Academiei Mihăilene ca bursier al statului. A cunoscut astfel toate privațiunile și asperitățile vieții de elev

Vodă o școală de medicină, Grădina Botanică de la Cotroceni, Școala de Farmacie (1856), Societatea Medicală Științifică (1857), Societatea Științelor Naturale (1865), Societatea de Cruce Roșie (1876), Azilul Elena Doamna, ș.a. A fost numit de Alexandru Ioan Cuza general (1860) și, în 1866, Senatul i-a acordat cetățenia română. A înființat Serviciul Sanitar Militar în fruntea căruia a participat la Războiul de Independență.

⁷ Apud: Vasile C. Metaxa, *Un erou al neamului – generalul Eremia Grigorescu. Viața și opera. Omul. Militarul. Funeraliile naționale*, București, 1920, p.8.

⁸ Academia Mihăileană, prima școală superioară românească, a fost înființată la Iași de către domnitorul Mihail Sturdza la 16 iunie 1835 având în fruntea ei pe profesorul Gheorghe Asachi.

⁹ Vasile C. Metaxa, *op. cit.*, p. 2.

¹⁰ Caesar Caius Iulius (n.100- m. 44 î. Hr.) renumit general și istoric roman, consul și dictator al Romei, autor al lucrărilor: *Comentarii de Bello Gallico* și *Comentarii de Bello civili*.

¹¹ Tacitus Publius Cornelius (n.c. 55- m.c.120 d. Hr.), renumit istoric roman, autor al principiului istoriografic *sine ira et studio* (fără ură și părtinire) și al lucrărilor: *Anale*, *Istorie*, *Despre viața și morăvurile lui Iulius Agricola*, *Dialog despre oratori*.

¹² Horațiu Quintus Flaccus (n.65-m.8 î. Hr.) renumit poet clasic al literaturii latine, autor al unor satire, ode și poezii incluse în *Ars poetica*.

¹³ Vergilius Publius Maro (n.70-m.19 î. Hr.) unul dintre cei mai mari poeți latini, autor al *Bucolicelor*, *Georgicele* și a vastei epopei naționale *Eneida*.

¹⁴ Gl.mr. (r) Nicolae Ionescu, *op.cit.*, p.12.

intern, dar a beneficiat și de farmecul prietenilor ce se stabilesc în sânul unei colectivități apropiate ca vârstă și preocupări. Încă din această etapă a vieții sale, Eremia Grigorescu s-a făcut remarcat prin spiritul său de ordine, prin competența și sârguința manifestată în toate împrejurările, câștigând o autoritate morală de necontestat în rândul colegilor precum și frumoase aprecieri din partea profesorilor.

Foștii colegi de liceu și-l aminteau ca pe un tânăr care, în ciuda constituției relativ firave, manifesta multă energie și era gata oricând să-și ofere sprijinul celor care întâmpinau dificultăți în înțelegerea textelor vechilor cronici întocmite de Grigore Ureche¹⁵, Miron Costin¹⁶, spătarul Nicolae Milescu¹⁷, Ion Neculce¹⁸ sau a operelor lui Bogdan Petriceicu Hajdeu¹⁹ și A. D. Xenopol²⁰.

După absolvirea clasei a VI-a, în anul 1880, pentru a căpăta o mai mare libertate de mișcare și a acorda mai mult timp meditațiilor pe baza cărora își asigura existența, Eremia Grigorescu a părăsit internatul de la Academia Mihăileană și clasele a VII-a și a VIII-a le-a urmat ca elev extern. Bineînțeles că a fost nevoit să facă eforturi deosebite pentru a putea face față tuturor solicitărilor. Edificator pentru eforturile depuse și pentru puterea sa de muncă este și faptul că numai când era în clasa a VIII-a, la o singură materie *Geometria descriptivă* avea doisprezece elevi la meditație²¹. Este adevărat că această activitate intensă i-a solicitat un efort intelectual deosebit, dar i-a asigurat, odată cu micile avantaje materiale, și satisfacții morale și spirituale.

Dealtminteri, ca urmare a unor astfel de preocupări, a avut prilejul, la 15 august 1882, să o cunoască pe Elena Arapu, care l-a solicitat să o mediteze la matematică. În scurt timp, între cei doi tineri s-a înfiripat o prietenie sinceră din care a rezultat o dragoste puternică transformată apoi într-o căsnicie îndelungată.

¹⁵ Ureche, Grigore (n.c. 1590-m.1647). cronicar moldovean autor al *Letopisețului Țării Moldovei* care se referă la evenimentele dintre anii 1359-1594.

¹⁶ Costin, Miron (n.1633-m.1691), mare demnitar și cronicar moldovean, autor al lucrărilor: *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron-Vodă încoace*, *De neamul moldovenilor*, poemul filozofic *Viața lumii*, *Cronica țărilor Moldovei și Munteniei (Cronica polonă)* și *Istorie în versuri polone despre Moldova și Țara Românească*.

¹⁷ Milescu, Neculai Spătarul zis Cârnu (n. 1636, Milești, jud. Vaslui-m.1709) cronicar moldovean, om de o vastă cultură, traducător la Biroul ambasadorilor țărilor Rusiei, autor a numeroase lucrări printre care se reliefează *Jurnal de călătorie în țara chitailor* (1674) și *Voiajul prin imperiul Siberiei de la Tobolsk până la frontierele regatului Chinei* (1675).

¹⁸ Neculce, Ion (n.c. 1672, Prigoreni, jud. Iași-m.1745) cronicar moldovean, autor al lucrărilor: *Letopisețul Țării Moldovei* (1662-1743) și *O samă de cuvinte*.

¹⁹ Hajdeu, Bogdan Petriceicu (n.16 februarie 1838, Cristinești, jud. Hotin-m.27 august 1907, Câmpina), spirit enciclopedic, scriitor, folclorist, lingvist, istoric, autor al unei impresionante opere științifice și fondator a numeroase publicații, membru al Academiei Române. A inițiat redactarea dicționarului enciclopedic al limbii române *Etymologicum Magnum Romaniae*, autor al dramei istorice *Răzvan și Vidra*.

²⁰ Xenopol, A. D. (n. 23 martie 1847, Iași-m.28 februarie 1920), profesor de istorie a României la Universitatea din Iași, rector al Universității (1898), membru al Academiei Române, profesor onorific la Sorbona, autor a numeroase studii și lucrări de specialitate.

²¹ Vasile C. Metaxa, *op.cit.*, p. 9.

După absolvirea liceului, în vara anului 1881, Eremia Grigorescu a susținut examenul de bacalaureat în aula Universității din Iași, din comisia respectivă făcând parte remarcabile personalități științifice ale vremii: N. Culianu²², P.Poni²³, C. Erbiceanu²⁴, C. Climescu²⁵, X. Gheorghiu²⁶, Șt. Vârgolici²⁷, C. Leonardescu²⁸, C. Dumitrescu, A.D. Xenopol. Este interesant de semnalat că, la examenul scris la filozofie, unde a avut ca temă: *Despre morala religioasă tratată în spirit filozofico-științific*, Eremia Grigorescu a obținut nota 2 de la savantul teolog Constantin Erbiceanu și nota 10 de la profesorul de filozofie antică și fost rector al Universității din București, Coco Dumitrescu.

Nimic din activitatea și preocupările sale nu prevesteau, deocamdată, strălucita carieră militară care avea să înceapă în scurtă vreme. Deși s-a arătat interesat de a cunoaște îndeaproape unele aspecte ale istoriei militare – studia încă din liceu activitatea unor mari comandanți, cum au fost Caesar, Hannibal²⁹, Gingis- Han³⁰, Napoleon³¹ - tânărul Eremia Grigorescu nu a manifestat nici un

²² Culianu, Nicolae (n.28 august 1834-m.28 noiembrie 1915), profesor universitar de calcul integral și diferențial (1863), șef al catedrei de astronomie și geodezie (1865), rector al Universității din Iași (1880), membru corespondent al Academiei Române.

²³ Poni, Petru (n. 4 ianuarie 1841, Segărești, jud. Iași-m.2 aprilie 1925), profesor de fizică și chimie la Liceul Național și Școala Militară din Iași, profesor de chimie minerală la Facultate de Științe și de Medicină din Iași (1878-1911), membru al Academiei Române (1889, președinte al Academiei Române (1901-1902), ministru de Culte și Instrucție Publică în mai multe guverne.

²⁴ Erbiceanu, Constantin (n. 1835, Erbiceni, jud. Iași-m. 7 martie 1913), profesor la Seminarul „Veniamin Costache” din Iași, din anul 1892 a fost numit profesor de drept bisericesc la Facultatea Teologie din București. A fost unul dintre întemeietorii studiilor de neogreacă.

²⁵ Climescu, Constantin (n.30 noiembrie 1844, Bacău-m.6 august 1926) profesor de geometrie analitică la Facultatea de Științe din Iași, decan și rector al Universității.

²⁶ Gheorghiu, Xenophon (n. 14 octombrie 1850, Iași-m. ?), renumit latinist și publicist al vremii.

²⁷ Vârgolici, Ștefan (n. 13 octombrie 1843, Borlești, jud. Neamț-m.29 iulie 1897), profesor de literatură neo-latină la Universitatea din Iași.

²⁸ Leonardescu, Constantin (n.3 decembrie 1846, Craiova-m. ?), profesor de istoria filozofiei la Universitatea din Iași.

²⁹ Hannibal (n.247-m.183 î.Hr.) unul dintre renumiții conducători militari ai lumii antice. Comandant suprem al armatei cartagineze s-a distins ca mare strateg în timpul celui de-al doilea război punic (218-201 î. Hr.) când a fost la un pas de a cuceri Roma, a fost înfrânt de către Cornelius Publius Scipio în bătălia de la Zama (202 î. Hr.) și s-a refugiat în Bitinia, unde s-a sinucis în anul 183 î. Hr. Pentru a nu cădea în captivitatea romană.

³⁰ Genghis-Han, Tenugin (n. C. 1167-m.1227) cel mai mare han mongol (1206-1227) , sub conducerea sa a fost creat un imens imperiu mongol care se întindea de la Marea Neagră până la Oceanul Pacific cuprinzând Siberia, China de Nord, Asia Centrală, India și Rusia.

³¹ Napoleon I Bonaparte (n. 1769, Ajaccio- m. 5 mai 1821, Saint-Hélène), împărat al Franței (1804-1814 și 1815). Unul dintre cei mai mari comandanți militari din istoria lumii, participant la Revoluția franceză, partizan al iacobinilor, s-a distins în luptele de la Toulon contra englezilor (1793), campaniile din Italia (1796-1797), Egipt (1798-1799), Prusia (1806), Austria (1809). În anul 1812 a întreprins o campanie dezastruoasă în Rusia încheiată printr-un dezastru militar și ocuparea Parisului, Napoleon fiind nevoit să abdice și să accepte exilul în insula Elba (4 aprilie 1814) . În martie 1815 se reîntoarce în Franța, preia pentru o sută de zile conducerea țării, dar este înfrânt în bătălia de la Waterloo (18 iunie

interes, în această perioadă a vieții sale, pentru alegerea unei eventuale pregătiri în domeniul militar. Mai mult decât atât, după susținerea examenului de bacalaureat, s-a înscris la Facultatea de Medicină și de Științe din cadrul Universității din Iași, unde a urmat cursurile susținute de profesorii C. Leonardescu, C. Dumitrescu, E. Riegler³², C. Thiron³³ și C. Telemac.³⁴

Se cuvine să informăm cititorul că în acea vrem, tinerețea studiosă ieșeană era dominată de idealurile generației care cucerise independența României pe câmpurile de luptă ale războiului ruso-româno-turc din anii 1877-1878. Totodată, în cercurile universitare începuse să se facă simțită influența tezelor socialiste, vehiculate de soții Nădejde³⁵ și de dr. Russel.

Eremia Grigorescu, având mintea organizată și deschisă spiritului științelor exacte, nu a fost atras de entuziasmul dialecticii și a divagațiilor speculative. Mai mult decât atât, integrarea în viața familiei Elena Arapu l-a apropiat de adevăratele valori ale istoriei noastre militare și de cei care au participat la Războiul de Independență și au obținut prin jertfă neatârnamarea României. Se cuvine să menționăm faptul că Elena Arapu era rudă apropiată cu coloneii Lippan³⁶, vestiți în toată Moldova pentru eroismul manifestat în timpul războiului din 1877-1878 și, după cum se menționa într-o lucrare omagială: „*Casa doamnei Aneta Lippan, mama domnișoarei Arapu, era ca un templu în care dragostea de oaste plutea în văzduh. Totul în casa aceasta respira a oaste: pereții încărcăți cu mărețe panoplii cu arme, armoare cu trofee, uniforme vechi și scumpe, fotografiile evocatoare, picturi cu scene militare și, printre ele, siluetele dârze încă ale celor trei veterani – coloneii Constantin, Gheorghe și Petre, povestitori neîntrețuți ai episoadelor din războiul nostru pentru independență*”³⁷.

Intrând în această casă, unde spiritul militar era omniprezent, încet, încet, pe nesimțite, s-a operat în sufletul tânărului student o schimbare de orientare, deșteptându-i-se pasiunea pentru viața ostășească. Această nouă orientare

1815), abdică pentru a doua oară și este exilat pe insula Sfânta Elena, unde a încetat din viață la 5 mai 1821.

³² Riegler, Emanoil (n. 5 noiembrie 1854- m. 30 august 1829), profesor de chimie medicală și farmacologie, ulterior, și de terapeutică, la Universitatea din Iași.

³³ Thiron, Constantin (n. 5 februarie 1853, Iași, m. 1924), profesor de patologie generală și terapie la Universitatea din Iași.

³⁴ Vasile C. Metaxa, *op.cit.*, p. 9.

³⁵ Nădejde, Ioan (n. 14 decembrie 1854, Tecuci-m. decembrie 1928), om politic de orientare socialistă, membru al P.S.D.M.R., deputat social-democrat de Iași (1889). A condus revistele: *Munca, Lumea Nouă, Contemporanul, Revista socială*. Nădejde, Sofia (n. 14 septembrie 1858, Botoșani- m. 1946), sora pictorului Octav Băncilă și soția lui Ioan Nădejde, preocupată de emanciparea femeii. A colaborat la revistele: *Femeia Română, Basarabia, Contemporanul, Gazeta sateanului, Muncitorul, Munca, Lumea Nouă, Adevărul, Voința Națională*.

³⁶ Lippan, George (n. 23 mai 1840- m. ?) ofițer în Regimentul 4 Dorobanți și Lippan Constantin (n. 1 decembrie 1837- m. ?) ofițer în Regimentul 5 Infanterie.

³⁷ Albumul *Mărășești – General Eremia Grigorescu învingătorul de la Mărășești*, Secția Geografică a Armatei I, noiembrie 1918, Iași. Lucrare tipărită într-un singur exemplar și aflată în patrimoniul Muzeului Militar Național.

profesională i-a modificat destinul și, fără șovăire, după numai un an de studiu la medicină părăsește universitatea ieșeană și se înscrie la examenul de admitere la Școala Militară de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie din București³⁸.

Bănuim că Eremia Grigorescu a analizat lucid situația. O carieră în domeniul medicinei și științelor presupunea o bază materială solidă, de care la acea dată nu dispunea. În schimb, școala militară pentru ofițeri îi oferea și baza materială, și posibilitatea de continuare a studiilor în domeniul științelor exacte, de care era atât de pasionat. Probabil că, din discuțiile purtate cu diferiți ofițeri, el aflase că elevii de la secția de Artilerie a școlii militare din București aveau posibilitatea să audieze diferite cursuri științifice predate de renumiți profesori ai Universității din capitala țării și că, după terminarea școlii, pe lângă activitatea strict militară ei puteau desfășura și o activitate de cercetare în domeniul matematicilor superioare, a balisticii, chimiei sau fizicii aplicate. Probabil că și aceste motive l-au determinat pe Eremia Grigorescu să renunțe la studiile universitare începute la în dulcele târg moldovean și să se prezinte, în vara anului 1882, la concursul de admitere la Școala Militară de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie din București.

Din nou a trebuit să facă față unui examen foarte sever. Probele de concurs nu erau deloc ușoare. De exemplu, la examenul de geometrie s-a dat o problemă foarte grea care a fost rezolvată numai de către Eremia Grigorescu, primind pentru aceasta felicitările colonelului de artilerie Eraclie Arion³⁹, președintele comisiei de admitere. Dar, fiindcă totdeauna în viață apare un „dar”, a urmat vizita medicală, probă eliminatorie care, nu știm din ce motive, nu fusese efectuată înaintea probelor scrise. Când tânărul candidat și-a exprimat îngrijorarea că, datorită constituției sale fizice firave, nu va putea să treacă baremurile impuse de vizita medicală, colonelul Eraclie Arion l-a încurajat spunându-i: „*N-avea nici o grijă, tinere, căci tari fizicește avem mulți, dar tari în calcule și în științe ca d-ta avem prea puțini*”⁴⁰. Obținând, în zilele următoare, rezultate foarte bune și la probele orale, Eremia Grigorescu a fost admis ca elev al Școlii Militare de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie⁴¹ din București.

³⁸ Vasile C. Metaxa, *op. cit.*, p.10.

³⁹ Arion, Eraclie (n.24 februarie 1838-m. 7 septembrie 1903), general de divizie. După studii de specialitate efectuate în Franța a condus lucrările de construcție a Pirotehnicii armatei, care a stat la baza edificării Arsenalului Militar din București. În timpul Războiului de Independență, împreună cu colonelul Berindei, a dirijat lucrările de construcție a podului de pontoane de la Corabia (1877), a fost reprezentantul guvernului român la discuțiile purtate pentru încheierea tratatului de pace de la Adrianopole (1878), iar în perioada anilor 1880-1890, a făcut parte din comisia de specialiști militari care au efectuat eperiențe asupra cupolelor propuse pentru Cetate București. Avansat la gradul de general de brigadă (1883) și la gradul de general de divizie (1893) a fost primul inspector al artileriei române.

⁴⁰ Gl.mr. (r) Nicolae Ionescu, *op. cit.*, p.15.

⁴¹ Amintim că această instituție de pregătire militară era situată în Dealul Spirii, pe strada Izvor nr. 137, vizavi de actuala clădire a Ministerului Apărării Naționale, acolo unde se preconizează înălțarea

Au urmat doi ani de muncă și studiu intens, 1882-1884, Eremia Grigorescu reușind să se afirme și în domeniul studiilor militare. Mai vechea sa pasiune pentru știința matematicii, cultivată în această perioadă de strălucitul profesor David Emmanuel⁴², a reușit să o transmită și prietenei sale Elena Arapu, care a devenit, datorită și acestui sprijin, prima fată absolventă a Facultății de Științe a Universității din Iași. După terminarea studiilor universitare, ea a funcționat ca profesoară de matematică la Școala Centrală din Iași și, ulterior, până la pensionare, la Internatul nr. 1 din București.

La 25 septembrie 1884, Eremia Grigorescu a absolvit Școala Militară de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie, secția Artilerie, cu media 18, clasându-se al treilea din cei 87 de absolvenți din anul respectiv și a fost avansat la gradul de sublocotenent. În continuare și-a perfecționat studiile la Școala de Aplicație a Artileriei (1884-1886), afirmându-se și aici prin competența și sârguința ce o depunea pentru completarea cunoștințelor de specialitate, reușind în fiecare an să se clasifice ca șef de promoție. După absolvirea acestei școli s-a căsătorit, la 15 noiembrie 1886, cu Elena Arapu, din căsătoria respectivă rezultând cinci copii: Lucreția, Traian, Aurelian, Romulus și Margareta⁴³.

În aceeași toamnă, Ministerul de Război, apreciind rezultatele strălucite obținute în perioada studiilor militare, l-a trimis pe sublocotenentul Eremia Grigorescu la Paris, ca atașat militar pe lângă Comitetul Artileriei Franceze Saint Thomas – cum se intitula pe atunci Centrul de instrucție al ofițerilor de artilerie din Franța. Aici, timp de doi ani, a urmat și cursurile de matematici superioare predate la Sorbona⁴⁴ de marele savant Charles Hermite⁴⁵, reușind să se numere printre apropiații acestuia.

Revenit în țară și avansat la gradul de locotenent, 1 noiembrie 1887, Grigorescu a profitat din plin de cunoștințele acumulate în timpul studiilor de la Universitatea Sorbona cât și la Comitetul Artileriei Franceze Saint Thomas pentru a redacta lucrarea *Calculul probabilităților aplicat la gurile de foc*, publicată în anul 1888. În această lucrare a aplicat matematicile superioare la studiul armamentului, fiind primul ofițer român care a abordat și rezolvat o asemenea temă drept care, în conformitate cu aprobarea Comitetului Artileriei, ea a fost recomandată spre studiu tuturor ofițerilor din artilerie.

Datorită reputației dobândite și a vastelor sale cunoștințe tehnice și de specialitate, locotenentul Eremia Grigorescu a fost numit o perioadă consilier de specialitate al comisiei care verifica stadiul execuției forturilor din centura de

mărețului edificiu al Catedralei Neamului, și, în acest local, a funcționat, între anii 1957-1986. Muzeul Militar Central.

⁴² Emmanuel, David (n. 1854-m. ?), al doilea doctor român, după Spiru Haret, în matematică la Universitatea din Paris (1879), profesor de teoria funcțiilor la Universitatea București.

⁴³ Arhiva M. Ap. N., *Foaia matricolă Eremia Grigorescu*.

⁴⁴ Sorbona-universitate pariziană întemeiată în anul 1257 de teologul Robert de Sorbon.

⁴⁵ Hermite, Charles (n. 1822, Dieuze- m. 1901, Paris), matematician francez autor al unei teorii generale asupra funcțiilor eliptice și a dovedit transcendența numărului „e”.

apărare a Cetății București, după care a fost numit membru al comisiei de selectare a noului tip de pușcă prevăzută a fi achiziționată pentru dotarea infanteriei române. Nu a fost deloc o sarcină ușoară, mai ales datorită conflictelor de interese și de opinii manifestate de unii dintre membrii comisiei.

În final, Ministerul de Război a decis achiziționarea de puști și carabine de tip „*Mannlicher*”, fabricate de firma austriacă Steyr, iar Eremia Grigorescu a fost numit membru al comisiei de recepție. Și de această dată, documentele și relatările celor care l-au cunoscut sunt revelatoare pentru profesionalismul și corectitudinea aceluia care avea să devină unul dintre marii comandanți ai armatei române.

Generalul în rezervă Nicolae Ionescu, în lucrarea dedicată comandantului erou Eremia Grigorescu, pe care îl cunoscuse îndeaproape, fiindu-i subordonat o perioadă, afirma că: „*Alegerea, experimentarea și punerea în producție de serie a noii arme, n-a fost un lucru lesnicios. Experiențe după experiențe, atât în străinătate – la fabrica Steyr, la Arsenalul din Viena și la poligonul din Felixdorf, cât și în țară – la Arsenalul Armatei și poligonul Cotroceni, erau menite să definitiveze, în condiții favorabile armatei noastre, importanta comandă. Grigorescu, specialist în probleme de balistică, a executat personal multe dintre aceste experiențe*”⁴⁶.

Cu prilejul acestor experiențe, Eremia Grigorescu, încadrat acum în Regimentul 6 Artilerie, a remarcat faptul că în caietul de sarcini pentru fabricarea noilor tipuri de arme erau greșeli majore și, printr-un raport adresat Ministerului de Război, a cerut modificarea corespunzătoare a acestui document. Drept urmare, a fost constituită o comisie de analiză, condusă de generalul Grămătescu Gheorghe⁴⁷, din ea făcând parte maiorul Dragomirescu Ion⁴⁸, sub-directorul Arsenalului Armatei, și căpitanul Eremia Grigorescu, avansat în grad la 30 august 1892. Maiorul Dragomirescu, care participase și la întocmirea primului caiet de sarcini, s-a simțit jignit atunci când tânărul căpitan, în mod pertinent, a început să prezinte, una câte una, erorile și imperfecțiunile constatate de el. Din acest motiv, a cerut ministrului de Război să-l pedepsească pe Eremia Grigorescu cu cinci zile de arest la Comenduirea Pieței (cum se numea pe atunci Comenduirea Garnizoanei).

A fost nevoie de intervenția personală a generalului Grămătescu pentru anularea acestei pedepse nedrepte. El i-a declarat textual colonelului Popescu Mihail⁴⁹: „*Eu am fost prezidentul Comisiunii și, dacă aș fi observat la Grigorescu cea mai mică atitudine ireverențioasă sau cel mai mic act de indisciplină, nu aș fi*

⁴⁶ Gl. Mr. (r) Nicolae Ionescu, *op.cit.*, pp 17-18.

⁴⁷ Grămătescu, Gheorghe (n.1846-m. ?), general de artilerie. S-a distins în timpul asediului Plevnei când, la 28 noiembrie 1877, a reușit cu bateria pe care o comanda, trăgând peste 800 de proiectile, să oprească timp de aproape 3 ore atacul forțelor otomane comandate de Osman Pașa și să le respingă spre râul Vid. Ulterior, a devenit comandantul artileriei Cetății București și profesor la Școala de Artilerie și Geniu din București.

⁴⁸ Dragomirescu, Ion (n.1 octombrie 1855-m. ?), maior de artilerie.

⁴⁹ Popescu, Mihail (n.15 iunie 1843-m. ?), ofițer de artilerie, secretar general al Ministerului de Război.

*tolert-o și l-aș fi pedepsit imediat; dar când un copil ca el vine și ne deschide ochii asupra greeșelilor ce le-am făcut noi, cei mai bătrâni, într-o chestiune așa de importantă ca fabricația armei, apoi noi trebuie să-i fim recunoscători, nu să-l pedepsim*⁵⁰.

Nu a fost singurul episod de acest gen din viața lui Eremia Grigorescu, dar întotdeauna a știut să-și susțină argumentat și competent opiniile, chiar dacă, uneori, erau în discordanță cu acelea emise de unii din superiorii săi. Este de menționat faptul că datorită conștiinciozității cu care și-a îndeplinit misiunea încredințată și a intervenției sale, armata română a fost dotată cu una dintre cele mai moderne și competitive arme individuale de infanterie ale momentului respectiv.

O altă acțiune în care s-a făcut remarcat spiritul său inventiv și pasiunea pentru cercetare și cunoaștere s-a petrecut în anul 1894 când a fost trimis la Köln pentru a face recepția pulberii fără fum comandată la fabrica Troisdorf. Cunoscând faptul că începuseră tratativele pentru crearea unei fabrici de pulbere și la noi în țară, Eremia Grigorescu a considerat că acum era ocazia pentru a se iniția în tainele producerii pe scară industrială a pulberilor explozive.

În *Albumul omagial* la care am mai făcut referire găsim următoarea relatare despre acest moment: „În fiecare zi pornea la fabrică la ora cinci dimineața – înainte ca echipele din schimbul de zi să sosească la fabrică – și prin fel de fel de mijloace pătrundea încintă, vizita diferite ateliere și laboratoare spre a surprinde cât mai clar diferitele faze ale fabricării pulberii și, mai ales, temperaturile fulmicotonului⁵¹ în aceste faze. Prin purtarea sa, prin manierele sale reușise să câștige încrederea diferiților șefi de secții și ateliere. Deși nu era un băutor, frecvența berăriile din zonă, unde veneau lucrătorii și șefii de ateliere, pe care îi trata cu bere, ciocnind paharele cu ei. În acest timp, în fața paharelor cu bere, gurile se descleștau și, înnodând cu ei conversații „banale”, putea să afle multe din ce îi ascundeau cu deosebită grijă chimiștii și inginerii fabricii.

*Fabricarea pulberii fără fum – care pe atunci era un lucru cu desăvârșire nou și nu intrase în practica de toate zilele a chimistului tehnolog – nu mai avea nici un secret pentru căpitanul Grigorescu. Aceste lucruri au prins bine. Atunci când s-a hotărât să nu mai fim tributari fabricilor străine, în privința pulberii necesare armatei – lucru extrem de important pentru oaste – și s-a luat decizia să o fabricăm noi înșine, în țară, creindu-se o pulberărie nouă la Dudești, căpitanul Grigorescu era complet format, înarmat cu toate cunoștințele teoretice și practice ale fabricațiunii. Așadar îl vedem angrenat la crearea acestei pulberării, numit întâi ca subdirector, apoi director*⁵².

⁵⁰ Vasile C. Metaxa, *op.cit.*, p. 18.

⁵¹ Fulmicoton (*fulger+bumbac*)pulbere explozivă obținută prin acțiunea acidului azotic asupra celulozei.

⁵² Vasile C. Metaxa, *op.cit.*, p.21.

Ca urmare a îndeplinirii cu un deosebit succes a misiunilor încredințate, Eremia Grigorescu a fost decorat cu ordinul „*Steaua României*” și, la 24 aprilie 1899, a fost avansat la gradul de maior și numit director al Pulberăriei Dudești. Și în această calitate s-a manifestat caracterul său independent, integru și devotat jurământului prestat, fără a ceda la presiuni contrare intereselor armatei române ajungând, din această cauză, deseori în conflict cu superiorii săi. În noua postură, maiorul Eremia Grigorescu și-a demonstrat din plin competența profesională lucrând personal în laboratorul pulberăriei, neavând la dispoziție un chimist specializat. Pe baza studiilor și experiențelor efectuate, el a ajuns la concluzia că însușirea de bază a pulberii, pe lângă puterea explozivă, trebuie să fie stabilitatea, care asigură păstrarea ei timp îndelungat și, totodată, contribuia la buna ei funcționare, fără a crea suprapresiuni în momentul efectuării tragerilor de infanterie sau artilerie.

În vara anului 1899 a primit o nouă misiune în străinătate, fiind trimis la Durer, pentru a supraveghea fabricarea explizibililor, și la uzinele Krupp, pentru a participa la recepția noilor obuziere ce urmau să intre în dotarea armatei române. Și aici, datorită corectitudinii manifestate în activitatea de recepție a pieselor de artilerie, a avut dese conflicte cu directorii uzinelor pentru că nu accepta materiale de proastă calitate și, în plus, considera prețul mult prea mare, față de cheltuielile reale, pretins de uzinele Krupp pentru produsele lor.

Continuând perfecționarea sa în domeniul artileriei, bazându-se pe o serie de cercetări și experimente aprofundate, Eremia Grigorescu a redactat lucrarea *Studiul balistic al armei model 1893*, publicată sub tiparul Atelierelor Socec din București, care s-a bucurat de un deosebit interes în rândurile cadrelor militare. În patrimoniul Secției Documentare a Muzeului Militar Național din București se păstrează volume din două ediții a acestei lucrări: ediția a III-a din 1902 și ediția a VI-a din anul 1907.

În *Prefața* la ediția a III-a, maiorul Eremia Grigorescu, pe atunci director al Pulberăriei Militare, afirma că: „*Sunt opt ani de când arma și cartușul model 1893 se găsesc în mâinile trupei și ofițerul de infanterie nu dispune încă de un manual care să rezume toate datele balistice ale armei și glontelui, indispensabile nu numai la rezolvarea diferitelor probleme de tragere, ce i se cer de regulamente, dar și pentru a-și da seama temeinic de randamentul ce trebuie să ceară de la această armă.*”

Experiențele care au servit de bază la stabilirea armei și cartușului model 1893 au fost executate de diferite comisiuni întocmite de Ministerul de Război în anii 1891, 1892, 1893 și 1894, în țară la Arsenalul Armatei și poligonul Cotroceni, iar în străinătate la fabrica de arme din Steyr, la Arsenalul din Viena și poligonul Felixdorf.

Subsemnatul am avut onoarea de a face parte din toate aceste comisii, nu ca membru asistent, ci operator ca ofițer executor al experiențelor, astfel că deja în anul 1894 mă găseam în măsură și în posesia materialului necesar pentru realizarea lucrării de față. Dacă n-am făcut-o, cauza este că chestiunea armei

Md. 1893 a dat loc în țară la discuțiuni, încât publicarea unor rezultate întemeiate pe experiențe și calcule ar fi atras după sine, în mod implicit, aprobarea ideilor unora dintre șefii subsemnatului și dezaprobarea celorlalți – și n-am vroit aceasta.

Astăzi însă lucrurile s-au schimbat, discuțiunile s-au închis, iar Ministerul de Război, prin Ordinul nr. 6822 din 16 martie a.c., m-a însărcinat cu întocmirea datelor balistice ale armii Md. 1893.

Lucrarea de față răspunde ordinului de mai sus. Diferiți autori străini și români au publicat, pe lângă descrierea armii noastre, și ceva date balistice.

Toate aceste publicațiuni au drept sursă comună experiențele executate de comitetul militar tehnic și administrativ din Viena în anul 1890 și începutul lui 1891, adică anterior stabilirii definitive a armii și cartușului nostru Md. 1893, care diferă simțitor de arma și cartușul de care s-a servit comitetul austriac.

Experiențele executate în anul 1895 de același comitet, după cererea manufacturii de arme Steyr cu scop de verificare, nu îmbrățișează decât o parte din elementele balistice ale armii și condițiile în care s-a găsit muniția întrebuințată la aceste experiențe diferă simțitor de cele prescrise de caietele noastre de sarcini.

Astfel stând chestiunea, cred că lucrarea ce prezintă camarazilor din infanterie va satisface nu numai o lacună recunoscută de autoritatea superioară, dar prin faptul că am arătat la determinarea fiecărui element și metoda urmată, cu toate detaliile, va da posibilitatea fiecărui ofițer de a se iniția în lucrările balistice de poligon și la nevoie va fi în măsură a le executa chiar.

Regulamentul tragerii la țintă al infanteriei, din 1897, cuprinde la sfârșit unele date balistice, anume cele speciale tablei de tragere a armii Md. 1893. Cititorul va remarca mici diferențe între aceste date și cele corespunzătoare din lucrarea de față.

Deși diferențele sunt neglijabile, țin totuși a le justifica prin aceea că valorile date de Regulament sunt rezultate dintr-o singură serie de experiențe, pe care cele deduse prin calculele indicate în lucrarea de față.

Deși diferențele sunt neglijabile, țin totuși a le justifica prin aceea că valorile date de Regulament sunt rezultate dintr-o singură serie de experiențe, pe care cele deduse prin calculele indicate în lucrarea prezentă reprezintă o medie a mai multor serii de experiențe.

Pe lângă aceasta, dacă ofițerul de infanterie ar fi tentat să verifice singur valorile balistice din regulamentul sus-citat luând de bază datele de construcție ale armii și muniției, s-ar găsi în imposibilitate, căci nu i se indică mărimea unghiului de ridicare (vibrațiune), iuțeala inițială, etc., care au servit de bază la stabilirea datelor înscrise în regulament, știut fiind că acestea din urmă sunt în funcție de cele dintâi.

În definitiv, cifrele din lucrarea ce am onoarea a o prezenta camarazilor din infanterie sunt justificate și incontestabil este de preferat o cifră justificată

*alteia nejustificată, fie ea chiar oficială. Aprilie 1902. Maiorul Eremia Grigorescu*⁵³.

În această lucrare, pe parcursul a 90 de pagini sunt prezentate, în două capitole, principalele aspecte ale coeficientului balistic, gradarea înălțătorului, determinarea unghiului de ochire, etc., precum și informații referitoare la pulberea fără fum fabricată la Dudești.

Pe foaia de titlu a ediției a VI-a găsim inserată următoarea notă: „*Lucrare aprobată de Ministerul de Război prin Ordinul general nr. 11423 din 6 februarie 1907 și hotărâtă a fi posedată și cunoscută de ofițerii de toate armele, pe temiu referatului Inspectoratului General de Artilerie*”⁵⁴.

Față de ediția a III-a, aceasta are inclusă și următoarea dedicație: „*Alteței Sale Regale, Ferdinand*⁵⁵, *Principe de România, moștenitor prezumtiv al Coroanei, general de brigadă, comandantul Diviziei a 4-a, președintele Comitetului consultativ al Infanteriei, închin cu cel mai profund respect această modestă lucrare. Maior E. Grigorescu. București, 15 mai 1907*”⁵⁶.

Remarcabilă, pentru cunoașterea aprecierilor de care se bucura Eremia Grigorescu în epocă, ni s-apărut scrisoarea adresată acestuia de generalul Eracle Arion, la 20 martie 1903: „*Domnule maior, am primit cu o deosebită plăcere scrierile dumitale asupra armei Md. 1893, le-am citit cu o mare luare aminte și-ți fac cele mai sincere felicitări asupra științei ce cuprind și modul limpede al expunerii unei chestiuni cu atât interes.*

Oricând această lucrare ar fi fost folositoare, venită acum ea este de o oportunitate însemnată, căci răuvoitorii începuseră iarăși a scoate coarnele și, neputând a se agăța de viteza inițială și presiunile interioare, au imaginat chestiunea tragerii în raport cu gradațiile înălțătorului.

Printr-o fabricare de pulbere, datorită d-tale, ai făcut să înceteze cele dintâi clevetiri. Ți-a fost dat prin a doua lucrare asupra chestiunilor balistice să sfarmi și pe cele din urmă.

Voi examina, la minister, modificarea simplă și practică ce o propui a se face la înălțător; după câte am înțeles din scriere, ea este simplă și se poate executa chiar de armurierii corpului, ceea ce este un mare bine.

Nu mă îndoiesc că, în urma comunicării d-voastre a acestei lucrări, Comitetul de Infanterie, Ministerul se vor grăbi, pe de o parte, de a lua măsuri pentru dispunerea în consecință a înălțătoarelor tuturor armelor, precum de asemenea a modifica în sensul propunerilor d-voastre modul de a ochi la distanțe mai mici de 500 de metri și la cele care trec peste aceste distanțe.

⁵³ Maior Eremia Grigorescu, *Studiul balistic al armei model 1893*, București, 1902, Ediția a III-a, pp.1-3.

⁵⁴ *Ibidem*, ediția a VI-a, 1907.

⁵⁵ Ferdinand I de Hohenzolern Sigmaringen (1865-1927), nepotul regelui Carol I, rege al României (1914-1927).

⁵⁶ Maior Eremia Grigorescu, *Studiul balistic...*, p.5.

*Sunt fericit și mă măgulesc că în anii *82 și *86 nu am fost înșelat asupra alegerii și clasării ce v-am dat la examenele din acele epoci.*

Mulțumindu-vă din nou, vă rog a primi o frățescă strângere de mână de la camaradul d-voastră, general Arion”⁵⁷.

Cele două referiri sunt făcute cu privire la examenul de admitere la Școala de Ofițeri de Infanterie și Cavalerie și la examenul de absolvire al Școlii de Aplicație de Artilerie și Geniu.

Apreciind importanța lucrării, Ministerul de Război a hotărât achiziționarea ei și difuzarea pentru toate cadrele precum și pentru bibliotecile din unități. Cu banii obținuți în urma acestei acțiuni, Eremia Grigorescu a putut să-și cumpere o cochetă vilă în orașul Câmpulung Muscel, unde obișnuia să petreacă anual o lună sau două de concediu împreună cu familia sa.

Deoarece în 1901 Austro-Ungaria a început să ne creeze o serie de greutăți în tranzitarea pe teritoriul ei a fulmicotonului achiziționat din Germania, guvernul român a hotărât să facă și în această țară o comandă pentru explozibilul respectiv. În acest scop, maiorul Eremia Grigorescu a fost trimis la Viena, în apropierea căreia, la Blumau, se găsea fabrica producătoare de fulmicoton, pentru a participa la recepția materialului respectiv.

După cum se menționează într-o relatare de epocă: „Ajuns la fabrică, intră în marele laborator cu caietul de sarcini sub braț. Directorul și chimiștii fabricii își închipuiau în naivitatea lor, că ofițerul român va fi numai un spectator, un fel de figurant, ce va asista uluit și pasiv la probele chimice ce se vor executa acolo, sub ochii lui, de către chimiștii fabricii. Spre marea lor surpriză, însă, văzura uimiți că maiorul român își încinge șorțul, deschide caietul de sarcini și execută el însuși toate probele fizice și chimice cerute de caietul de sarcini. După ce termină experiențele în fața directorului, chimiștilor și altor înalți funcționari din serviciul fabricii, maiorul consemnează toate observațiile sale și rezultatele obținute într-un voluminos proces verbal prin care constata că fulmicotonul fabricat nu întrunea condițiile cerute în caietul său de sarcini. După ce procesele verbale sunt iscălite de toți cei de față, Grigorescu ia un exemplar, îl așează liniștit în servieta sa și părăsește fără nici o vorbă fabrica.

Abia ajuns la hotel, se pomenește cu subdirectorul fabricii, care cu o înă disperată îl roagăse revină asupra concluziilor sale, imporându-l chiar să-i ajute să iasă din această încurcătură și să le arate secretul fabricării pulberii noastre, spre a putea să adapteze fabricarea fulmicotonului, dând a înțelege că sunt dispuși pentru aceasta la sacrificii bănești oricât de mari. (După unele surse ar fi fost vorba de peste 500 000 de mărci-nn).

La toate aceste stăruinți, la toate aceste ademeniri de sirenă, Grigorescu le răspunde hotărât: „je regrette infiniment, mais je n'y puis rien, je n'y puis rien”⁵⁸.

⁵⁷ Ibidem, pp.11-14.

⁵⁸ Vasile C. Metaxa, op.cit., p.22.

Revenit în țară, maiorul Eremia Grigorescu a întocmit un raport documentat pe care l-a înaintat direcției de specialitate din Ministerul de Război. În acest raport el demonstra că în conformitate cu rețeta de preparare a pulberii la Dudești nu poate să-și asume răspunderea de a o fabrica folosind fulmicotonul austriac deoarece întreprinderea din Blumau, la probele de recepție, refuza uscarea prin alcool a cinci kilograme de fulmicoton, cum cereau condițiile din caietul de arcini, acceptând a usca numai cinci grame. Atunci cum putea el să-și asume răspunderea de a usca zilnic 300 de kilograme, cât era randamentul pulberăriei de la Dudești?

Pus în fața acestei situații, ministrul de Război, Dimitrie Sturdza⁵⁹ l-a chemat la el și i-a zis:

„- Nu se poate, domnule maior, trebuie să primești fulmicotonul, nu înțelegeți dumneata că este în joc și o chestie diplomatică?

- Mă iertați, domnule ministru, nu cunosc diplomația, eu am învățat matematicile și nu cunosc decât calea cifrelor.

- Bine! Atunci am să te desărcinez de această misiune ”⁶⁰.

Și, în aceste condiții, datorită atitudinii sale hotărâte și oneste, a fost mutat în „interesul serviciului” la Regimentul 9 Artilerie din Craiova.

Evoluția evenimentelor a demonstrat că maiorul Eremia Grigorescu a avut dreptate. După plecarea sa, la Dudești a început să se fabrice pulbere cu fulmicotonul importat din Austro-Ungaria. Cu prilejul tragerilor efectuate la diferite unități militare din țară, cu cartușe încărcate cu această pulbere, s-a constatat că ele provocau nu numai uzura și decalibrarea rapidă a gurilor de foc, dar creau și numeroase incidente de tragere, multe soldate cu accidente grave. Aceste incidente au dus la apariția neîncrederii ostașilor în calitățile armamentului din dotare.

Noul ministru de Război, generalul George Manu⁶¹ l-a însărcinat pe Eremia Grigorescu să facă o anchetă pertinentă asupra acestei situații și concluziile rezultate să-i fie raportate direct. Aflând despre acest raport, inspectorul general al artileriei, generalul Coandă Constantin⁶², inițiatorul tranzacției cu fulmicotonul fabricat la Blumau, îl pedepsește pe maiorul Eremia Grigorescu, comandant de divizion în Regimentul 9 Artilerie, pe motiv că nu a

⁵⁹ Sturdza, Dimitrie Alexandru (n. 10 martie 1833, Miclăușeni, Roman- m. 8 octombrie 1914), politician liberal, prim-ministru și ministru în mai multe guverne, ministru ad-interim de Război (14 februarie 1901-18 iulie 1902).

⁶⁰ Vasile C. Metaxa, *op.cit.*, p.22.

⁶¹ Manu, George Ion (n.1833- m. 17 mai 1911) a contribuit la reorganizarea artileriei române în timpul domniei voievodului Alexandru Ioan Cuza, comandant al Diviziei a IV-a române în timpul Războiului de Independență, om politic de orientare conservatoare, ministru de Război (22 decembrie 1904-12 martie 1907).

⁶² Coandă, Constantin (n. 5 martie 1857, Craiova- m. 1932) general de artilerie. A fost prim-ministru și ministru de Externe (24 octombrie-29 noiembrie 1918), președinte al Senatului (1920-1921 și 1926-1927).

respectat ierarhia militară. A fost necesară intervenția ministrului de Război pentru a anula o pedeapsă nedreaptă, mai mult chiar, Eremia Grigorescu a făcut parte și din comisia pentru achiziționarea tunului de câmp Krupp, md. 1904.

Problema respectivă a ajuns chiar să fie discutată în Parlamentul României unde, un deputat a interpelat guvernul întrebând: „*Un decret apărut în Monitorul Oficial autoriza pe colonelul care primise furnitura austriacă să poarte decorația „Franz Joseph” ce i se acordase cu acea ocazie, însă îmi permit să întreb: ce decorație românească s-a dat maiorului Grigorescu care refuzase furnitura?*”⁶³.

În cadrul activității desfășurate la Regimentul 9 Artilerie din Craiova, Eremia Grigorescu a inițiat, încă din primăvara anului 1904, la Școala de Tragere a Infanteriei și Cavaleriei – poligonul Balta Verde – un ciclu de conferințe asupra studiului balistic al armei Md. 1893, având ca ajutor pe căpitanul Vlădescu Ioan. Conform Ordinului de Zi nr. 14 din 30 mai 1904 ; „*Se înființează o școală de tragere pentru infanterie și cavalerie la poligonul de tragere al Corpului I de Armată de la Balta Verde, garnizoana Craiova...*

Școala va fi pusă sub direcțiunea superioară a Comandantului Artileriei Corpului de Armată și Comandantului Brigăzii a II-a Infanterie. Conducerea tehnică și practică a școlii o va avea maiorul Grigorescu din Regimentul 9 Artilerie, fiind ajutat de căpitanul Vlădescu de la comandamentul Brigăzii a II-a”⁶⁴.

În prefața lucrării în care a fost publicat acest ciclu de conferințe, maiorul Eremia Grigorescu preciza scopul școlii create la Balta Verde, în conformitate cu ordinul semnat de Comandantul Corpului I de Armată, generalul de divizie Popescu Mihail:

„A dezvolta și concretiza ofițerilor chestiunile cele mai necesare pentru utilizarea în mod judicios a armei model 1893.

A face ca ofițerii să-și dea seama cât mai bine de capacitatea balistică a armei și de maximul de randament de care este capabilă. Textul acestui curs nu va cuprinde nici un fel de exprimare sau demonstrație teoretică asupra armelor portative, ci numai examinarea elementelor balistice ale armei model 1893 și aflarea valorilor lor prin metodele cele mai practice și experiențe de poligon.

Camarazii din infanterie și cavalerie vor avea privilegiul de a cunoaște pe de o parte și pentru viitor cele mai mari greșeli ce constatăm că s-au comis în executarea tragerilor la distanțe mici 500, 300, 20, 100 m, iar pe de alta, întrebuițând metodele ce voi indica, vor putea singuri să verifice în poligon unele din datele balistice ale armei.

În rezumat dar, acest curs nu trebuie privit ca un tratat de arme portative, ci ca o expunere a faptelor și procedeele practice întrebuițate de subsemnatul

⁶³ Gl. mr. (r) Nicolae Ionescu, *op. cit.*, p.23.

⁶⁴ Maior Eremia Grigorescu, căpitan Ioan Vlădescu, *Conferințe asupra studiului balistic al armei model 1893*, Stabilimentul de Arte Grafice Ralian și Ignat Samitca, Craiova, pp.3-7.

*în fabricile străine pentru determinarea inițială a valorilor balistice ale armei model 1893*⁶⁵.

Pe parcursul a nouă ședințe teoretice și practice, organizate în două serii, în perioada 15 iunie – 15 iulie 1904, s-a urmărit perfecționarea – mai ales a ofițerilor inferiori și trupeii – în manevrarea eficientă a acestui tip de armă.

Profunda cunoaștere a principiilor teoriei și strategiei artileriei precum și calitățile de comandant ale maiorului Eremia Grigorescu și-au găsit firescul prilej de manifestare cu prilejul participării Regimentului 9 Artilerie la manevrele militare regale organizate în toamna anului 1904 în zona comunei Radovanu, sectorul agricol Ilfov. Regele Carol I⁶⁶, prezent la această activitate, l-a felicitat personal pentru admirabila manevrare și instalarea în poziții excelente a bateriilor pe care le comanda.

Modul cum înțelegea să-și conducă unitatea precum și grija ce o manifesta maiorul Eremia Grigorescu față de subordonații săi reiese elocvent și din următorul exemplu: într-o dimineață, pe la orele patru, venit la unitate pentru a inspecta modul cum se efectua serviciul de noapte, s-a dus direct la grajdurile regimentului. Acolo a constatat că soldații dintr-o baterie erau deja prezenți, îngrijind și țesălând de zor caii. Întrebându-i de când execută această activitate, ei i-au răspuns că din ordinul comandantului lor s-au sculat de la ora trei. Imediat, maiorul Grigorescu a dat ordin ca toți soldații să se spele, să servească gustarea de dimineață și, apoi, să se culce până la ora opt. Este lesne de imaginat în ce situație s-a găsit comandantul bateriei respective când a venit la unitate și a găsit pe toți subordonații săi dormind din ordinul comandantului de divizion. Se cuvine menționat faptul că în toate funcțiile de comandă pe care le-a deținut, Eremia Grigorescu a dat dovadă de corectitudine și intransigență, manifestând și o grijă deosebită pentru asigurarea hranei și igienei trupeii în fruntea căreia era numit, controlând, până în cele mai mici amănunte, modul în care subalternii săi își îndeplineau atribuțiunile.

La 1 octombrie 1906 a fost avansat la gradul de locotenent-colonel și rechemat la București fiind numit director al Școlii de Artilerie, Geniu și Marină, la care a asigurat și funcția de profesor de matematici superioare. În calitatea sa de director al unei școli militare superioare, Eremia Grigorescu s-a preocupat îndeosebi de problemele modernizării învățământului militar, a organizat cursuri pentru specializarea ofițerilor de infanterie în domeniul cunoașterii problemelor tehnice ale armamentului din dotare, situând în prim plan partea aplicativă a învățământului. În această idee, cursurile teoretice erau urmate de exerciții și trageri reale, multe dintre ele organizate în tabăra de la Dadilov (Mihai Bravu-nn). Exercițiile respective permiteau ofițerilor cursanți să cunoască îndeaproape

⁶⁵ *Ibidem*, p.10.

⁶⁶ Carol I (n. 8/20 aprilie 1839, Sigmaringen, Prusia - m. 27 septembrie 1914), ales prin plebiscit, după detronarea lui Alexandru Ioan Cuza, principe al României (10 mai 1866-14 martie 1881), rege al României (14 martie 1881-27 septembrie 1914)

problemele pe care aveau să le întâmpine pe un eventual câmp de luptă și să fie familiarizați din timp cu ele.

În anul 1907 a fost trimis ca reprezentant al armatei române la marile manevre ale armatei germane având astfel posibilitatea să cunoască îndeaproape nivelul de pregătire și dotarea acestei armate în perioada premergătoare primului război mondial. Toate cele constatate au fost incluse în raportul detaliat și documentat înaintat Ministerului de Război.

Avansat colonel la 1 iulie 1910, Eremia Grigorescu a fost numit în funcția de Director al Personalului din cadrul Ministerului de Război, calitate în care a luat parte și la ce de-al doilea război balcanic (iulie 1913), inspectând trupa, spitalele și lazaretele unde erau internați ostașii români bolnavi de holeră. Și cu această ocazie s-au manifestat calitățile sale de bun organizator; curajul, abnegația și dăruirea de care a dat dovadă atrăgându-i stima și admirația celor care l-au cunoscut în perioada respectivă.

După terminarea campaniei din Bulgaria, a fost trimis la Londra, ca reprezentant militar la manevrele extraordinare ale armatei engleze. Cele constatate cu acest prilej le-a materializat într-un impresionant studiu-raport înaintat Ministerului de Război. În acest document, ofițerul român atrăgea atenția asupra spiritului practic de organizare al englezilor, asupra numeroaselor mijloace de locomoție puse la îndemâna comandamentelor pentru efectuarea în timp cât mai scurt a mobilizării precum și asupra unor elemente de tactică și strategie folosite de înaltul comandament englez – organizarea etapelor, a depozitelor și serviciilor auxiliare din spatele frontului, făcând, totodată, ample referiri la tipurile de armament întrebuințat și eficacitatea demonstrată pe timpul manevrelor.

La 15 februarie 1914, colonelul Eremia Grigorescu a fost numit comandantul Brigăzii a III-a Artilerie (București) unde a acordat o atenție aparte instrucției practice a trupei și pregătirii de specialitate a cadrelor.

Declanșarea primei conflagrații mondiale, la 15/28 iulie 1914, când Austro-Ungaria a declarat război Serbiei, angrenând în scurtă vreme 34 de state în conflict, a determinat, pentru România, crearea unei situații aparte. Țara noastră reprezenta, în iulie 1914, un factor important în această parte a Europei, atât prin potențialul militar cât și prin așazarea sa strategică, toate puterile beligerante fiind nevoite să ia în calcul această situație. Numai efectivele de pace ale României însumau, la acea dată, 105 512 trupă, 7 059 ofițeri, forțe umane care erau grupate în cinci corpuri de armată organizate în 254 de batalioane de infanterie și grăniceri, 87 escadroane de cavalerie și 194 baterii de artilerie⁶⁷. Totodată, se cuvine să precizăm pentru cititorul de astăzi că, în primul deceniu al secolului al XX-lea, se radicalizase mișcarea românilor din teritoriile ocupate pentru desăvârșirea unității statale și făurirea României Mari.

În aceste condiții, Consiliul de Coroană, convocat de regele Carol I la 21 iulie/3 august 1914, a analizat situația părților aflate în conflict și a posibilităților reale de care dispunea țara în momentul respectiv. Chiar dacă, în 1883, fusese

⁶⁷ xxx-România în primul război mondial, Editura Militară, București, 1989, vol. I, pp.129-131.

semnat un tratat de alianță cu Austro-Ungaria, la care aderase ulterior și Germania, Consiliul de Coroană a considerat *casus foederis* inexistent față de Puterile Centrale și a hotărât ca România să ia toate măsurile pentru apărarea frontierelor. Cu alte cuvinte, s-a optat pentru expectativa armată – țara noastră urmând să aștepte cu arma la picior momentul intrării în război acolo și când va socoti necesar aceasta potrivit intereselor sale.

Este de la sine înțeles că aceste aspecte erau foarte binecunoscute și de Eremia Grigorescu care, avansat general de brigadă la 25 noiembrie 1915, a fost numit comandantul Diviziei 14 Infanterie, cu reședința la Iași. Având ca misiune principală acoperirea frontierei cu Bucovina, aflată în acea vreme sub ocupație habsburgică, Eremia Grigorescu și-a stabilit cartierul general în nordul Moldovei, aproape de frontieră, în mijlocul trupelor cantonate acolo. Ținând cont de situația existentă, a luat măsuri urgente pentru explorarea și studierea terenului din aria de acțiune a diviziei, vizând ca zona de frontieră să fie foarte bine cunoscută fiecărui ofițer sau soldat, să le fie familiare până și cele mai neînsemnate poteci din sectorul respectiv. Lunar ținea conferințe cu comandanții de regimente, pregătindu-i atât din punct de vedere militar, cât și moral, pentru eventuala intrare în războiul a cărui flăcări se apropiau tot mai mult de fruntariile noastre. Totodată, a dat ordine ferme pentru efectuarea de lucrări genistice, care să permită asigurarea rezistenței în fața unui potențial agresor. S-a implicat activ și în organizarea ședințelor de trageri deluptă și executarea de frecvente exerciții și aplicații, atât ziua, cât și noaptea, menite să însufle trupeii o puternică stare combativă.

Pe măsura evoluției conflictului militar pe plan european s-au intensificat presiunile făcute asupra României pentru intrarea în război de partea unuia sau altuia dintre cobeligeranți. La 6/19 iulie 1916, comandamentul suprem francez printr-o notă adresată guvernului român cerea intrarea în război „*acum ori niciodată*”, altfel, Antanta⁶⁸ nu mai garanta recunoașterea integrității României și drepturile ei asupra teritoriilor de sub stăpânire austro-ungară locuite de populație românească. În același timp, unii specialiști militari din cadrul Puterilor Centrale, cunoscând orientarea opiniei publice și părerile majoritare ale politicianilor români, nu aveau nici un dubiu asupra viitoarei atitudini a țării noastre: „*România este pierdută pentru noi – scria feldmareșalul – și ea pretinde că este greșeala noastră pentru că relațiile cu ea sunt deteriorate... Problema României Mari se pune deja de 30 de ani. Un timp oarecare ea a fost lădată în umbră. Criza balcanică a repus-o la ordinea zilei. Românii se vor mobiliza și se vor menține mai întâi departe de luptă pentru a acționa potrivit întorsăturii evenimentului*”⁶⁹.

⁶⁸ Antanta (*Entente cordiale*) tratat încheiat de Anglia și Franța în anul 1904 pentru a contracara politica de supremație mondială a Germaniei. La acesta au aderat ulterior Rusia, Serbia și Muntenegru, iar în timpul primului război mondial s-au alăturat Japonia (august 1914), Italia (mai 1915), Portugalia (martie 1916), România (august 1916), Statele Unite (aprilie 1917), Grecia (iunie 1917) și Brazilia (octombrie 1917).

⁶⁹ xxxDocuments. *Le plan de guerre austro-allemands. Une entretien de Conrad von Hoetzendorff avec Moltke (mai 1914)*, în *Revue d'Histoire de la guerre mondiale II*, nr. 3, iulie 1964, p.155.

România declarase oficial neutralitatea, dar opinia publică nu uitase nici un moment interesul major al întregii națiuni: eliberarea fraților aflați sub ocupația străină și unirea tuturor teritoriilor românești între aceleași fruntarii. Din șirul numeroaselor manifestări care s-au desfășurat pentru a cere înfăptuirea neîntârziată a acestui deziderat menționăm adunarea din 3 mai 1915 de la Ploiești, în cadrul căreia Nicolae Titulescu⁷⁰ a ținut un fulminant discurs în care preciza că: *„Din împrejurările de azi, România trebuie să iasă întreagă și mare! România nu poate fi întreagă fără Ardeal; România nu poate fi mare fără jertfă!*

Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susținut viața. Ardealul e scânteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răz bunare, e fățărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere libertatea! Ardealul e românismul în restriște, e întărirea care îndepărtează vrăjmașul, e viața care cheamă viață!

Ne trebuie Ardealul! Nu putem fără el! Vom ști să-l luăm și, mai ales, să-l merităm!

Pentru Ardeal nu-i viață care să nu se stingă cu plăcere; pentru Ardeal nu-i sforțare care să nu se ofere de la sine; pentru Ardeal totul se schimbă, totul se înfrumusețează, până și moartea se schimbă, încetează de a fi hidoasă, devine atrăgătoare!

Ardealul nu e numai inima României politice; priviți harta: Ardealul e inima României geografice!

Din culmile lui izvorăsc apele care au scaldat românismul în istorie: La miazănoapte, Someșul, la apus, Mureșul, la miazăzi, Oltul! De-a lungul Carpaților, România de azi se întinde ca o simplă zonă militară a unei fortărețe naturale, încăpută în mâini străine!”⁷¹.

La rândul său, marele luptător pentru unire, părintele Vasile Lucaciu⁷² declara cu un alt prilej: *„Noi nu voim subjugare, ci voim libertate, nu voim asuprirea altor țări și altor popoare, voim dezrobirea neamului românesc. Noi nu voim încălcarea altor teritorii ce nu ne aparțin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naționale, de veacuri răpite nedrept”⁷³.*

După doi ani de expectativă armată, momentul în care România trebuia să adopte hotărârea definitivă, se apropia cu pași repezi.

⁷⁰ Nicolae Titulescu (n. 4 octombrie 1883, Craiova-m. 1941), politician și renumit diplomat român. Delegat la Conferința de Pace de la Paris și semnatar al Tratatului de la Trianon, a fost ministru de Externe (1927-1928 și 1932-1936), delegat permanent al României la Liga Națiunilor (1920-1936), de două ori președinte al Adunării Ligii Națiunilor (1930 și 1931), membru al Academiei Române (28 mai 1935).

⁷¹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Editura Științifică, București, 1967, pp.142-142.

⁷² Lucaciu, Vasile (n. 1852, Apa, jud. Satu Mare-m.1922) preot și om politic. A fost unul dintre inițiatorii Memorandumului (1892) și un aprig luptător pentru unire, membru al Consiliului Dirigent (1918-1919)., păolirti

⁷³ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p.472.

În acest context, decizia Marelui Stat Major român de a-l muta pe generalul Eremia Grigorescu la conducerea Comandamentului 5 Teritorial doar cu puțin timp înaintea decretării mobilizării de la 14 august 1916 ni se pare cel puțin curioasă, dacă nu eronată.

Într-o scrisoare adresată soției sale, în acele zile, Eremia Grigorescu spunea: „Sunt nemulțumit că mi-am părăsit divizia mea, pe care o formasem așa de bine; aci din nou trebuie să încep, o să mă vezi însă cel mai fericit om când o să aud că s-a decretat mobilizarea armatei noastre”⁷⁴.

Acestea sunt cuvintele unui mare comandant român, care nu făcea demagogie scriind un discurs politic, ci era pătruns de idealul național, care-i marcase până și viața intimă, ideal pentru care a rămas mereu credincios jurământului dat.

NOTĂ:

Fragment din monografia: Generalul Eremia Grigorescu, pregătită pentru tipar

⁷⁴ Vasile C. Metaxa, *op.cit.*, p.25.

Ion I. DĂNILĂ

FERDINAND I DE ROMÂNIA - UN OM DE CULTURĂ ȘI PENTRU CULTURĂ -

Activitate cotidiană, dar și distinctă, de sine stătătoare, cultura în general, cultura națională românească, în special a fost o constantă a preocupărilor, aprofundărilor, dar și al satisfacțiilor personale ale regelui Ferdinand I de România – singurul rege al tuturor românilor și ținuturilor lor.

Aceasta a fost și este o latură a personalității sale mai puțin aprofundată și la care informațiile sunt puține și disparate, mereu aceleași, deși Ferdinand a fost un căutător permanent al valorilor culturale, iar erudiția sa a fost rodul acumulărilor de cunoștințe dintre cele mai diverse, într-un proces continuu, întrerupt doar de boală sau calamitățile ce au lovit regatul român în prima parte a secolului XX.

Pentru monarh cultura reprezenta motorul societății, elementul esențial care putea asigura viitorul ascendent și prosper națiunii noastre, crez sintetizat în fraza des rostită și dragă lui Ferdinand: „Numai prin știință și cultură putem să întărim prezentul și să pregătim bazele unui viitor rodnic”.

Descendent al unei vechi familii princiare prusace, ai cărei strămoși sunt cunoscuți până în anul 1061, înrudit îndeaproape cu toate marile case domnitoare din Europa, Ferdinand – Victor – Albert – Meinrad Hohenzollern, născut la izvoarele Dunării în castelul Sigmaringen, va intra în istoria României sub numele de Ferdinand I, regele României, Întregitorul, cel Leal, Regele Țăranilor sau Ferdinand I de România sau al României.

Anii copilăriei viitorul monarh al României i-a petrecut în atmosfera severă, chiar cazonă, impusă de tatăl său în vechiul castel Sigmarigen, într-o zonă în care natura își desfășoară din plin întregul său evantai de frumuseți neasemuite, unde Ferdinand alături de frații săi, a parcurs în particular, primii ani de școală sub îndrumarea profesorului Grobels, ajuns ulterior directorul unui muzeu din zonă.

Perioada corespunde și cu puternica influență exercitată asupra tânărului prinț de personalitatea mamei sale, principesa Antonia, o femeie foarte cultă, pasionată de pictură, broderie, științele naturii, dar o ferventă catolică, pe care regina Maria o descria astfel: „o artistă în toată puterea cuvântului, ea iubea frumosul în toate manifestările lui, dar religiozitatea ei o împiedica de a avea vederi largi și o făcea să judece lucrurile din punct de vedere religios”.

Apoi împreună cu fratele său Carol și de alți copii din casele princiare germane, având ca perceptor pe căpitanul von Schilgen, principele Ferdinand a urmat cursurile gimnaziale și liceale la gimnaziul Hohenzollern din Düsseldorf, oraș renumit ca centru de cultură și artă încă din acea vreme, continuator al unei colonii

romane, oraș plin de amintiri ale epocii napoleoniene, lăcaș al unei vestite școli de pictură romantică.

Trebuie menționat că încă din copilărie Ferdinand era un mare admirator al lui Napoleon, în detrimentul bunicului său Friderick cel Mare.

În anii școlarității, tânărul principe s-a remarcat prin rezultate foarte bune obținute la limba franceză, latină, istorie, geografie, matematică și religie, iar cunoștințele dobândite în aceste domenii vor fi suport temeinic în activitatea sa ulterioară.

După numirea sa ca succesor la tronul României, 1882, Ferdinand a fost încredințat profesorului de limba română Vasile Păun de la Liceul Sf. Sava din București, pentru a-l iniția în tainele limbii și culturii române.

Despre distinsul său învățăcel profesorul Păun scria: „principele Ferdinand nu era înconjurat de dascăli aduși acasă ca doctorii la patul unui slăbănog, ci trimis la gimnaziul public ca și împăratul de acu al Germaniei, ca și regele nostru; nu în trăsură, ci, fie vremea cât de rea, pe jos, îmbrăcat simplu, iarna fără mănuși și vara fără umbrelă de soare; supus acasă la disciplina militară...; hrănit negreșit mai bine decât un spartan, dar destul de frugal, dus la biserică în toate duminicile...; priveghiat apoi de ochii neîndurați a doi pedagogi, unul civil și celălalt militar, departe, departe de sânul familiei, pe care nu-i era dat s-o vadă decât la Sigmaringen de trei ori pe an: la Crăciun, la Paști și în vacanțele de vară, deprins însfârșit a auzi repetându-se des cuvintele de aur ale moșului său, A.S.R. Principele Carol Anton: << Nu-i destul că v-ați născut principii, trebuie să munciți ca să dovediți că meritați titlul vostru >>.

Ferdinand este un sârguincios elev în a-și însuși frumoasa limbă română și istoria noastră din cronică, fiind acaparat mai ales de Neculce.

Profesorul său își nota despre învățăcelul său: „Prințul Ferdinand are o ureche sensibilă la frumusețea cuvântului vorbit. În fiecare dintre propozițiile lui vibrează o melodie. Când pregătește, de pildă, o cuvântare, el este foarte atent la această simetrie melodică; niciodată nu are voie ca vreuna dintre propozițiile lui să se termine într-un cuvânt neaccentuat sau slab accentuat. Astfel cu timpul, el devine un strălucit stilist, ba chiar un creator de limbă. În curând se va convinge de bogăția limbii române, el își alege peste tot expresii românești; precum în germană, la fel și în limba noii sale patrii cuvintele străine îi sunt nesuferite. Pe măsură ce-i vine tot mai ușor să se exprime românește, prințul capătă și o tot mai mare încredere în sine însuși; acum se va prezenta chiar în fața unor formații politice și savante și li se va adresa în limba țării”.

Legat de acest aspect trebuie să subliniem faptul că toate discursurile rostite de Ferdinand de-a lungul carierei sale au fost creație personală și au fost bine ancorate în istoria țării și locurilor, documentate și adecvate situației, nimic la întâmplare, nimic de domeniul generalului, nici o superficialitate.

După susținerea examenului de bacalaureat, în primăvara anului 1885, Ferdinand, a intrat în garda prusacă și a devenit elev la Școala Militară din Kossel, având remarcabili dascăli militari ai vremii.

A iubit cariera militară, și-a însușit-o cu rigurozitate, a străbătut-o de la gradul de cadet, la cel de mareșal al României, și-a adus o contribuție substanțială la modernizarea oștirii române și și-a manifestat cel mai liber personalitatea în cadrul oștirii. Această latură a personalității și activității regelui Ferdinand este remarcabilă și merită încă aprofundată. Pe lângă lectură și studiu, tânărul principe era preocupat în această perioadă de numismatică și filatelie, pasiuni transmise și fiului său Carol, care-l va întrece cu colecțiile sale personale.

După doi ani de carieră militară germană, începând din 1887, dorind să-și perfecționeze cunoștințele în domeniile științelor și culturii, principele urmează cursurile universităților din Leipzig și Tübingu, pentru a studia științele juridice. Dintre cursurile urmate menționăm: economie națională, istoria comunismului și socialismului, statistică socială, introducere în știința dreptului, istoria revoluției sociale, sistemul de învățământ în statele moderne, fiind preocupat mai ales de domeniile: economie politică, științe financiare, botanică, drept roman, având și dascăli renumiți ai vremii.

Educația i-a creat principelui Ferdinand condițiile necesare pentru a se dezvolta ca o personalitate profund religioasă, care era preocupată în egală măsură de științele clasice, dar și de științele naturii (în special botanică), demonstrând totodată un spirit de ordine și meticulozitate deosebită, elemente care i-au permis în timp să devină un adevărat erudit, o calitate cunoscută doar de un cerc restrâns de persoane, foarte apropiate lui.

Pentru că așa cum concluziona mentorul său de pe „plai mioritic” profesorul Păun, din conjugarea eforturilor personale, preocupărilor părinților și profesorilor „nu putea ieși o valoare negativă, un cap fără conștiință sau voință”.

Remarcându-l pe Ferdinand I de România, istoricul Constantin Kirițescu consemna: „A trebuit să viziteze săpăturile de la Histria, unde să traducă o inscripție grecească, ca să afle că știa elina. A trebuit întâmplarea unei conversații intime la Paris, între rege și abatele Muguier, ca să mărturisească că știe limba ebraică; desigur, s-ar fi ferit s-o spună dacă am fi fost mai mult decât doi ca să auzim. Și tot din întâmplare am aflat de la el, într-o zi, că citea pe Tolstoi și Dostoievski în originalul rusesc. Uneori, înaintea unui văr străin, care îi câștiga încrederea, se da pe față:

- Știți despre ce m-a întreținut regele în decursul audienței mele de adio? Îmi spusese cu admirație d.nul de Billy, ministrul Franței, părăsind Bucureștii ca să meargă la noul său post, la Tokio - despre meritele poeziei japoneze în comparație cu poezia lirică chineză.

Și a trebuit ca, în timpul unei excursii în Dobrogea, să întâlnească un botanist care ierboriza, pentru ca să fie auzit lansându-se într-o pasionantă enumerație de nume latinești care făceau pe ignoranții din suita sa să râdă”.

Pasionat și erudit botanist, Ferdinand a creiat la Sigmarongen un Carpatum – grădină botanică cu plante provenite din munții noștri – și la Pelișor, un Alpineum – flora munților Alpi. Foarte puțini specialiști cunosc că Ferdinand este primul

botanist care a semnalat prezența în Dobrogea a plantelor „Iris pseudocyperus” și „Iris graminea” și în Bucegi a plantei „Polygala chamaebuxus”.

Generalul G.Văleanu, care l-a cunoscut îndeaproape, consemna despre Ferdinand: „Cunoștea perfect limbile moderne și pe cele vechi, chiar vechea ebraică; era un botanist de seamă și, în fine, un cunoscător adânc al artei și al scriitorilor militari. Limba română o învățase din citirea vechilor cronicari ai țării, pe care îi aprecia foarte mult; de aceea și stilul său de o românească atât de curată. Învățase să citească literele vechi românești, iar pergamentele vechi scrise cu slove cu caturi nu aveau nici un secret pentru El”.

Modestia și vasta sa cultură i-a impresionat pe aceia care s-au putut apropia suficient de el pentru a-l cunoaște pe adevăratul Ferdinand.

Doctorul Constantin Angelescu menționa în însemnările sale că a fost impresionat „de vastele sale cunoștințe în domeniul chimiei și al științelor naturale, mai ales în botanică...”

Regele Ferdinand cunoștea proprietățile tuturor substanțelor chimice, el cunoștea puterea plantelor. Pun în legătură aceste amintiri personale cu cele ce am aflat de la cunoșcuți care îl însoțeau deseori la vânătoare și care se mirau de faptul că regele cunoștea numele tuturor plantelor din diferitele regiuni ale țării noastre, atât numele latin, cât și cel în limba română”.

O altă dovadă a acumulărilor culturale realizate de Ferdinand în tinerețe o reprezintă relatarea profesorului Onisifor Ghibu privind răspunsul suveranului la anumite aspecte religioase ce trebuia rezolvate în statul unitar: „Am rămas foarte surprins, nu numai de orientarea perfectă a lui în materie, în care la noi domnește o uimitoare lipsă de cunoștință la conducătorii temporari ai statului, ci și de orientarea lui în chestiuni teologice, de pură specialitate.

Regele cunoștea atât de amănunțit, istoria dogmelor și era așa bine introdus în deosebirile dintre diferitele confesiuni creștine încât ar fi putut duce în perplexitate și pe cel mai bun profesor de dogmatică.

Observând mirarea mea în fața uimitoarei facilități cu care rezolva și cele mai complicate chestiuni teologice de care venise vorba, regele îmi zice: Te miri că cunosc atât de amănunțit aceste lucruri ? Așa s-a întâmplat să văd o astfel de mirare și pe fețele vlădicilor voștri... Ei bine, când studiam la liceu, pe vremea Mea, la noi se învăța religia cu o seriozitate desăvârșită. Ea era cel dântăi obiect de învățământ” și continua „Dacă lumea este atât de decăzută moralicește, cauza este că nu mai are o religie solidă”. Dar astăzi ! Cum este ?

În viziunea lui Ferdinand sistemul unităților de cultură trebuiau să asigure aprofundarea actului cultural și mai ales răspândirea lui în sânul maselor largi care să beneficieze de lumina culturii întru consolidarea societății românești și înaintarea pe calea modernizării și prosperității edificiului național unitar.

Instituțiile culturale – între care Academia Română și universitățile – au rol principal în a cataliza întregul fapt de ridicare culturală al țării, căci nu cel cu multe arme, nici cel cu puteri tari va răzbi în Europa modernă, ci cel cu cultură și știință elevată credea Întregitorul.

Nu doar vizitele în instituțiile de cultură și artă – Academia Română, Universitățile de la Cluj (al cărui întemeietor este), Cernăuți, Iași, Timișoara și Chișinău, muzee, catedrale și biserici, școli de artă, militare și din învățământul civil, teatre și stadioane – nu numai discursurile pertinente rostite cu aceste prilejuri, nu numai discuțiile avizate și atente cu slujitorii domeniilor vizate sunt semne ale grijii monarhului pentru propășirea, vitalitatea, vigoarea și originalitatea culturii și rolului ei societatea românească sunt dovezi ale preocupării suveranului pentru cultura națională, ci aprecierile, părerile documentate, cât mai ales intervențiile delicate și precise, stimularea specialiștilor sunt semne clare ale intervențiilor suveranului.

La acestea se adaugă donațiile bănești din partea regelui sau ale Casei Regale, practică curentă la Ferdinand, constituind un sprijin eficient și concret pentru instituțiile de învățământ românești, stimulând integrarea studenților dotați din mediul sărac, la Cluj, la Timișoara, la Iași, la Cernăuți și Chișinău.

Satisfacția deplină i-o conferă înființarea Fundației Cultural-Științifice „Regele Ferdinand”.

Iubitor și practicant de mișcare și sport, sesizează rolul sportului în societate și-l încurajează și promovează, fiind printre altele: primul președinte al Federației Române de Atletism și al celei de Hochei pe gheață, membru al Societății de Dare la Țintă, promotor al stadioanelor Tineretului și A.N.F.F., al Academiei Naționale de Educație Fizică și Sport și al secției ei militare.

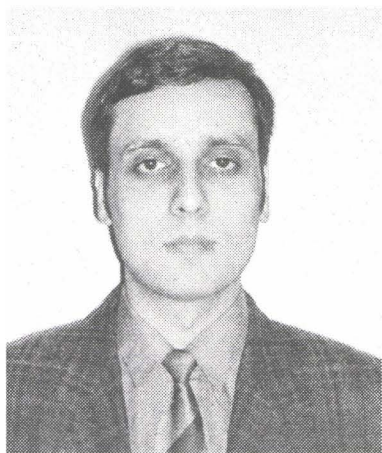
Toate acestea întregesc personalitatea suveranului și sunt argumente în susținerea titlului comunicării, reactualizând un Ferdinand mai aproape de realitatea, care credea sincer că „Nu numai după forța brută sau după numărul bainetelor, nici după întinderea teritoriului se măsoară puterea unui stat, ci mai degrabă după gradul culturii sale intelectuale” – așa își dorea statul român unitar.

Deie Domnul să auzim și mai ales să înțelegem aceste cuvinte noi cei de astăzi și să le îndeplinim !

* Toate trimiterile sunt din lucrarea aflată sub tipar:

- „*Ferdinand I de România văzut de contemporani*” sub semnăturile Neculai Moghior, Ion Dănilă, Vasile Popa, la Editura Militară București

CONFERINȚE, ȘEZĂTORI ȘI SERBĂRI CULTURALE ORGANIZATE DE DESPĂRȚĂMÂNTUL CENTRAL - BIHOREAN AL "ASTREI" ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Radu ROMÎNAȘU,

asistent la Facultatea de Istorie-
Geografie a Universității din Oradea,
cu preocupări de istorie culturală

Propaganda prin conferințe și șezători culturale, întreruptă în timpul primului război mondial, a reînceput în noua realitate politică concretizată după memorabilul an 1918, redevenind treptat una din cele mai importante manifestări culturale ale *Astrei*. Este vorba despre o activitate tradițională verificată în timp, pe care s-a marșat și în epoca dintre războaie pentru realizarea unui progres cultural la nivelul întregii societăți românești. În epocă, s-au făcut auzite voci, care au criticat această formă de propagandă culturală datorită lipsei rezultatelor concrete. Experiența trecutului, dar și noile demersuri interbelice, au dovedit că afirmațiile erau exagerate. O conferință susținută într-un limbaj accesibil, bine pregătită și argumentată temeinic, a rămas și în perioada amintită, un mijloc însemnat de culturalizare a maselor. A interesat, în primul rând, pe lângă prezentarea unor cunoștințe generale, realizarea unui contact direct cu auditoriul, care să simtă emoția transmisă de conferențiar sălii. Dacă prelegerile erau însoțite de reprezentații vizuale sau demonstrații pe teren, acestea căpătau o importanță capitală și un punct esențial de atracție și

recepție¹. Numeroasele circulare trimise de Centrala din Sibiu tuturor despărțămintelor existente în țară, au evidențiat importanța prelegerilor și șezătorilor populare, acestea ocupând un loc aparte în propaganda culturală națională. În acest sens, au fost editate numeroase broșuri, sub egida Bibliotecii populare a *Asociațiunii*, care prezentau variate modele de programe culturale. Ele cuprindeau lecturi interesante din literatura română și universală, articole despre problemele sociale și culturale ale satului românesc, diferite sugestii privitoare la susținerea părților artistice, alegerea subiectelor de conferință în funcție de anumite criterii pedagogice și metodice, care să fie potrivite cu necesitățile cadrului uman căruia i se adresau etc. Toate aceste recomandări au încercat să dea un fundament mai puternic muncii științifice de propagandă culturală inițiată prin intermediul conferințelor.

În general, aceste manifestări culturale au acoperit o sferă largă de realități: descrierea greutăților vieții contemporane, reliefaarea misiunii culturale îmbrățișată de noua generație de după 1918, animarea sentimentului de acțiune și interdependență socială, a spiritului de coeziune pentru o mai puternică interacțiune a legăturilor între intelectualitate și țărani, evidențierea trecutului istoric și consolidarea sentimentului național, eliminarea din viața rurală a plăgilor sociale etc. Transmiterea informațiilor trebuia articulată într-un limbaj accesibil, lipsit de prefăcătorie, punându-se un accent deosebit asupra discuțiilor de final, în care s-a încercat activarea participanților, fapt greu de transpus în practică, dar cu urmări eficiente. Adesea, aceste conferințe pentru popor erau însoțite de lecturi, declamări și cântece, care completau o reușită manifestare culturală².

Rolul primordial în organizarea conferințelor și șezătorilor, a revenit despărțământului central județean, care a fost nevoit să cuprindă în aria sa de acțiune culturală și alte despărțăminte, cum ar fi Aleșd, Săcuieni, Sălard, Tileagd. Despărțămintele cu tradiție, și-au constituit propriul program de muncă, pe care l-au aplicat în funcție de posibilități.

Ca peste tot, despărțăminte bihorene, au practicat și ele două forme de prelegeri: cele "poporale" (pentru săteni) și "conferințele" destinate în principal intelectualilor din mediul urban. Cele două forme s-au diferențiat prin tematică, conținut și limbajul uzitat.

"Echipa culturală" tipică pentru activitatea conferențiară la sate era alcătuită, în general, din profesori, medici, avocați și preoți, însoțiți cel mai adesea de un grup de coriști³.

¹ Lucia Cornea, *Aspecte ale activității Astei bihorene în perioada interbelică. Activitatea despărțământelor (II)*, (în continuare: *Aspecte ale activității (II)...*), în *Crisia*, 1992, p. 168; Ion Agârbiceanu, *Conferințele Astei la sate și la orașe*, în *Transilvania*, 1930, nr. 1-6, p. 231

² *Transilvania*, 1924, nr. 12, p. 538-539; *Pentru sările de șezătoare*, Editura Asociațiunii, Sibiu, 1924, p. 3-38; Ioan Holhoș, *Din tradițiile cultural-educative promovate de "Astra"*, Oradea, 1969, extras din *Cercetări de limbă și literatură*, vol. II, p. 147-148

³ Lucia Cornea, *Principalele direcții de activitate ale "Astei" bihorene în perioada interbelică*, (în continuare: *Principalele direcții...*), în *Crisia*, 1994, p. 168

O viziune novatoare, în ceea ce privește rolul prelegerilor organizate în satele bihorene, a fost inclusă în darea de seamă a despărțământului central județean pe anul 1929/1930. Președintele Aurel Lazăr a specificat în respectivul raport, necesitatea depășirii fazei inițiale de propagandă culturală mărginită “la un fel de export de cultură intelectuală la sate de la centru, ca și cum am avea înmagazinată aici cultura satelor noastre”. De aceea, *Astra* bihoreană, nu se mai putea mulțumi cu organizarea de conferințe improvizate, lipsite de un efect concret. Noua viziune s-a dorit a fi valorificată în sensul folosirii acestora pentru “descătușarea, organizarea și fructificarea energiilor social-culturale”, care erau prezente într-o stare de latență, în pătura rurală bihoreană. Aceste valențe trebuiau scoase din inerție pentru a fi valorificate în sensul constituirii unor așezăminte culturale veritabile, în concordanță cu necesitățile locale. Într-o primă fază, prin intermediul prelegerilor, urmau să fie identificate problemele de la nivel local, după care se parcurgea etapa unirii tuturor inițiativelor sătești de activitate culturală, într-un singur corp unitar, în cadrul *Astrei*⁴.

Sezonul optim pentru o activitate conferențiară eficientă era cel de iarnă, după cum se aprecia într-o circulară a *Astrei*, adresată tuturor despărțământelor, când “țăranul nostru poate consacra și culturii spiritului o bună parte din timpul unor zile și ...nopti, pe care le petrece adesea numai cu pierderi morale și materiale”. Îndeosebi în timpul iernii—se specifica în aceeași circulară—să profite și țăranul..., în orașe muncitorimea și intelectualii... de binefacerea culturii⁵.

Despre atmosfera sufletească existentă în satele bihorene, aflăm dintr-o consfătuire a intelectualității, care a încercat să identifice problemele majore existente în pătura țărănimii. În primul rând, locuitorul mediului rural era destul de confuz în ceea ce privește cunoașterea ecuației “drepturi-îndatoriri” în raporturile sale cu statul, acest fapt determinând neînțelegerea crizei economice și financiare, a defecțiunilor vieții administrative, culturale și politice, ultima dominată de numeroase fricțiuni, cu consecințe nefaste pentru evoluția normală a vieții de stat. Reabilitarea acestei situații—în viziunea intelectualității bihorene—se putea realiza prin intermediul unor prelegeri, care să ia în discuție problemele enunțate anterior. Alegerea subiectului nu se mai făcea arbitrar, după inspirația conferențiarului, ci în funcție de necesitățile curente. Erau așteptate rezultate concrete, altfel preconizatele prelegeri rămâneau cel mult niște manifestări intelectuale de paradă costisitoare⁶.

Conferințele și șezătorile culturale au reînceput în cadrul despărțământului Oradea odată cu reorganizarea acestuia de către Aurel Lazăr. O primă acțiune culturală a fost inițiată în localitatea Cefa, în 23 aprilie 1923. Aici, președintele despărțământului, Aurel Lazăr, a venit însoțit de Iulian Peter, prefectul județului, Ștefan Muntean, secretarul despărțământului și Ioan Magyar, președintele organizației tinerilor universitari. Aceștia au susținut scurte conferințe, în care au

⁴ Arhivele Naționale-Direcția Județeană Bihor (în continuare: AN-DJBh), *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 12, f. 93

⁵ *Transilvania*, 1922, nr. 11-12, p. 751-752

⁶ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 10, f. 30

subliniat importanța *Astrei* în viața culturală a țării, îndemnând oficialitățile locale să inițieze acțiunea de constituire a agenturii *Astrei* la Cefa. În final, elevii școlii locale au susținut un program artistic compus din doine populare (*Mânce-te bade amarul, Arză-te focul pădure*) și declamări de poezii (*Negru Vodă, Mare e Dumnezeu*). Din Cefa, reprezentanții *Astrei* s-au oprit în alte două comune bihorene (Inand și Gepiu), unde s-au constituit alte agenturi. Au urmat comunele Sarcau, Sârbi, Ghiurag, Burzuc și Sântandrei, care pe lângă prelegeri au beneficiat și de prestația artistică a studenților de la Academia teologică ortodoxă din Oradea. Aceștia s-au remarcat printr-un program bine articulat alcătuit din declamări și cor. A. Mager, rectorul acestei instituții de învățământ, a aderat la programul de muncă elaborat de despărțământul orădean, lăsând în urma sa rezultate palpabile, mai ales prin intermediul conferințelor și a programelor artistice susținute de corul studenților teologi. De altfel, perpetuarea colaborării în plan cultural cu reprezentanții bisericii, a funcționat și în anii următori. Protopopiatul ortodox român a înștiințat conducerea despărțământului orădean de decizia luată în adunarea din 17 martie 1938, de a porni împreună cu asociația religioasă "Oastea Domnului", o ofensivă cultural-religioasă într-o serie de parohii, unde se simțea cel mai acut nevoia însănătoșirii morale a populației.

Pentru o mai eficientă activitate, teritoriul despărțământului orădean a fost împărțit în sectoare. Astfel, orașul Oradea și, în mod special cartierul Velența, a fost încredințat lui Nicolae Firu. Plasa centrală a fost și ea delimitată în trei sectoare, încredințate lui Alexandru Muntean, Teodor Popa și deputatului Iosif Tărău. În anul 1923 s-a produs o nouă organizare, prin promovarea unui nou grup de intelectuali (Ștefan Mărcuș, profesorul George Bota, gazetarul Mihail Samarineanu, Eugen Speranția, Teodor Neș, Iosif Iacob și ziaristul Gheorghe Tulbure), care urmau să se adreseze unei anumite categorii sociale.

Astra a urmărit să-și profileze tematica conferințelor pentru intelectuali mai ales în domeniul educației naționale, lăsând informațiile științifice să fie vehiculate de alte societăți culturale similare, angrenate în această formă de propagandă culturală. Preotul Simion Gocan, Nicolae Firu, Ioan Matei, Iuliu Muth, Vasile Popovici și Mihai Silaghi, erau, de asemenea, solicitați să se ocupe de "propaganda național-culturală între meseriașii din Oradea". Ca urmare, în intervalul 1924-1926, pentru aceștia s-au organizat mai multe conferințe cu o tematică variată. Din inițiativa protoiereului Andrei Horvath, secondat de N. Firu, s-au organizat între 15 octombrie 1924 și 15 aprilie 1925, în fiecare zi de duminică, șezători culturale în localul Școlii primare de stat din cartierul Decebal. Acestea au avut un efect deosebit asupra populației participante, acțiunea încercând să combată curentele antisociale, antireligioase și antipatriotice, care se manifestau într-un spectru mult mai larg în mediul urban.

Prelegerile populare au continuat să fie organizate și în anul 1925, de acestea beneficiind un număr mare de comune bihorene: Râpa, Cociuba, Cheșa, Petid, Botean, Bălaia, Alparea, Dușești, Cărpeștii-Mari, Cărpeștii-Mici, Hidișelu de Sus și Hidișelu de Jos etc. Echipa de conferențieri care a activat în aceste sate a fost

alcătuită din Aurel Lazăr, Teodor Popa, Liviu Lazăr, Andrei Magier, Vasile Lăzărescu etc. Subiectele acestora au inclus tematici diverse: de ordin moral (combaterea alcoolismului, importanța bisericii), patriotic (prezentarea unor evenimente importante din istoria națională) și economic (despre cooperatie și cooperative⁷. Demnă de semnalat a fost activitatea despărțământului orădean și pe anul 1926, când a organizat peste 90 de prelegeri pentru săteni, în aproximativ 25 de comune bihorene. Și în acest caz, tematica abordată a încercat să răspundă necesităților locale⁸.

După anul 1918, acțiunile culturale inițiate de despărțământul orădean au fost susținute de o serie de intelectuali, care au sesizat importanța acestora, în noile realități interbelice. Un exemplu edificator a fost cel al secretarului consistorial Traian Magier, care activând în cadrul *Astrei* bihorene, a desfășurat cu concursul a 15 tineri, o laudabilă propagandă culturală în satele bihorene în intervalul 1920-1921. De asemenea, un început promițător, s-a configurat și prin acțiunile lui Augustin Cosma, profesor la Liceul Gojdu din Oradea, care a fost angajat ca și conferențiar propagandist pentru întregul județ⁹.

Pentru anul 1927, Oradea a beneficiat de o serie de conferințe interesante. Ele au fost susținute de profesorul V. Vâlcovici din Timișoara (*Războiul de Independență*), N. Burileanu, (*Despre 10 Mai*), Aurel Lazăr (*Despre Unire*) și Iosif Silaghi (*Despre 1 Decembrie 1918*). La toate acestea, și-au dat concursul corurile școlilor secundare din Oradea, de sub conducerea lui I. Strat și Cornel Moga¹⁰. Prezența acestora în cadrul conferințelor și șezătorilor culturale, a determinat realizarea unei colaborări constante între instituțiile școlare și reprezentanții *Astrei* bihorene. Aproximativ este sesizabilă și în cazul celor două biserici românești, care au îmbrățișat cauza culturală mai ales prin intermediul asociațiilor religioase organizate în cadrul lor¹¹.

Din diferite motive, despărțământul central județean nu a putut să dezvolte pe anul 1928-1929 o activitate culturală comparabilă cel puțin cu anii 1926 sau 1927, mărginindu-se la organizarea a 14 șezători culturale într-o serie de comune precum Lucșoara, Husasău, Hotare, Groși, Aleșd, Săcuieni, Cefa, Tinca. Dintre conferențieri s-au distins Aurel Lazăr, Teodor Neș, Gelu Egy și I. Cotruș. Corurile Liceului "E. Gojdu" și al Școlii Normale de băieți, și-au dat concursul în partea artistică a respectivelor manifestări¹².

⁷ Lucia Cornea, *Aspecte ale activității (II)*..., în *loc. cit.*, p. 231-232; Ioan Holhoș, *op. cit.*, p. 149; *Activitatea despărțământelor în cursul anului 1922/1923*, în *Transilvania*, 1923, nr. 8-9, p. 388-390; *Beiușul*, 1923, nr. 19-20, p. 2-4; *Activitatea despărțământelor în cursul anului 1925*, în *Transilvania*, 1926, nr. 8-9, p. 434-436; *Transilvania*, 1925, nr. 9-10, p. 435; AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 26, f. 81; *Transilvania*, 1925, nr. 9-10, p. 436

⁸ *Transilvania*, 1927, nr. 10-11, p. 446-447

⁹ *Ibidem*, 1921, nr. 7-8, p. 566

¹⁰ *Ibidem*, 1928, nr. 1, p. 1017

¹¹ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 12, f. 87

¹² *Transilvania*, 1929, nr. 10-11, p. 796-797

Locuitorii orașelor Oradea și Beiuș au beneficiat de legăturile de colaborare înfiripate între *Astra* bihoreană și *Extensiunea Universitară* din Cluj, care urmărea inițierea unei campanii de propagandă culturală sistematică, organizată prin conferințe și publicații. Mișcarea, care a grupat o serie de profesori, a pornit din inițiativa lui Virgil Bărbat, fost decan al Facultății de litere-filosofie de la Cluj și din îndemnul altui universitar clujean, Alexandru Lapedatu. Ea și-a început activitatea la 28 octombrie 1924, fiind sprijinită în demersurile sale de *Astra* sibiană. În cursul anului 1925-1926, s-au pus bazele unei frumoase colaborări: "...Dorim să știm-se putea citi într-o adresă trimisă despărțământului orădean-dacă intelectualii și publicul din orașul dumneavoastră, sunt doritori să asculte pe conferențiarii noștri, profesori la Universitatea din Cluj". În cazul unui răspuns afirmativ, s-a solicitat o colaborare a tuturor societăților culturale din Oradea pentru ca "...activitatea noastră culturală să-și atingă scopul urmărit". S-au vehiculat și o serie de detalii tehnice pentru o bună organizare: numărul conferințelor, tematica abordată și ziua susținerii acestora¹³.

Răspunsul despărțământului bihorean nu s-a lăsat prea mult așteptat: "Vă comunicăm că intelectualii și întreg publicul românesc din orașul nostru așteaptă cu bucurie și nerăbdare inaugurarea seriei de conferințe ce conferențiarilor Extensiunii universitare ar binevoi să țină în orașul nostru". Totodată, conducerea despărțământului, s-a conformat cererilor înaintate de profesorii clujeni și a strâns în jurul ideii și pe celelalte societăți culturale pentru ca "sucesul moral al acestor conferințe să fie desăvârșit". În ceea ce privește numărul acestora, s-a înaintat cifra de 12 conferințe, câte două în fiecare lună. "Subiectele-continua răspunsul despărțământului-ținându-se seamă de împrejurările culturale de la noi, ar fi mai bine să fie din domeniul literaturii și al istoriei naționale, din sociologie, artă și economie națională". Ziua cea mai potrivită era considerată a doua și a patra sâmbătă din fiecare lună începând de la orele 17¹⁴.

Începutul acțiunii preconizate, nu a fost pe măsura bunelor intenții care s-au degajat din corespondența inițială. La 5 decembrie 1925, urma să se susțină prima conferință, însă aceasta a fost amânată printr-o telegramă trimisă pe adresa *Extensiunii Universitare*, iar a doua s-a desfășurat în condiții "neacceptabile atât pentru conferențiar, cât și pentru seriozitatea acțiunii noastre de propagandă culturală"¹⁵.

Trecând peste aceste dificultăți inerente unui început, apreciem că Oradea a beneficiat din plin de conferințele susținute de o serie de personalități marcante ale istoriei și culturii noastre. S-a detașat cu autoritate, prestața profesorului C. Daicoviciu, care a susținut la 11 ianuarie 1936, o conferință privitoare la *Vechimea creștinismului daco-roman*, ea fiind însoțită de proiecțiuni¹⁶. În cursul lunii martie și

¹³ AN-DJBh, fond *Astra despărțământul Bihor*, dos. 5, f. 5; Stelian Neagoie, *Viața universitară clujeană interbelică*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, vol. I, p. 240-242

¹⁴ AN-DJBh, fond *Astra despărțământul Bihor*, dos. 5, f. 6

¹⁵ *Ibidem*, f. 14

¹⁶ *Ibidem*, dos. 21, f. 3

aprilie, despărțământul central județean a fost anunțat de următoarea serie de conferințieri clujeni repartizați pentru orașul de pe Crișul Repede. La 7 martie s-a preconizat conferința profesorului M.A. Botez, intitulată *Idealele noastre de ieri și azi*, iar pentru data de 21 profesorul Alexandru Borza trebuia să susțină conferința cu titlul *Câmpia Ardealului*, însoțită de proiecții. Pentru luna aprilie, societatea universitară clujeană a trimis la Oradea, în vederea conferințierii, pe istoricul Silviu Dragomir¹⁷.

Pe fondul acțiunilor antirevizioniste desfășurate în anul 1934, atât în țară, cât și în Bihor, despărțământul central județean a rugat conducerea clujeană, să trimită o pleiadă de intelectuali valoroși, care să susțină conferințe cu subiecte de un antirevizionism militant. Erau preferați I. Lupaș, Silviu Dragomir, I. Moldovan și I. Hațieganu. Pentru cheltuielile de transport, despărțământul a putut contribui doar cu 1.000 de lei. În aceeași ordine de idei, Teodor Neș, președintele despărțământului central-bihorean, a felicitat printr-o scrisoare datată 24 decembrie 1933, alte două personalități care s-au implicat în acțiunea de combatere a revizionismului la granița de vest. Este vorba de Seton Watson și Wickan Steed, care în cadrul unor conferințe, au apărât adevărul istoric și raporturile etnice din Transilvania, față de afirmațiile tendențioase și sentimentale ale contelui Bethlen. "... Ați apărât-se putea citi în respectiva scrisoare-un colț de pământ românesc cum e Bihorul, care întotdeauna a fost românesc..."¹⁸.

Principalul impediment în calea conferințelor *Extensiunii Universitare* a fost situația financiară precară. Societatea clujeană nu era susținută de stat în demersurile sale culturale, de aceea singurele venituri se adunau din sumele pe care beneficiarii conferințelor trebuiau să le plătească. În cea mai mare parte ele au fost folosite la acoperirea cheltuielilor de transport. Despărțământul orădean a primit pentru continuarea colaborării cu profesorii clujeni, o subvenție de 5.000 de lei din partea Primăriei, pe care cu mari eforturi au ridicat-o la suma de 7.500 lei. Banii au fost depuși în contul *Extensiunii Universitare* pentru activitatea sa desfășurată pe anul 1932-1933, în Oradea. Dincolo de aceste probleme financiare, conferințierii au fost bine primiți și s-au bucurat de un larg concurs și o caldă ospitalitate. Ei s-au străduit să evidențieze valoarea propriei noastre culturi, insistând totodată asupra îndatoriilor pe care fiecare român le are față de cultura națională. Propunând diferite chestiuni sociale, culturale și economice, conferințierii au urmărit să provoace confruntarea de idei și stimularea energiilor locale, considerând că numai în acest mod populația poate fi mișcată spre năzuințe superioare și acțiuni serioase în domeniul cultural¹⁹.

La 12 ianuarie 1935 a fost delegat să susțină o conferință în Oradea, profesorul C. Petranu cu subiectul *Un domeniu nou cucerit al artei naționale*. Conferința a necesitat prezentarea unor proiecții, care au avut rolul de a clarifica expunerea teoretică²⁰.

¹⁷ *Ibidem*, f. 19

¹⁸ *Ibidem*, dos. 19, f. 89; *Frontiera noastră de vest. Românii din Bihor*, în *Universul*, 1934, nr. 8, p. 7

¹⁹ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 17, f. 8; Stelian Neagoie, *op. cit.*, p. 243-245

²⁰ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 20, f. 3

Un obișnuit conferențiar la Oradea a fost și George Sofronie, care a rămas foarte legat de acest oraș chiar după plecarea sa la Cluj, odată cu mutarea Facultății orădene de Drept în anul 1934.

Despărțământul central a colaborat eficient cu asociația cadrelor universitare clujene mai bine de un deceniu (1925-1936), ceea ce a determinat o consolidare destul de consistentă a acțiunilor culturale destinate vieții din mediul urban²¹.

O altă asociație culturală, care a grupat, de această dată, o serie de profesori bucureșteni, a fost și cea a *Universității libere* din capitală. S-a ajuns la o colaborare cu *Astra*, în sensul organizării unor conferințe destinate intelectualității urbane. Acestea, de regulă, s-au desfășurat în cadrul unor sărbători naționale (cum ar fi 10 Mai, 1 Decembrie). Centrala de la Sibiu a solicitat despărțământului central județean, printr-o adresă din aprilie 1929, “să acorde o atenție cuvenită conferențiarilor trimiși de Universitatea Liberă²². Au conferențiat din partea amintitelor asociații, profesorii Burileanu, Vâlcovici și Ion Florian, ultimul supunând atenției publicului conferința *Pagini de glorie din epoca noastră națională*. De altfel, și sub egida *Universității libere “Emanuil Gojdu”*, s-au organizat, în perioada 1925-1932, nu mai puțin de 121 de conferințe susținute de profesori din importante centre culturale ale țării (București, Cluj, Oradea). O conferință interesantă s-a desfășurat în 23 ianuarie 1932, când profesorul Sextil Pușcariu a prezentat publicului orădean date și fapte inedite din istoria României contemporane grupate semnificativ sub titlul *O pagină de istorie contemporană*. Toate conferințele organizate sub coordonarea *Universității libere “Emanuil Gojdu”* s-au desfășurat alternativ cu cele propuse de *Asociația profesorilor secundari din Oradea*, în sala festivă a Primăriei din localitate²³.

Liga antirevizionistă cu sediul în București, a fost și ea invitată de despărțământul central să dezvolte o serie de conferințe cu un subiect adecvat la granița de vest a țării. Respectivul conferințe s-au susținut în fiecare săptămână (sâmbăta), în sala festivă a Primăriei municipiului Oradea²⁴. Înțelegând necesitatea acestora, administrația orădeană a pus la dispoziția despărțământului central, sala sus-numită, contribuind astfel la acțiunile culturale dezvoltate de *Astra* bihoreană²⁵. Alte personalități culturale și politice ale vremii, care au fost invitate să conferențeze în cadrele *Astrei* bihorene au fost: D. Ștefănescu (*Sufletul românesc în secolul XIX-28* februarie 1934 și *Portrete în pictură-1* martie 1934), scriitoarea Tantzî Budișteanu (*Fetele moderne. Profesiunile și îndeletnicirile lor*), C. Kirițescu – director general al învățământului superior, poetul Octavian Goga (31 martie 1935),

²¹ Lucia Cornea, *Principalele direcții, ...*, în *loc. cit.*, p. 174-175

²² AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 10, f. 15

²³ *Ibidem*, f. 1, f. 13; *Idem*, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 9/1932, f. 3; *Conferința d-lui Sextil Pușcariu*, în *Gazeta de Vest*, 1932, nr. 716, p. 1

²⁴ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 10, f. 83

²⁵ *Ibidem*, dos. 17, f. 1

filosoful Nae Ionescu (*Ce este o graniță? – 7 aprilie 1935*)²⁶, V. Stoica, ministru plenipotențiar la Sofia, I. G. Peretișanu, președintele Uniunii avocaților din București (20 iunie 1936–*Patriotism și naționalism*), Paris (2-3 decembrie 1934–*Înrâuriri apusene în arta religioasă din ținuturile românești, Stil și originalitate în arta românească*), Alexandru Vaida Voevod (1 decembrie 1934–12 octombrie 1918), Onisifor Ghibu (9 februarie 1935–*Revizionism și iredentism în România*), Gheorghe Vornicu (28 februarie 1935–*Revoluția lui Horea*), G. Marinescu (30 martie 1935–*Femeia din timpurile noastre*). Nu a fost uitat nici corpul ofițerilor și soldaților din garnizoana Oradea, pentru care s-au organizat, după 15 aprilie 1934, o serie de conferințe la Cercul Militar orădean, acestea fiind susținute de profesorii de la Școlile Normale din localitate²⁷.

Despărțământul bihorean central a lansat și în cursul anului 1937, numeroase apeluri personalităților culturale românești pentru a participa la conferințele publice organizate sub egida sa. Asociația profesorilor de la Academia de Înalte Studii comerciale și industriale din Cluj a răspuns, la 9 ianuarie 1937, apelului făcut. În consecință, aceasta a propus susținerea următoarelor conferințe: *Palestina, Egiptul, Elada*, toate cu proiecții, *Idealul național și munca românească*, susținute de profesorii Sabin Opreanu, respectiv Aurel Gociman-Oituz²⁸.

În anul următor, conducerea despărțământului central, a cerut Prefecturii orădene să aprobe susținerea unor conferințe, care îi aveau drept protagoniști pe scriitorul Ion Agârbiceanu (*Despre trecut și viitor*) și pe profesorii Panaite Popovici (*O excursie în țările nordice*, însoțită de proiecții) și Victor Jinga (*Despre burghezia românească din Ardeal*). George Pop-Călinești a înștiințat despărțământul, la 18 mai 1938, de intenția sa de a conferența în orice regiune a Ardealului, dar mai ales în ținuturile deznaționalizate, punând la dispoziția *Astrei* programul său de muncă “pentru răspândirea învățaturii folositoare în toate păturile sociale. Același scop a urmărit și conferința susținută de Nicolae Iorga, la 1 decembrie 1938, în sala Teatrului “Regina Maria”, care a adus în atenția publicului problema graniței de vest și rostul românilor în acest spațiu. Două conferință literară interesantă a susținut la Oradea și scriitorul Ionel Teodoreanu, un an mai târziu. Prima a avut drept subiect modul de creație al romanului *La Medeleni*, în vreme ce următoarea conferință a analizat *Valoarea scrisului românesc*, omul de litere român făcând o incursiune critică în sfera romanului românesc interbelic, axându-se mai ales pe creațiile lui Rebreanu, Sadoveanu și Cezar Petrescu²⁹. Luna martie a anului 1939, a adus cu sine noi conferințe, care s-au evidențiat prin înalta lor ținută academică. Este vorba de conferințele intitulate *Părerii false în Occident despre antropologia*

²⁶ *Ibidem*, dos. 20, f. 10, 22, 25; *Universul*, 1934, nr. 64, p. 10

²⁷ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 19, f. 1, 6, 21, 23, 95

²⁸ *Ibidem*, dos. 24, f. 1, 3

²⁹ *Ibidem*, dos. 26, f. 26, 62; Gheorghe Vornicu, *Conferințele Astrei*, în *Noua Gazetă de Vest*, 1938, nr. 724, p. 3; *Ibidem*, nr. 758, p. 2; *Ibidem*, 1939, nr. 1012, p. 7; *Ibidem*, nr. 1049, p. 2

poporului român, susținută de I. Făcăoanu și *Cadrela etnice ale poporului român*, prezentată publicului orădean de Romulus Sășianu³⁰.

Pentru anul 1940, ultimul în care s-au putut organiza conferințe în condiții optime, a fost solicitat să conferențeze la Oradea, Horia Teculescu, președintele despărțământului *Astra-Sighișoara*, care s-a remarcat prin conferința susținută la Turda (*Eminescu și Ardealul*). O conferință care a încercat să influențeze pozitiv societatea orădeană a timpului, prin consolidarea conștiinței naționale și religioase, a fost susținută, la 13 ianuarie 1940, de Nichifor Crainic, în sala Teatrului “Regina Maria” din localitate. Subiectul propus, *Concepția ortodoxă despre cultură*, a fost ales în urma unor discuții purtate cu conducerea Episcopiei ortodoxe române din Oradea.

Colaborarea cu alte despărțăminte ale *Astrei* din Transilvania (un exemplu concludent fiind legăturile stabilite cu despărțământul clujean al *Astrei*), s-a repercutat pozitiv pentru locuitorii orașului de pe Crișul Repede, care treptat au devenit receptori ai ideilor culturale moderne vehiculate în societate. La 23 ianuarie 1940, despărțământul clujean a anunțat susținerea următoarelor conferințe la Oradea: C. Daicoviciu (*Problema continuității în Dacia în lumina noilor cercetări*), Emil Pop (*Pădurile noastre*), Ion Chinezu (*Literatura română din Ardeal de după unire*), I. Moga (*Problema economică a Ardealului*). Acestea au fost completate de conferințele susținute de alte nume sonore ale culturii și învățământului românesc: Ion Agârbiceanu (*Lauda muncii*), R. Seișanu (*Istoria militară și politică a frontierelor noastre*), Dumitru Stăniloae (*Ortodoxia, modul spiritualității românești*), Aurelian Ionașcu (*Căsătoria și familia în noul cod civil*). Pentru a consolida acest tip de propagandă național-culturală, la 31 ianuarie 1940, președintele despărțământului central Teodor Popa a adresat Ministerului Propagandei Naționale rugămintea de a coopta diferite personalități culturale din Europa și lume, în direcția “susținerii de conferințe într-un oraș așa de important precum Oradea”. Astfel, sub înaltul patronaj al Ministerului menționat, la Oradea a fost organizată o conferință susținută de profesorul Charles Upson Clark, de la City College din New York, care a explicat auditoriului mecanismul de funcționare al sistemului federal din Statele Unite ale Americii. Cercetătorul american cunoștea destul de bine realitățile românești, el fiind și autorul a două lucrări tipărite în limba engleză despre România, fapt pentru care prelegerea sa din 19 mai 1940, s-a bucurat de o atenție deosebită din partea publicului³¹.

Un alt prilej de organizare a unor conferințe, a fost comemorarea unor personalități istorice și culturale, precum și a unor zile importante din paginile istoriei noastre naționale. Centrala din Sibiu a cerut cu insistență tuturor

³⁰ Conferințele *Astrei*, în *Noua Gazetă de Vest*, 1939, nr. 839, p. 7

³¹ AN-DJBh, fond *Astra despărțământul Bihor*, dos. 30, f. 4, 10, 17; Idem, fond *Primăria Municipiului Oradea*, dos. 10/1940, f. 151; N. Crainic la Oradea, în *Noua Gazetă de Vest*, 1940, nr. 1072, p. 1; Gheorghe Vornicu, *Conferințele Astrei*, în *Ibidem*, nr. 1075, p. 3; *Conferința Astrei*, în *Ibidem*, nr. 1133, p. 7; *Inaugurarea conferințelor organizate de Astra la Oradea*, în *Ibidem*, nr. 1114, p. 2; *Conferințe*, în *Ibidem*, nr. 1124, p. 7; *Conferința Astrei*, în *Ibidem*, nr. 1128, p. 7

despărțămintelor aniversarea zilei de 1 Decembrie, decretată “ziua Astei”, prin conferințe, prelegeri populare și festivaluri. Aceleași despărțăminte, erau datoare să întocmească un raport, în care să precizeze numele conferențiarilor și titlul conferințelor susținute, programul artistic și executanții acestuia, precum și numele localității în care s-a sărbătorit evenimentul. Și societatea *Ateneul Român-filia la Oradea* a căutat să răspundă mesajului *Astei*, comemorând, la 4 noiembrie 1928, împlinirea a 50 de ani de la revenirea Dobrogei în cadrul granițelor românești, prin organizarea unei conferințe în sala Cercului Militar din localitate³².

Împlinindu-se în anul 1932, 500 de ani de la moartea lui Alexandru cel Bun și 25 de ani de la moartea istoricului și filologului român Bogdan Petriceicu Hașdeu și a pictorului Nicolae Grigorescu, *Astra* a solicitat despărțământului central județean comemorarea acestora, prin organizarea de festivaluri și conferințe. De asemenea, în 14 martie 1937, a fost sărbătorit la Oradea, scriitorul Ion Creangă, cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la nașterea acestuia. Manifestarea culturală s-a desfășurat în sala Teatrului “Regina Maria”, ea având ca organizator principal Școala Normală română unită din localitate. Programul a debutat printr-o conferință susținută de profesorul universitar clujean Sever Pop, care a prezentat auditoriului aspecte interesante despre viața și opera marelui povestitor, după care elevii Școlii Normale au pus în scenă *Povestea unui om leneș*. Au urmat lecturi fragmentare din volumul *Amintiri din copilărie* și declamări de versuri, în finalul programului, fanfara școlii intonând mai multe cântece naționale³³. Un an mai târziu, despărțământul central-județean împreună cu *Reuniunea Femeilor Române din Beiuș*, a comemorat 19 ani de la martirajul avocaților bihoreni Ioan Ciordaș și Nicolae Bolcaș, printr-o serbare cultural-artistică, cu concursul corurilor liceului de băieți și a Școlii Normale din Beiuș. Faptele celor doi bărbați de seamă a mișcării naționale românești au fost evocate de Teodor Neș și A. Popoviciu, ultimul citind și o rugăciune (*Doina de la Criș*) compusă de profesoara Ana Bucur³⁴.

Cu prilejul împlinirii a 15 ani de la unirea Basarabiei cu România, s-a cerut comemorarea acestui eveniment în toate despărțămintele, în cadrul unui program artistic însoțit de conferințe³⁵. Alte personalități care trebuiau comemorate prin organizarea unor manifestări similare, au fost Vasile Goldiș, Alexandru Mocsonyi, Vasile Lucaciu, Ioan Rațiu, etc³⁶.

O colaborare constantă a despărțământului orădean s-a înfiripat și cu societatea *Astra medicală*, cu care a reușit să înființeze, în 1921, “o echipă permanentă de studiu și informație”, alcătuită din 10 membri. Aceasta s-a deplasat în satele bihorene, unde a susținut prelegeri pe probleme de sănătate publică, fiind

³² AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 12, f. 80; Gavril Hădăreanu, *op. cit.*, p. 501-502; AN-DJSb, *fond Astra*, dos. 47/1925, f. 22; *Ibidem*, dos. 48/1927, f. 24; AN-DJBh, *fond Primăria Municipiului Oradea*, dos. 8/1928, f. 125

³³ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 16, f. 30; *Noua Gazetă de Vest*, 1937, nr. 275, p. 2

³⁴ *Noua Gazetă de Vest*, 1938, nr. 571, p. 5

³⁵ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 17, f. 53

³⁶ *Ibidem*, dos. 19, f. 14, 30

în primul rând vizate bolile sociale (mai ales tuberculoza, sifilisul, alcoolismul, mortalitatea infantilă) și condițiile igienico-sanitare din lumea rurală³⁷.

Echipa *Astrei* medicale a fost coordonată de medicul I. Mateiu, care a descins în numeroase comune bihorene (dispunând în acest sens de o camionetă) alături de alți reprezentanți ai *Astrei* (profesori, preoți). Temele predilecte au fost axate pe combaterea bolilor venerice, a concubinajului și alcoolismului³⁸. De asemenea, *Astra* medicală și-a propagat ideile și prin intermediul unor publicații și cărți de specialitate. O astfel de carte intitulată *Boalele infecțioase*, a fost trimisă în 16 aprilie 1927, secretarului despărțământului central, Iosif Pogan pentru a fi achiziționată de bibliotecile populare înființate în diverse comune ale județului³⁹. Anul 1931 a fost bogat în ceea ce privește manifestările cultural-artistice organizate în satele bihorene. Astfel, la 20 iunie, s-a desfășurat o ședință a comitetului despărțământului central, care a evidențiat o activitate culturală intensă. Au fost cercetate în timpul unor sărbători religioase 15 sate, în 10 din acestea susținându-se șezători artistico-literare, o dată aranjându-se în scenă și o piesă de teatru⁴⁰. Din numeroasele exemple de acțiuni culturale vom menționa doar pe cele mai semnificative.

Conform programului pe anul 1931, despărțământul central a organizat conferințe cu tematică culturală și economică. În acest scop, s-a deplasat în satele Gurbediu și Ianoșda o echipă culturală alcătuită din Ștefan Mărcuș (avocat), D. Stănescu (secretar la Curtea de Apel), N. Borcaroiu (artist) și I. Farcu (ziarist). În primul sat, s-a organizat o mică șezătoare, în care Ștefan Mărcuș a deschis seria conferințelor, vorbind despre însemnătatea organizării corurilor satești. Localnicii au ascultat cu mult interes cele expuse, în final audiind *La Fântână*, cor executat de intelectualii din Tinca. A doua conferință s-a axat pe evidențierea importanței constituirii cooperativelor în lumea rurală, ea fiind susținută de D. Stănescu. Programul artistic a încheiat manifestarea culturală prin declamarea unor versuri de către N. Borcaroiu⁴¹.

La 2 august, în comunele Ușod și Rogoz, s-au consumat momente importante din punct de vedere cultural datorită conferințelor susținute de Teodor Neș și V. Lăzărescu. Din nou s-au luat decizii în privința alcătuirii echipelor de propagandă la sate, deschizându-se astfel noi perspective în acțiunea de ridicare culturală a țaranului român de la granița de vest a țării⁴². Programul preconizat a cuprins reușite șezători culturale, care au fost definite de Aurel Lazăr ca fiind "adunări populare cu conferințe, declamări și cântări naționale". Prin urmare, la acestea, și-au adus contribuția profesorii și corurile, fie studențești, fie cele bisericesti. Uneori s-au adăugat și elemente noi, cum ar fi unii artiști care declamau

³⁷ Lucia Cornea, *Principalele direcții...*, în *loc. cit.*, p. 168-169

³⁸ AN-DJBh, *fond Astra despărțământul Bihor*, dos. 7, f. 3

³⁹ *Ibidem*, dos. 8, f. 9

⁴⁰ *Gazeta de Vest*, 1931, nr. 554, p. 2

⁴¹ *Ibidem*, nr. 558, p. 2

⁴² *Ibidem*, nr. 589, p. 1

versuri sau jucau în piese de teatru. S-a recurs la această formă de activitate deoarece era considerată complexă și atrăgătoare. Cu prilejul unor șezători culturale s-a jucat teatru amator, în cadrul cărora s-au rostit “dialoguri populare” apreciate de spectatori. De altfel, intelectualii și-au adus contribuția lor pentru instruirea unor astfel de echipe teatrale de amatori, care au avut în componență elevi sau țărani vârstnici.

Șezători culturale tipice după structura lor (conferințe, recitări, piese corale, dansuri populare) s-au organizat de fiecare dată atât la Oradea, cât și în celelalte despărțăminte bihorene, cu prilejul aniversării zilei de 1 Decembrie. O amploare deosebită s-a dat aniversării acestei zile, în anul 1938, când pe lângă programul obișnuit, despărțământul central a prezentat și un “poem festiv al tuturor provinciilor care alcătuiesc astăzi România întregită”. Acest fapt s-a dorit a fi un răspuns categoric numeroaselor tendințe de revizuire a tratatelor de pace de la Versailles, care s-au exprimat pe scena politică internațională în acel an⁴³.

În cursul anului 1926, despărțământul central județean, a lansat o inițiativă prin care echipe de conferențieri, au descins într-o serie de comune, cum ar fi Sânlazăr, Abrămuș, Ciutelec, Abrămușul de Sus și Popești. Această practică a funcționat și în anii următori cu rezultate eficiente⁴⁴. Astfel, în perioada 1928-1929, s-au organizat prelegeri la Chiribiș, Buduslău, Ghetea, unde s-au abordat subiecte legate de istoria națională, rolul femeii în gospodărie și menținerea igienei în viața rurală.

Celelalte despărțăminte bihorene ale *Astreii* nu s-au evidențiat în această formă de propagandă culturală la sate, dezvoltând, după posibilități, o activitate mai modestă.

Conferințele și șezătorile culturale, chiar dacă nu și-au atins în totalitate scopurile, au reprezentat un moment important în direcția eforturilor stăruitoare de ridicare culturală a satelor românești. Resursele umane, au fost de multe ori prea mici în comparație cu vasta arie de culturalizare, însă *Astra* mai avea în arsenalul său o serie de mijloace prin care să recupereze teritoriul pierdut. De altfel, ea a fost susținută în propaganda culturală inițiată și de asociațiile culturale organizate în numeroase sate și comune bihorene. Un exemplu în acest sens a fost și asociația culturală “George Coșbuc” din Husasăul de Tinca, care s-a evidențiat pe plan local prin organizarea unor numeroase serbări cultural-artistice. După același model, în aprilie 1934, un grup de intelectuali din Valea lui Mihai, au înființat o *Casină română*, care și-a propus să dezvolte o activitate culturală concretizată prin organizarea de conferințe și serbări, întemeierea unei biblioteci dotată cu cărți și ziare românești, toate acțiunile fiind coordonate sub președinția lui Iancu Pop, susținut de vicepreședintele Terentie Ciorogariu. Și locuitorii comunei Borod, din plasa Bratca au răspuns solicitărilor *Astreii*, prin inaugurarea unei Case de cultură, la 15 noiembrie 1937, cu scop de promovare a culturii românești. Comitetul de acțiune l-a avut în frunte pe primarul Venter Nicolae, ajutat de o serie de intelectuali,

⁴³ *Ibidem*, p. 176-176

⁴⁴ Lucia Cornea, *Aspecte ale activității “Astreii” bihorene în perioada interbelică. Activitatea despărțământelor(I)*, în *Crisia*, 1991, p. 174

precum Rusu Dumitru, Petre Fodor, A. Munteanu etc. O *Casină română* a funcționat în perioada interbelică și în Tinca, sub conducerea primprezătorului Sfârlea. Tot aici, în urma unor numeroase eforturi, despărțământul tincan al *Astrei* a organizat un muzeu, unde au fost expuse piese istorice, instrumentar agricol, cusături și țesături naționale.

Importanța conferințelor și șezătorilor a rezultat din contactul nemijlocit al intelectualității cu masa țărănească, care participa la aceste manifestări pentru a auzi ce mai zice “omul de la oraș”. Resursele unei culturi vitale au fost prezente în satul românesc. Conferențiarul care a înțeles acest fapt a avut doar datoria să le valorifice, să le trezească din starea de somnolență anterioară și să le așeze în noua ecuație a realităților social-politice de după anul 1918. O serie de personalități culturale interbelice au conștientizat acest lucru și au acționat în acest sens, dobândind rezultate concrete, care s-au transformat cu timpul în factori de progres cultural.

Nicolae CIOBANU
Ioan VOIEVOZEANU

OPERAȚIA MILITARĂ „TAIFUN” SAU ÎNCEPUTUL SFÂRȘITULUI (2 OCTOMBRIE – 5 DECEMBRIE 1941)

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial, la 1 septembrie 1939, a produs omenirii pagube materiale nemai întâlnite până atunci, dar, mai ales, suferințe incomensurabile popoarelor angajate în această mare conflagrație a secolului XX, prin pierderea a zeci și zeci de milioane de vieți omenești.

În cursul acestui război s-au desfășurat ample operații militare terestre, navale, aeriene sau mixte, pe diferitele teatre de acțiuni militare situate pe continentele european, asiatic și african, cât și pe oceanul planetar. Una dintre aceste mari confruntări a fost și operațiunea ofensivă dusă de armatele Wehrmachtului german cu numele de cod „Operația Taifun”, desfășurată între 2 octombrie și 5 decembrie 1941.

Prin spațiul de desfășurare, forțe angajate și desfășurarea obiectivului de atins (cucerirea Moscovei), această gigantică încleștare avea menirea, în concepția comandamentului suprem german, de a scoate Uniunea Sovietică din război. În acest fel Reichul german devenind „stăpân” pe imensele resurse de hidrocarburi – „pâinea războiului” – dar și pe bogățiile solului, își crea baza materială în vederea cuceririi și stăpânirii întregului mapamond. Nu a fost să fie așa, iar încheierea acestei operații militare printr-un eșec, odată cu trecerea la contraofensivă a Armatei Roșii – sovietice, la 6 decembrie 1941, a marcat prima înfrângere a armatelor germane și a nazismului de la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial.

Totodată, prin repercursiunile sale, la toate nivelele artei militare, dar și sub aspectul geografic, eșecul „Operației Taifun” desfășurată în urmă cu peste șase decenii, a marcat începutul sfârșitului acțiunilor Axei desfășurate în cursul acestei mari conflagrații a secolului trecut și spulberarea mitului invincibilității armatelor germane.

După aprecierile Comandamentului Suprem Sovietic Operația „*Taifun*” (Operația „Typhon”), a fost declanșată la sfârșitul lunii septembrie 1941, de către Grupul de armate „Centru”. Operația „ofensivă germană pentru cucerirea Moscovei – precizează mareșalul Uniunii Sovietice G. K. Kukov – a început la 30 septembrie” (1941 n.n.)¹. Obiectivul principal al acestei ample operații consta în cucerirea

¹ G. K. Jukov, *Amintiri și reflecții*, Editura Militară, București, 1970, p. 377

* De fapt pierderea acestei ample bătălii a pus capăt “Blitz Krieg”-ului (războiului fulger), preconizat de căpeteniile naziste.

capitalei sovietice și odată cu aceasta încheierea campaniei, din anul 1941 pe Frontul de Est*.

În vederea atingerii acestui obiectiv, Comandamentul german a concentrat în cadrul Grupului de armate „*Centru*”, aproximativ 80 de divizii diferite, dintre care 14 erau de tancuri și 9 de motorizate. Ca efective, forțele germane însumau circa 1.000.000 de oameni care aveau la dispoziție 14.000 de guri de foc de artilerie, 2.000 de tancuri și circa 950 de avioane de luptă².

În lupta Grupului de armate „*Centru*”, Comandamentul sovietic dispune de efectivele a trei fronturi. Acestea erau dispuse de la nord la sud, astfel: Frontul de „*Vest*” (comandat de generalul Konev), Frontul de „*Rezervă*” (comandat de mareșalul Uniunii Sovietice Budionâi) și Frontul „*Breansk*” (comandat de generalul Eriomenko). Cele trei fronturi însumau aproximativ 800.000 de combatanți, încorporați în 96 de divizii, dintre care 9 de cavalerie, 5 de infanterie motorizate și 13 brigăzi de tancuri³ independente. Aceste forțe aveau la dispoziție 6808 guri de foc de artilerie, 782 tancuri și 545 avioane de luptă⁴.

Raportul de forțe la începutul operației ofensive, se prezenta astfel: 1,25:1 în infanterie, 2,2:1 în tancuri, 2,1:1 în tunuri și aruncătoare, și de 1,7:1 în avioane de luptă⁵, în favoarea forțelor germane.

Declanșată într-o fâșie ofensivă cu o dezvoltare frontală de peste 800 km, situată pe un aliniament ce se găsea la circa 500 km vest de Moscova⁶, operația ofensivă germană a debușat la 30 septembrie* și s-a desfășurat în două etape distincte. La sfârșitul primei etape (2 octombrie – 7 noiembrie 1941), forțele germane, aflate în ofensivă, au făcut o pauză operativă pregătindu-se pentru „asaltul” final, în urma căreia să fie cucerită Moscova.

În analiza situației politico-militare din ajunul declanșării ofensivei pentru cucerirea Moscovei, trebuie luate în calcul și următoarele elemente. În primul rând poziția de dictator a lui I. V. Stalin și calitatea sa de comandant suprem, a permis o concentrare rapidă a forțelor umane și materiale acolo unde, pe front, se simțea o stringentă nevoie, chiar dacă în alte zone din țară se murea de foame. Un rol important l-a jucat populația civilă, scoasă la „muncă patriotică”, în amenajarea genistică a terenului.

Așa, spre exemplu, numai locuitorii Moscovei au construit peste 700 km de șanț antitanc, 30.000 de platforme (poziții de tragere pentru armanentul automat), mii și mii de km de tranșee, șanțuri de adăpost și de comunicație; circa 1500 de

² *Marea conflagrație a secolului XX. Al doilea Război Mondial*, Editura Politică, București, 1971, p. 176

³ *Ibidem*

⁴ G. K. Jukov, *op. cit.*, p. 376

⁵ *Ibidem*, p. 377

⁶ S. N. Țemenko, *La Marele Stat Major*, Editura Militară, București, 1973, p. 35

* În unele materiale se acreditează această dată. Majoritatea documentelor polarizează către data de 2 octombrie. Datarea diferită provine din faptul că forțele germane au trecut la ofensivă în această enormă fâșie, pe unele direcții, la date diferite.

obstacole antitanc-escarpe, contraescarpe, colți antitanc din beton armat sau șine de cale ferată – mii de bordeie, cazemate de tot felul⁷ etc.

În condiții extrem de grele, de anotimp și sub atacurile neîntrerupte ale aviației germane, peste 500.000 de locuitori ai Moscovei, majoritatea femei, lucrau zilnic, zi și noapte, 24 de ore din 24, la amenajarea pozițiilor de apărare și a obstacolelor de tot felul⁸. Asemenea acțiuni s-au desfășurat, deseori, prin obligarea forțată a locuitorilor de a executa aceste lucrări.

Un alt factor care a favorizat într-o oarecare măsură pe apărător au fost condițiile meteorologice, știut fiind că iarna anilor 1941-1942 a fost deosebit de grea. Așa, spre exemplu, în plină toamnă calendaristică, în noaptea de 3 spre 4 noiembrie s-a lăsat ger destul de sever, ceea ce pentru trupele germane a constituit un moment deosebit de greu, acestea fiind achipate pentru vară. La 12 noiembrie 1941, termometrul indica, în fața Moscovei, -15° C, iar în ziua următoare -22° C. Temperaturile au scăzut continuu, ajungând la -38° C în noaptea de 5 spre 6 decembrie 1941⁹.

Lăsăm la o parte aprecierile generalului german Guderian care nota în jurnalul său: „La 17 noiembrie am aflat că pe front și-au făcut apariția trupe siberiene ... la noi (în rândul trupelor germane n.n.), la 7 noiembrie s-au ivit primele cazuri de degerături grave; la 4 decembrie temperatura scăzuse până la -31° C, iar a doua zi temperaturile arătau -68° C (șaizeci și opt)”¹⁰. Aprecierea generalului german este desigur fantezistă și aceasta se explică prin străduința de a justifica eșecul din fața Moscovei, dând toată vina pe („Generalul Ger”), condițiile climatice.

Adevărul este că iarna a fost grea, primele degerături în cadrul armatei germane apărând chiar în prima decadă a lunii noiembrie. Să nu uităm însă că situația hidro-meteorologică era aceeași pentru ambele tabere beligerante; au diferit totuși măsurile luate pentru contracararea efectelor negative generate de condițiile meteorologice. În timp ce STRAVKA trimitea pe frontul din fața Moscovei, zilnic câte o sută de trenuri cu trupe (din Siberia au fost aduse dreptat 50 de divizii)¹¹, materiale, ca, îmbrăcăminte de iarnă (pâslari, pufoaice, mantale împlănite, căciuli cu clape, mănuși împlănite, șube), armament, dar și alimente ce puteau fi consumate la temperaturi foarte scăzute.

În același timp, Comandamentul german asigura doar 23 de trenuri cu trupe, materiale, armament, etc. în sprijinul ofensivei pentru cucerirea Moscovei, unele dintre materialele trimise fiind cu totul inutile. Spre exemplu, după trecerea la contraofensivă, sovieticii au capturat un depozit militar german, în care au găsit uniforme de paradă ale generalilor germani care urmau să defileze în capitala

⁷ Jacques de Launay, *Mari decizii ale celui de-al doilea război mondial*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, vol. 1, p. 277

⁸ Marea conflagrație a secolului XX, p. 181

⁹ Jacques de Launay, *op. cit.*, p. 277

¹⁰ Heinz Guderian, *Panzer leader*, Londra, 1952, p. 228

¹¹ Jacques de Launay, *op. cit.*, p. 277

cucerită, dar, și zeci de vagoane încărcate cu butelii de șampanie transformate în bulgări de gheață și chiar o casetă¹² cu invitațiile la banchetul victoriei, după cucerirea Moscovei, prevăzut să aibă loc la marele hotel moscovit „Astoria”.

Un alt factor important constă în moralul ridicat al trupelor sovietice (mai ales ruse), care erau pregătite pentru vreme friguroasă și aveau echipament corespunzător¹³, mai ales după declanșarea operației ofensive „Taifun”, care viza în final cucerirea Moscovei, care trebuie apărută cu orice preț. Propaganda P.C.U.S., ne place sau nu, a stârnit un adevărat eroism, în rândul trupelor și unei părți însemnate a populației. Faptele de eroism săvârșite în apărarea Moscovei de către un grup de soldați din Divizia generalului Panfilov, care în luptele pentru apărarea șoselei Volokolamskului au rezistat cu fanatism, pierind până la ultimul. Numele celor 28 de militari „panfilovști”, alături de cele ale căpitanului Gastelo, tinerei comsomoliste Zoia Kosmodemianskaia, soldatului Mattrusov, pilotului Meresiev, generalului Dovator și multe altele, au rămas pilde de eroism în marele război pentru apărarea patriei sovietice. La acestea trebuie adăugată lupta sutelor de detașamente de partizani care s-au constituit în spatele dispozitivelor armatei germane, subminându-i întregul sistem logistic.

În această stare au condus și măsurile brutale ale ocupantului, măsurile de înfometare, deportare forțată de muncă în Germania, represaliile în masă, execuțiile publice etc dar mai ales considerarea populației sovietice ca „*suboameni*”.

Toți acești factori au constituit un element de mare însemnătate în oprirea ofensivei germane. La 2 octombrie forțele principale ale Grupului de armate „Centru” au trecut la ofensivă (anterior o serie de mari unități angajaseră lupte deosebit de sângeroase, încă din 30 septembrie, înaintând spre Moscova), astfel:

- la aripa dreaptă a Grupului de armate, o grupare compusă din Armatele 2 și 2 de Tancuri au reluat ofensiva pe direcția Briansk, Tula, Moscova;
- la centru, Gruparea formată din Armata 4 și Grupul 4 Tancuri, au înaintat cu lovitura principală pe direcția Smolensk, Veazma, Moscova;
- la stânga Grupului de Armate „Centru” a atacat Gruparea compusă din Armata 9 și Grupul 3 Tancuri, cu efortul pe direcția Râiev, Kalinin, Moscova¹⁴.

După lupte deosebit de dure, care au durat până către data de 7 noiembrie 1941, forțele germane au reușit (producând pierderi importante apărătorului, dar suferind și ele pierderi nemai întâlnite până acum), să respingă forțele sovietice cucerind noi centre urbane ca orașele Mojaisk, Maloiaroslaveț, Kaluga, Volokolamsk, Briansk, Veazma¹⁵ ș.a. să atingă un aliniament situat la circa 100 de km situat la vest de Moscova, unde istovite, rebegite de frig, cu rezervele de combustibili cvasi-epuizate, s-au oprit. Căpeteniile naziste, ascultând cuvântarea ținută de I. V. Stalin în „*Piața Roșie*” din Moscova și salutul acestuia adresat

¹² *Ibidem*, passim

¹³ *Ibidem*, p. p. 278

¹⁴ Marea conflagrație a secolului XX, p. 180

¹⁵ G. K. Jukov, *op. cit.*, passim

trupelor participante la parada militară organizată cu prilejul celei de-a 24-a aniversare a „*Marii Revoluții Socialiste din Octombrie*”.

Bine informat despre situația din tabăra germană, Comandamentul Suprem sovietic, care a luat măsuri severe de apărare a Capitalei împotriva loviturilor germane din aer (în acest scop au fost concentrate cantități importante de forțe și mijloace, între care 370 de avioane, noi, de vânătoare, circa 800 de turnuri de artilerie de calibru mijlociu, alte 250 de tunuri antiaeriene de calibru mic și peste 300 de aerostate – astfel că în 7 noiembrie nici un avion german nu a pătruns deasupra Moscovei), astfel că parada s-a desfășurat în condiții normale. Din „*Piața Roșie*” unitățile plecau direct pe front.

Acest fapt, dar mai ales prezența lui Stalin și primirea onorurilor militare în timpul paradei, cât și informațiile despre prezența permanentă a conducătorului statului sovietic la Kremlin, a avut un efect moral deosebit asupra locuitorilor Moscovei, de unde misiunile diplomatice străine și o serie de instituții fuseseră evacuate.

Cea de-a doua etapă a Operației „*Taifun*”, s-a declanșat la 15 noiembrie 1941, după ce comandantul Grupului de Armate „*Centru*” (comandant – generalul von Bock) și-a restructurat dispozitivul, făcând noi regrupări ale forțelor sale, reușind să concentreze într-un spațiu restrâns 51 de divizii dintre care 13 erau de tancuri și 17 de motorizate¹⁶.

Reluând ofensiva, Comandamentul german a hotărât ca pentru cucerirea Moscovei, în timpul cel mai scurt, să execute o manevră dublu – învăluitoare cu două grupări de tancuri, la sfârșitul căreia acestea să facă joncțiunea la est de Moscova, în raionul localității Noghinsk, concomitent, direct spre marea metropolă, o altă grupare angaja frontal forțele sovietice din Frontul de „*Vest*”, asigurând, în același timp, legătura dintre cele două „*brațe*” ale manevrei dublu - învăluitoare¹⁷.

În vederea îndeplinirii acestei concepții, Grupul de armate „*Centru*” a acționat astfel: pe direcția Stalingarsk, Kașira, Noghinsk, a trecut la ofensivă Gruparea de tancuri formată din Armata 2 Tancuri întărită (comandant – generalul german Hoppner); concomitent pe direcția Volokolamsk, Klin, Noghinsk a înaintat Gruparea formată din grupurile 3 și 4 Tancuri (comandantul grupării fiind generalul Guderian); legătura dintre cele două grupări de manevră era realizată de Armata 4 germană, în timp ce flancurile grupărilor de manevră erau asigurate, cel drept – de către Armata 2 germană, iar cel stâng – de marile unități ale Armatei 9 germane¹⁸.

Ofensiva germană, deși s-a izbit de o rezistență deosebită, suferind pierderi enorme în efective, tehnică de luptă și armament, desfășurându-se în condiții meteo deosebite (temperaturi constante de la -20° C, la -35° C, uneori și mai scăzute)*, a

¹⁶ *Ibidem*, p. 396

¹⁷ *Ibidem*, passim

¹⁸ *Curs de Istoria artei militare*, vol. III, Editura Academiei Militare, București, 1988, p. 80

* În majoritatea regulamentelor serviciului interior, inclusiv în cele ale armatelor germane și sovietice, se prevede că la temperaturi de -15° C „*instrucția se desfășoară în încăperi sau în incinta cazărnilor*”.

progresat, forțele germane de pe direcția Volokolamsk, Klin, au reușit să creeze un cap de pod peste canalul Moscova, Volga. Cele mai avansate elemente germane ajungând, pe această direcție, la circa 20-25 km de Moscova, în apropiere de localitatea Istra, de unde, după cum consemnează în memoriile lor generalii germani, participanți la lupte în această zonă, „se putea vedea Moscova cu un binoclu de companie”¹⁹.

În același timp, gruparea de la sud, nereușind să cucerească orașul Tula, s-a îndreptat pe la sud-est de acesta, apropiindu-se la circa 50 km de Moscova*.

La sfârșitul celei de a doua etape a Operației „Taifun” (5 decembrie 1941), ofensiva germană a fost oprită pe un aliniament marcat de o linie ce unea localitățile: Komanovo, Dmitrov, Dedovsk, Kubinka, Serpuhov, Tula, Serebrianâie Prudi²⁰.

În timpul Operației ofensive „Taifun”, Grupul de armate „Centru” a pierdut aproximativ 192.000 de oameni (conform specialiștilor germani)²¹, ceea ce reprezintă peste 25 la sută din totalul pierderilor suferite de forțele germane de la declanșarea invaziei teritoriului sovietic (la 22 iunie 1941). În ceea ce privește pierderile sovieticilor, ele au fost deosebit de mari. Statisticile sovietice nu dau cifre, distincte pentru această perioadă a războiului. Este însă suficient pentru a ne face o părere despre mărimea acestor pierderi, să amintim că numai în încercuirea din zona Briansk și Veazma, au fost făcuți, la 25 octombrie 1941, circa 650.000 de prizonieri²².

Cu toate pierderile suferite, în paralel cu efortul pentru oprirea ofensivei germane, în raioanele din jurul Moscovei au fost concentrate forțe proaspete, materiale, tehnică de luptă și armament, în vederea executării unei ample operații contraofensive.

Eșecul Operației ofensive „*Taifun*” a constituit prima înfrângere a Wehrmachtului de la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial; după unele aprecieri, aceasta a marcat „începutul sfârșitului victoriilor germane”.

Contraofensiva declanșată la 6 decembrie de către sovietici, a cuprins patru operații ofensive, desfășurate aproximativ simultan. Astfel, Frontul „*Kalinin*” a eliberat orașul cu același nume, iar până în prima decadă a lunii ianuarie 1942, a respins forțele germane la circa 60-120 km vest de Moscova; Frontul de „*Vest*” a respins cu aripa sa dreaptă, în cadrul Operației „*Klin . Solnecinogorsk*”, inamicul și a eliberat orașele Klin, Solnecinogorsk, Volokolamsk, nimicind forțe din trupele blindate ale Grupurilor 3 și 4 Tancuri, pătrunzând spre vest de Moscova între 80 și 100 km.

¹⁹ Alexander Weth, *Un correspondent englez pe frontal de est*, Editura Politică, București, 1970, p. 177

* În prezent, aliniamentul atins de elementele înaintate ale trupelor germane, este marcat printr-un „*aliniament de arici*” din șine de cale ferată de mari dimensiuni.

²⁰ S. M. Ștemenko, *op. cit.*, p. 43

²¹ Alexander Weth, *op. cit.*, p. 180

²² Jacques de Launay, *op. cit.*, p. 276

* Data de 6 decembrie – ziua Sf. Ierarh Nicolae „*patronul mujicilor ruși*”, nu fusese aleasă la întâmplare. Bun psiholog, Stalin a știut să speculeze credința țaranului rus în „*protectorul*” său.

Cea de-a treia operație ofensivă a fost Operația „Tula”, executată de aripa stângă a Frontului de „Vest”, în cursul căreia forțele adverse au fost respinse la circa 250 km de orașul Tula. Operația de la „Eleț - Efremov” (cea de-a patra operație ofensivă în cadrul amplei contraofensive – declanșată la 6 decembrie*), a fost desfășurată de trupele Frontului de „Sud-Vest”, care au eliberat orașele respective, pătrunzând aproximativ 90 km spre sud-vest-sud²³.

Contraofensiva desfășurată în condiții deosebit de vitrege a continuat până la începutul lunii februarie 1942, când s-a transformat într-o ofensivă generalizată în urma căreia trupele germane au fost respinse pe un front cu o dezvoltare de circa 1100 km și o adâncime cuprinsă între 100 și 400 km²⁴.

Pierderile trupelor germane în urma ofensivei sovietice s-au ridicat la „202.251 de oameni morți, 725.642 de răniți, 46.511 dispăruți, 112.627 de cazuri de spitalizare din cauza degerăturilor”²⁵.

Acestea au fost cele mai dureroase și mari pierderi suferite de armata germană, într-o operație de apărare. Comparativ, între 22 iunie și 5 decembrie 1941, pierderile Wehrmachtului pe Frontul de Est au fost de aproximativ 742.000 de oameni²⁶, iar între 6 decembrie 1941 și începutul lunii februarie 1942, acestea au fost de 1087031 de oameni. Era clar, armata germană suferise nu doar o înfrângere catastrofală, dar întreaga lume își dădea seama că Germania nu mai are nici o șansă să câștige un război de durată.

Acesta a fost rezultatul Operației ofensive „Taifun”. Noile date cuprinse în studiul de față au menirea de a sublinia faptul că, în contextul general al desfășurării celui de-al Doilea Război Mondial, această operație și contraofensiva sovietică din 6 decembrie 1941, prelungită cu ofensiva din iarna ce a urmat, au avut repercursiuni deosebite pe plan politico-militar asupra deznodământului ulterior al războiului, cât și asupra formării și consolidării coaliției forțelor antihitleriste.

Prin rezultatele contraofensivei sovietice, cât și prin intrarea Statelor Unite ale Americii în război, în urma atacului japonez de la Pearl Harbor, din 7 decembrie 1941 (a doua zi după declanșarea contraofensivei sovietice de la Moscova), s-au consolidat forțele coaliției antihitleriste.

Prin forțele angajate, prin dimensiunile spațiale, dar, mai ales prin obiectivele ce-și propusese (cucerirea Moscovei și scoaterea Uniunii Sovietice din război), Operația „Taifun” se înscrie printre cele mai ample operații ofensive derulate în cursul celui de-al Doilea Război Mondial, ea consfințind eșecul „războiului fulger”.

De acum se putea întrezări, ținând seama de potențialul economic, uman, militar și de rezervele de materii prime și materiale, de partea cui va înclina balanța victoriei.

²³ *Curs de Istoria artei militare*, p. 81

²⁴ *Marea conflagrație a secolului XX.*, p. 184

²⁵ Jacques de Launay, *op. cit.*, p. 283

²⁶ *Ibidem*, p. 276

Florin ARDELEAN

PRESA DIN BIHOR – IULIE 1989/ IUNIE 1990
COTIDIANUL „CRIȘANA”: ULTIMELE LUNI ALE DICTATURII,
REVOLUȚIA ȘI ADECVAREA LA NOUA REALITATE POLITICĂ

1. Preambul

Apărut în 1945, ziarul *Crișana* a fost, până la sfârșitul anului 1989, organul de presă oficial al partidului-stat, în același timp un instrument de propagandă controlat strict și „orientat” oportun, în funcție de comandamentele momentului. Istoria lui este istoria comunismului românesc, în fazele succesive de manifestare, de la cucerirea puterii, în anii 1945-1948, trecând prin faza stalinismului, a dictaturii de tip post-stalinist, dar și prin perioada ceaușismului specific celei de-a doua părți a anilor '60. „Vârstele” ziarului reflectă deschiderile ideologice de la sfârșitul deceniului șapte, dar și etapa socialismului de tip coreean (revoluția culturală), instituit de Nicolae Ceaușescu, începând cu anul 1971. Deceniile opt și nouă ale veacului trecut găesc redacția *Crișana*, asemenea tuturor redacțiilor presei scrise din România, vârtos implicată în frontul ideologic și propagandistic¹. Presiunea se mărește constant, pe măsură ce criza blocului comunist, în primul rând cea economică, provoacă o accentuare a muncii de partid pe linia educației comuniste, a dresajului dogmatic la care era supus întregul popor, în căutarea rețetei omului nou. Firește, dimensiunile tot mai uriașe ale mitului personalității au determinat o retorică a presei scrise și forțarea unui limbaj de lemn care rămâne subiect de analiză pentru orice anatomie a dictaturii de tip comunist. Ziarul *Crișana* este, alături de celelalte organe propagandistice ale PCR, victima unui ridicol impus printr-o verbozitate ce sfidează normalitatea lingvistică, dar și mentală. Sindromul paranoid, ce definește lumea scindată – pe de o parte, realitatea pauperă, într-o criză de mijloace de subsistență și de existență socială, supusă unui experiment ce o anemiează constant și o debilitază chiar biologic, pe de altă parte, realitatea ideologică, a reflectării superiorității regimului comunist, în artă, literatură, presă, prin laude encomiastice și delir omagial² – obligă la standardul dublei trăiri personale. Ziarul ajunge să devină indiciul minciunii, al unei alterități afectate de

¹ Documentele de partid, începând cu Tezele din iulie, 1971, defineau clar statutul ziaristului, de propagandist, de activist, a cărui activitate trebuie să se conjuge cu eforturile frontului ideologic, de edificare a omului nou, constructor conștient al societății socialiste multilateral dezvoltate.

² Construirea mitului personalității Conducătorului a rămas o dimensiune a activității ideologice, răsfrântă agresiv asupra mentalității de a face presă angajată, aservită idealului de progres și dovedire a superiorității gândirii marxist-leniniste, a dimensiunii creatoare și originale a gândirii lui N. Ceaușescu.

cenzura generalizată și ficțiunea menită să întrupeze visul de aur al umanității. Redacția, asemenea oricărei alteia din România anilor '80, este sediul unei Utopii în marș, ba chiar în stază³.

Ultimii ani ai deceniului nouă accentuează maladiile unui spirit dogmatic agresiv și tot mai neputincios, aducând criza de sistem pe buzele unei prăpastii în care întreaga națiune risca să sucombe, fie încet, printr-o mistuire progresivă în pântecele enorm al utopiei însăși, fie acut, printr-un eveniment violent și catastrofic. Ziarul *Crișana* pare a fi, în chiar ultima jumătate a anului 1989, expresia inertă a unui organism paralizat. Jocul paroxistic al dublei realități a antrenat ziaristii la jocul aproape psihiatric al dublei simțiri. Totul e dedublat: atât realitatea, cât și omul. Fiecare zi trăită pare a se scinda, în fiecare minut consumat, ba chiar în fiecare clipă, în regimul existenței oficiale și regimul existenței personal-intime. Aceasta impune standardul dublei comunicări: prima afișată public, a doua reprimată în reclusiunea căminului sau familiei. Ziarul este oglinda ipocrită prin care exercițiul firesc al comunicării se patologizează⁴. Comunismul se reduce tot mai drastic la discurs. Pe măsură ce ne apropiem de luna decembrie a anului 1989, asistăm la o dispariție progresivă a realului însuși. Câmpul perceptiv al cititorului de ziar e acaparat de realitatea discursului ceaușist. Conceptul realității de dorit înghite conceptul realității de fapt⁵. Istoria presei locale din ultimii ani ai dictaturii este cronica unei realități lipsite de realitate. Lucrul acesta, înainte de a fi un paradox este, din nefericire, o dramă. Regimul comunist a fost la un pas de a desființa ideea de presă, după ce i-a restrâns drastic atributele, ba chiar statutul și menirea. Ziaristii suportă din plin acest travaliu al aberației cotidiene, asumându-și diferența chiar de sens dintre cuvântul scris și referențialul său material. Totul pare a fi un imens platou de filmare, pregătit în vederea turnării unui film SF. Figuranții meniți să asigure un dram de naturalitate unei butaforii suprarealiste sunt chiar ziaristii. Ultimii ani ai dictaturii îi găsește barcadați într-un refugiu. Poate ultimul. Trăirea interioară pare a refuza până și speranța. Așteptarea ca năzuință e una tot mai abstractă, pentru că starea generală este aceea a unei apatii resemnate.

³ A funcționat mitul infailibilității partidului, care nu greșește niciodată, grație adevărului dialectic al filosofiei materialist-istorice. Nici un sacrificiu, personal sau colectiv nu este niciodată prea mic pentru a rămâne credincios idealurilor comunismului.

⁴ Piotr Wierzbicki, în cartea sa clasică, *Structura minciunii*, Editura Nemira, București, 1996, p. 16-17, distinge între trei categorii de minciună, specifice regimurilor de dictatură comunistă: a) minciuni din sfera concepțiilor, argumentelor, modalităților de abordare a adversarului; b) minciuni din sfera informațiilor; c) minciuni din domeniul creării realității. Regimul comunist din România a obligat ziaristul să adordeze, sincron, toate cele trei tipuri de minciună, pe care se baza însăși structura ideatică a sistemului.

⁵ "A minți sistematic întreaga lume, aceasta nu se poate impune decât dacă sunt întrunite condițiile unei guvernări totalitare, când calitatea de ficțiune a realității de fiecare zi face propaganda în mare măsură inutilă" – Hannah Arendt, *Originile totalitarismului*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 537. Stadiul minciunii ca mod de existență a fost hrănit prin instrumentarul presei, concepută și administrată ca distribuitor al doctrinei redusă la dimensiunea unor lozinci vulgarizatoare, incitante, simpliste.

2. Crișana în preajma sfârșitului de „epocă”

Organ al Comitetului Județean Bihor al P.C.R. și al Consiliului Popular Județean, *Crișana* apărea în format A3, de regulă în patru pagini, alb-negru, la costul de 50 bani exemplarul. Edițiile care dublau numărul de pagini, precum și prețul, erau exclusiv acelea în care erau redată cuvântările lui Nicolae Ceaușescu, lucru care se petrecea de trei-patru ori într-o lună. Evenimentele festive marcau și un plus de culoare, ziarul spărgând monotonia alb-negru prin recursul la simbolistica, specifică regimurilor de stânga, a culorii roșii⁶. Tiparul era executat la Întreprinderea Poligrafică „Crișana”, după ce ediția era culeasă în plumb, iar tirajul era tras la rotativă, după tehnologia-standard a anilor '80.

Conținutul fiecărui număr, de marțea până duminica (lunea era zi în care nu apărea ziarul), era stereotip, profund ideologizat, în care normele de cenzură funcționau draconic⁷. Personajul principal era secretarul general al partidului, Nicolae Ceaușescu, elogiât până la hiperbolă. Tonul general al titlurilor și articolelor era unul optimist, încurajând atitudinea de gloriificare a unui stat-partid ce avea grija tuturora. Erorile, greșelile și neîmplinirile erau doar pasagere, având drept cauze derapaje de la linia partidului, rătăcirii personale condamnabile, dar mai mereu cu puțința de-a fi corectate prin mobilizarea colectivului și a conștiinței persoanei în culpă. Evenimentele realității erau, în exclusivitate, succesele în muncă ale cetățenilor temeinic pregătiți ideologic, cu atitudine partinică accentuată, exemple de dăruire și solidaritate umană. Iată și exemplele.

Prima pagină, indiferent de ediție, are un conținut strict propagandistic, mobilizator și chiar accentuat triumfalist. Munca ideologică are la fel de mare importanță ca activitatea industrială sau din agricultură. Numărul din 1 iulie, 1989, are un articol redacțional tipic: *Semestrul al doilea din acest an (supratitlu) Sub semnul mobilizării exemplare pentru înfiptuirea neabătută a sarcinilor de plan (titlu)*, nesemnat, desigur, și care nu este decât o colecție de cuvinte goale de orice conținut, un fel de indici într-o „matematică” a expresivității ideologice, dintr-un

⁶ Se instituiseră un calendar al evenimentelor omagiale – zilele de naștere ale lui Nicolae Ceaușescu și a Elenei, evenimente din plan istoric, cu trimitere la trecutul de luptă comunist, aniversarea unor date care au marcat evenimente în istoria „Epocii Ceaușescu” – ziarele adoptând un ton festivist, fiind publicate materiale în care proslăvirea dictatorului ieșea din rândul obișnuitului de fiecare zi. Culoarea aleasă pentru a marca aceste „repere” ale edificării regimului socialist, era cea roșie. Un astfel de eveniment „colorat” găsim în ediția din 23 iulie, 1989, a Crișanei, când s-au aniversat 24 de ani de la Congresul al IX, al PCR, „moment istoria care a deschis cea mai glorioasă epocă – Epoca Nicolae Ceaușescu” – *Crișana*, 1989, nr. 13170, p.1.

⁷ Fiecare pagină-dactilogramă era vizată la Secția propagandă a Comitetului Județean Bihor al PCR, o adevărată obsesie pentru redactorii-șefi și responsabili de număr, de la toate ziarele de partid centrale și regionale fiind ca nu cumva să se strecoare greșeli în titluri, mai ales, sau în ceea ce privea numele și calitatea dictatorului.

dicționar al limbii de lemn⁸. Temeiul întregii activități este documentul de partid, iar argumentul prim și ultim stau în citate din opera secretarului general. În palimpsest, poți detecta destul de lesne file din Programul partidului, pentru că fiecare domeniu de activitate se conturează, în acțiuni și manifestări, exclusiv prin setul principiilor călăuzitoare ale învățaturii comuniste. Spre exemplu, Ziua învățătorului este celebrată în contextul muncii educative prin care trebuie întâmpinat Congresul al XIV-lea al PCR, iar activitatea din agricultură, în general, dar campania agricolă de vară, în special (secerișul!) are o tușată interfață ideologică, cuvântările secretarului general având cel puțin aceeași importanță și același aport la succes precum motorina care pune în funcțiune motoarele tractoarelor sau combinelor. Grija față de om e reflectată, în același ziar din 1 iulie 1989, chiar pe prima pagină, în articolul intitulat *Începând de azi, 1 iulie (supratitlu) Noi categorii de oameni ai muncii vor beneficia de retribuții majorate*⁹. Armătura ideologică este sufocantă, iar trimerile la documentele Congresului al XIII sau la cuvântări ale ubicuului Nicolae Ceaușescu dau greutate unui articol de presă care, înainte de-a informa, glorifică și, înainte de-a preciza, omagiază o nouă realizare partinică. Paginile 2 și 3 sunt dedicate Hotărârii Plenarei CC al PCR din 27-28 iunie 1989, cu privire la convocarea Congresului al XIV-lea al Partidului Comunist Român. De altfel, numai în luna iulie, ziarul *Crișana* a publicat nu mai puțin de 6 pagini de telegrame adresate de instituții și organisme politice lui Nicolae Ceaușescu, cu diverse prilejuri, dar mai cu seamă cu ocazia împlinirii a 24 de ani de la Congresul al IX al PCR¹⁰. Sunt redate, de asemenea, în aceeași lună, 7 cuvântări ale lui Nicolae Ceaușescu, precum și două documente programatice: Tezele pentru Congresul al XIV-lea al PCR și Programul-Directivă elaborat cu ocazia aceluiași eveniment, ultimul de amvergură în istoria comunismului autohton. Din panoplia acelorași acțiuni gazetărești, notăm paginile-reportaj dedicate „mărețelor înfăptuiri bihorene în Epoca Nicolae Ceaușescu, trainice temelii ale viitorului luminos al patriei”, dar

⁸ Un simplu citat e edificator: „Al doilea semestru al anului în economia județului debutează sub impresionantul ecou al lucrărilor Plenarei Comitetului Central al Partidului, ce a avut loc în 27-28 iunie, eveniment de covârșitoare importanță în viața politică și socială a țării”... și fraza continuă astfel pe un sfert de coloană de ziar! - *Crișana*, , 1989, nr 13151, p.1.

⁹ Articolul începe și se termină cu citate din cuvântări ale lui Nicolae Ceaușescu, „tehnica” fiind una infailibilă – nu aveai cum greși, atâta vreme cât citai din cel care era administratorul absolut și unic al Adevărului. Nici un șef de redacție nu-și putea permite să taie un citat sau o referire la un document de partid fără a risca postul.

¹⁰ Stilistica telegramelor a constituit o culme a dezbătului lingvistic la care s-au dat ideologii partidului, în tentativele temerare și încrâncenate de a găsi epitete proaspete, comparații uluitoare, metafore înfiorate. A fost o competiție a ridicolului, telegramele fiind redactate, cu sutele, în cabidetele și secțiile de propagandă ale partidului. Un citat, dintr-un milion posibil: „Cu deosebită stimă și mândrie patriotică, în numele tuturor locuitorilor orașului Beiuș, ne exprimăm totala adeviune față de Hotărârea Plenarei Comitetului Central al PCR ca fiul cel mai iubit și stimat al națiunii noastre, marele ctitor al României socialiste, erou între eroi, conducătorul nepereche și luptătorul neobosit pentru binele și prosperitatea României, al poporului român, care sunteți Dumneavoastră, mult iubite și stimate tovarășe Nicolae Ceaușescu, să fiți reales de către cel de-al XIV-lea Congres în înalta funcție de secretar general al PCR”. *Crișana*, 1989, nr. 13153, p. 3.

mai ales Chemarea la întrecere socialistă, consemnată în ediția din 30 iulie a *Crișanei*, chiar pe prima pagină, în articolul de fond. Practic, vitejia oamenilor muncii bihoreni trebuia să fie atât de temerară încât, până la 23 august să fie realizat planul pe întregul județ, pe opt luni, iar până la Congresul din noiembrie urma ca planul pe întreg anul să fie îndeplinit. Firește, chemarea se bucura de entuziasmul fără limite al întregii populații din județ¹¹. Nu este număr de ziar care să nu consemneze analize ale documentelor de partid, lecții pentru propagandiști sau fapte demne de urmat din rândurile celor mai harnici și temerari muncitori¹². Stilul entuziast-apoteotic este inconfundabil. O mențiune aparte merită raportările din agricultură, producțiile urieșești obținute la hectar și comunicate imediat la București drept mari izbânzi ale sistemului. E de notorietate faptul că aceste cifre-record contrastau cu situația reală, în primul rând cu sărăcia endemică și spectacolul suprarealist al magazinelor goale. Iată un exemplu dintr-un șir aproape inepuizabil: exact la mijlocul lunii iulie, prin telegrame expediate direct secretarului general, încep să curgă înștiințările privind terminarea recoltării grâului și înregistrarea unor producții fabuloase: CAP Sântandrei – 8967 kilograme la ha; CAP Oradea – 8921 kg. Acesta este doar începutul. Edițiile din săptămâna care a urmat anunțau alte izbânzi istorice: CAP Salonta – 10021 kg la ha (recordul anului!)¹³; IAS Marghita – 9867 kg la ha; CAP Valea lui Mihai – 9857 kg la ha. Totul ține de recuzita raportărilor false, într-un elan național specific ultimilor ani de dictatură (potemkiadele deveniseră hazlii, intrând în folclorul de underground), fenomenul nefiind, desigur, specific doar redacției cotidianului local, ci mai degrabă având de-a face cu o realitate ficționată impusă din rațiuni de fiabilitate propagandistică ce nu accepta decât „graficul” ascensional. Campania agricolă de toamnă va reitera procedeul în privința producțiilor de porumb sau sfeclă de zahăr.

Lunile august, septembrie și octombrie vor fi dedicate succeselor oamenilor muncii, mai întâi în întâmpinarea zilei de 23 august, când tocmai s-au împlinit 45 de ani de la lovitura de stat inițiată de Regele Mihai I, în colaborare cu forțele

¹¹ „Electrocentrale” Oradea, care a reușit performanța de-a fi distinsă de două ori cu titlul de „Erou al muncii socialiste” ridică imediat mânușa întrecerii, într-o pagină ce are titlul „Cu sentimentul datoriei împlinite, spre performanțe viitoare” – *Crișana*, 1989, nr. 13177, p. 3. Se aruncă în vâltoarea competiției Întreprinderea Mecanică, Întreprinderea de mase plastice „Viitorul” (*Crișana*, Anul XLIV, nr. 13178), Combinatul de Prelucrare a Lemnului, Cooperatia de Producție, Achiziții și Desfacere a Mărfurilor – Bihor, Schela de Foraj Oradea, IM Voivozi, IM Dobrești, practic toate unitățile de producție din județ, așa cum rezultă din edițiile pe lunile august și septembrie ale cotidianului *Crișana*.

¹² Un singur exemplu, din *Crișana*, 1989, nr. 13183, p. 2 și 3. Articolul „Oameni în salopete” se ocupă de eforturile muncitorilor de la Centrul de reparații utilaje agricole, din Sânmartin, pentru a contribui la înfăptuirea unei „agriculturi moderne, care să răspundă în cel mai înalt grad exigențelor noii revoluții agrare, formulate de secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu”. Sunt pomenite numele a 8 muncitori, tehnicieni și ingineri, unul dintre ei, fiind capabil să facă orice, „de la ceas, la avion”!

¹³ *Crișana*, 1989, nr. 13165, p. 1. Elanul raportărilor și faptelor de producție în regim stahanovist au fost încurajate prin decernarea Ordinului Muncii Clasa I, pentru locul I obținut în întrecerea socialistă, Comitetului Județean Bihor al PCR (*Crișana*, 1989 nr. 13162, p. 1).

democratice (e limpede, întregul eveniment e decontat în benediciul PCR, care ar fi fost conducătorul întregii strategii prin care Mareșalul Antonescu a fost arestat, iar apoi trimis în URSS), iar apoi în întâmpinarea Congresului al XIV-lea, așteptat cu însuflețire și aureolat de succese în muncă dintre cele mai răsunătoare, anunțate emfatic de toate colectivele de oameni ai muncii, de la orașe și sate (amintim doar câteva: Electrocentrale Oradea, IM Voivozi, ICSAP Oradea, Bihoreana Marghita, ISPMT Oradea, Sere Oradea, distinsă, de altfel, cu Ordinul Muncii clasa I., CAP-urile din Mădăras, Salonta sau Valea lui Mihai. Paginile de telegrame rămân în top, cu spor maxim imediat după 23 august. Într-o extremă actualitate se mențin și cuvântările secretarului general, fie cu ocazia plenarelor de partid¹⁴, fie cu cea a sărbătoririi zilei de 23 august, într-o adunare solemnă. Deschiderea noului an școlar și universitar, pe 15 septembrie, s-a făcut, ca de fiecare dată, printr-o mare adunare populară, de data aceasta la Iași, ocazie cu care s-a mai rostit o cuvântare redată de ediția din 17 septembrie a cotidianului *Crișana*.

Toamna debutează cu o nouă obsesie: însămânțările agricole și recolta de porumb sau alte culturi. Timid, își face loc, totuși, și un eveniment non-ideologic, atât de rar în economia ziarului: trecerea oficială la ora de iarnă, pe 24 septembrie, când ora 1 a devenit ora zero¹⁵. În același context, ar putea fi amintit și sezonul de toamnă al Diviziei A, la fotbal, în care echipa FC Bihor a avut o prestație foarte bună, reușind să termine turul de campionat pe locul 4.

Apropierea Congresului al XIV-lea amorsează o febră fără precedent a faptelor revoluționare, a îndemnurilor mobilizatoare și a cultului personalității. Realegerea secretarului general e o rugă aproape ritualică, o invocație patetizată până dincolo de orice decență, ocazie perfectă pentru a încerca noi epitete și comparații în contul celui care nu mai avea demult egal în istoria neamului¹⁶. Luna octombrie e consacrată dezbaterii largi a documentelor programatice ale Congresului mult așteptat, colectivele de oameni ai muncii, prin reprezentanți iluștri ca fapte, dar anonimi ca pregnantă publică, depunând eforturi vascularizate de documentele partidului în temerarele incursiuni dincolo de culmile indicatorilor din plan. Consfătuiri de lucru, vizite, sărbătoarea recoltei, cuvântări – iată ingredientele ideologice de nelipsit din sumarul de fiecare zi al cotidianului. Telegramele ocupă pagini compacte, articolele cu iz propagandistic, mobilizator și apologetic se

¹⁴ *Crișana*, numerele 13186 și 13187, din 11 și 12 august, informează pe larg despre lucrările Plenarei lărgite a Consiliului Național al Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii și Gospodăririi Apelor, iar ediția din 13 august a aceluiași ziar, publică pe trei din cele patru pagini cuvântarea lui Nicolae Ceaușescu rostită la plenară. Hotărârea-chemare, elaborată de către plenară, vede lumina tiparului, marți, 15 august.

¹⁵ *Crișana*, 1989. Nr. 13223, p. 2.

¹⁶ Tonul este dat chiar de Telegrama pe care CJ Bihor al PCR o trimite secretarului general, pentru a-i raporta „îndeplinirea sarcinilor planificate la producția marfă pe 3 ani și 10 luni” din cincinalul 1986-1990, ocazie cu care cea mai importantă instituție a județului își „exprimă încă o dată totala adevărată și profunda satisfacție față de Hotărârea Plenarei CC al OCR, privind realegerea Dumneavoastră, mult stimată tovarășe Nicolae Ceaușescu, la Congresul al XIV-lea, al partidului, în funcția supremă de secretar general” - *Crișana*, 1989, nr. 13242, p. 1.

înmulțesc considerabil, sufocând paginile unui cotidian oricum supraabundent alimentat cu materie cu combustie pur ideologică. De aceea poate părea ușor ciudat un anunț de câteva cuvinte, din ediția pe 1 noiembrie, care invita cititorii, pentru a doua zi, la Biblioteca Județeană, unde urma să citească proză Horia Alexandru Căbuți, iar membrii cenaclului „Iosif Vulcan” erau pregătiți să comenteze cartea prozatorului Ioan Groșan, intitulată *Trenul de noapte*. Astfel de trimiteri spre o realitate secundă, nevirusată de retoricile mistificatoare și diversivunile manipulative sunt atât de rare și neașteptate, încât constituie un contrapunct cu totul exotic.

Noiembrie, luna congresului, debutează, pe prima pagină a cotidianului local cum nu se poate mai mobilizator: *Fiecare zi a lunii noiembrie – Record de producție în toate unitățile și sectoarele economiei bihorene*, se cere în chiar titlul unui articol, pentru ca în zilele ce urmează să fie consemnate producții peste plan, zile record în producție și să fie zugrăviți eroi ai muncii socialiste din fabrici și de pe ogoare. Patru zile la rând (1 – 4 noiembrie) sunt publicate pagini compacte cu telegrame, în care se cere imperativ realegerea în funcția de secretar general a lui Nicolae Ceaușescu, învăluit în purpură de slavă și laudații dintre cele mai ditirambice. Excesul retoric al acestor telegrame poate constitui un capitol voluminos și suculent într-o analiză a capacității unei limbi de a preamări și a induce în absolut superlativale. Aproape fiecare ediție de ziar anunță, în cap de pagină: *Voința unanimă a bihorenilor, Ceaușescu reales, la al XIV-lea congres*.

În acest context jubilat, adus până la erupție, au loc lucrările Congresului al XIV-lea, în perioada 20-24 noiembrie¹⁷. Firește, tot spațiul tipografic este destinat mărețului eveniment, catalogat imediat și repetat drept istoric, epocal, crucial etc. Nu conțin telegramele, mesajele oamenilor muncii, care pot fi văzuți, în grupuri, din instantaneele publicate (vădit stângace, pregătite și aranjate grotesc), urmărind la televizor cuvântarea celui, într-adevăr, reales, sau citind ziarele. Verdictul este pus în ediția din 24 noiembrie, imediat sub frontispiciu, cu litere de-o șchioapă: *Lucrările Congresului al XIV-lea al partidului, Congresul marilor victorii socialiste*. Peste numai patru săptămâni, semnul victoriei va veni, dar în cu totul alt context.

În siajul congresului, nu mai puțin de opt pagini de ziar, în fiecare ediție câte una, vor veni să exprime recunoștința celor mulți față de concluziile marelui forum. A fost ultimul „buchet” pe care dictatorul îl va „mirosi”, cel de pe urmă entuziasm scenografiat în laboratoarele propagandei ceaușiste. În numărul din 14 decembrie, este consemnată și ultima cuvântare a celui care peste doar 15 zile va fi executat la Târgoviște. Iarna care a început a prilejuit și ultima vizită la Oradea a celebrului Moș Gerilă¹⁸. Evenimentul este anunțat pentru ziua de 17 decembrie. Ediția din 19

¹⁷ Interesant ni se pare faptul că nu s-a făcut exces de culoare. Roșu este scos de la naftalină doar pentru ediția din 19 noiembrie a *Crișanei*, care anunța deschiderea lucrărilor congresului, pentru a doua zi, luni, 20 noiembrie.

¹⁸ În curând, la Oradea (supratitlu) *Sosește Moș Gerilă* (titlu). Parcul Nicolae Bălcescu va fi punctul terminus al alaiului copiilor, Maș Gerilă descinzând la Oradea, în mod tradițional, în Gara Mare. Era

decembrie consemnează, sub o fotografie-argument faptul că Moș Gerilă a venit, într-adevăr, alaiul însoțindu-l până în Orașelul copiilor, amplasat în parcul Bălcescu.

La începutul fiecărei luni, ziarul a publicat „Cronica evenimentelor interne și internaționale”, de fapt un rezumat insipid, strict controlat, fără nici o noimă, care-l au în centrul de interes pe același Nicolae Ceaușescu¹⁹. Cu toate acestea, *Crișana* face referiri și la trei situații speciale, care au avut legătură cu evenimentele din decembrie și eliminarea dictatorului. Primul a avut loc chiar la București, în zilele de 6, 7 și 8 iulie – Consfătuirea Comitetului Politic Executiv al statelor participante la Tratatul de la Varșovia. Șefii comuniști, în frunte cu Mihail Gorbaciov, au avut o întâlnire de la care Ceaușescu aștepta configurarea unei strategii comune de stopare a disoluției CAER, a comunismului est-european. *Crișana* se rezumă să consemneze lapidar sosirea delegațiilor, într-un redacțional sec, formal, practic un text impus de Agerpres²⁰. Ceea ce s-a discutat rămâne un mister, ediția de sâmbătă, 8 iulie, rezumându-se la a consemna componența delegațiilor și faptul că au avut loc discuții și s-a consumat ceremonia unui dineu oficial. În ziua următoare, misterul este departe de a fi dezlegat. Același text sec anunță încheierea consfătuirii, întâlnirea lui Nicolae Ceaușescu cu Rezső Nyers, președintele Partidului Muncitoresc Socialist Ungar, dar și plecarea delegațiilor. Prezența lui Gorbaciov este învăluită într-o discreție ostilă.

A doua situație specială s-a consumat la Berlin, cu ocazia aniversării a 45 de ani de la înființării RDG. *Crișana* din 7 octombrie consemnează sosirea în capitala Germaniei Democratice a delegațiilor statelor socialiste, faptul că Nicolae Ceaușescu a participat la festivități și a avut o întâlnire oficială cu Nguen Van Linn, secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist din Vietnam. Același ton sec, care ascunde un eșec și nenumărate frustrări²¹. De altfel, același ziar din 7 octombrie acordă un spațiu cu mult mai generos cuvântării lui Nicolae Ceaușescu la consfătuirea de lucru pe probleme economice, de la CC al PCR. Ediția de duminică, 8 octombrie, consacră prima pagină prezenței șefului statului român la Berlin, întâlnirilor avute, dar și unei întrevederi cu Yasser Arafat, la București, imediat după sosirea de la festivitățile din Berlin, ultimele înainte de destrămarea RDG.

În sfârșit, a treia situație specială s-a consumat la Moscova, pe 4 decembrie 1989, când a avut loc ultima întâlnire a șefilor de state din Blocul sovietic, gata de a fi dezintegrat. *Crișana* din 5 decembrie consemnează deplasarea la Moscova a delegației de partid din România, sub conducerea lui Ceaușescu, precum și

anunțat și faptul că oaspetele va fi întâmpinat de cei mici cu „manifestări cultural-artistice tradiționale”. Firește, nu de colinde e vorba! - *Crișana*, 1989, nr. 13293, p. 3.

¹⁹ Semnatarul *Cronicii evenimentelor interne și internaționale*, cu frecvență lunară, a fost Ștefan Știac, redactor al *Crișanei*.

²⁰ *Crișana*, 1989, nr. 13156, p. 1

²¹ Articolele cu implicații de politică externă erau prefabricate primite de la Secția de propagandă, care, la rândul ei le primea de la Agerpres, singurul în drept să scrie, până la ultima virgulă astfel de materiale.

întâlnirea cu Mihail Gorbaciov, desfășurată într-o atmosferă „tovărășească”. Textul cu adevărat extraordinar apare în pagina 3. Este vorba de declarația guvernului sovietic precum și a șefilor de stat din Bulgaria, RDG, Polonia și Ungaria prin care este condamnată invadarea Cehoslovaciei, în august, 1968. Uluitor este faptul că respectivele declarații sunt abil ascunse în corpul ziarului, câtă vreme, într-un alt context, ar fi marcat triumful propagandistic al celui care s-a opus intervenției militare amintite – „micul Napoleon” din Balcani, cum l-a supranumit *Paris Match*, în august, 1968, pe Nicolae Ceaușescu²². Dar vremurile sunt cu totul altele. Răzvrătitul de ieri, e gata să ceară acum intervenția sovietică în statele care abdicau de la principiile comunismului. Paradoxul face că rușii înșiși nu mai doresc asta. Totul se întâmpla la două săptămâni de la terminarea lucrărilor Congresului al XIV al PCR. Întâlnirea de la Moscova parafa eșecul comunismului. Revoluțiile de catifea puteau începe, iar Poarta Brandenburg putea fi deschisă. La București, însă, altele erau recuzitele.

Zilele lui decembrie trec, aparent calme, sedate de o așteptare obsedantă. Același ziar monoton²³, aceleași titluri enervante, aceleași texte prefabricate. Apatia resemnată funcționa după o psihologie infailibilă. Totul părea făcut pentru a sfida nesfârșirea. Telegrama, adeziuni, hotărârea nestrămutată de a zidi idealul omenirii. Ceaușescu pleacă în Iran, confirmând că în România comunismul are „fișa de parcurs” netulburată²⁴. Apar unele articole ciudate, despre legalitate, ordine și vigilență²⁵. E marți, 19 decembrie. Ultimile trei zile. Sunt condamnate manifestările huliganice de la Timișoara, în ședințe regizate, după scenografia și regia anilor '50. Tensiunea atinge masa critică.

Brusc, se rupe Filmul...

Nu mi se pare mai potrivit a descrie ce s-a întâmplat, pentru ziarul *Crișana*, în 22 decembrie 1989, decât folosind această sintagmă. Pur și simplu, o anumită realitate de substituit s-a volatilizat, a dispărut instantaneu, pentru a face loc unei realități de grad zero. S-a rupt Filmul, la numărul 13299, ca și când un tratament miraculos ar fi întrerupt puseul paranoid. Realitatea fictivă a colapsat. O sumă de oameni s-au trezit ziarști, din clipa în care numele lor a însemnat mai mult decât o iscălitură formală sub un text cu referențialitate strict propagandistică. Iată-i: Aurel

²² În august, 1968, Ceaușescu s-a remarcat prin faptul că a refuzat să coopereze cu celelalte state ale căror armate erau integrate Pactului de la Varșovia. Mai mult, într-o cuvântare memorabilă, din 22 august, în Piața Palatului a criticat vehement Uniunea Sovietică și celelalte state care au invadat Cehoslovacia, stopând ceea ce s-a chemat a fi „Primăvara de la Praga”. La Moscova, în decembrie 1989, Ceaușescu ar fi fost gata să accepte orice intervenție dură a Moscovei pentru a opri disoluția sistemului comunist.

²³ Două titluri din *Crișana*, 1989, nr. 13295, p. 1: *Planul pe anul viitor – noi și luminoase perspective de dezvoltare economică și socială a României socialiste* (editorial) și *La Măgești, ample acțiuni de creștere a potențialului de producție al pământului*.

²⁴ *Crișana*, 1989, nr. 13296, p. 1: *Vizita de prietenie a tovarășului Nicolae Ceaușescu în Republica Islamică Iran*.

²⁵ *Legile țării, hotărârile judecătorești – strict respectate, aplicate cu toată fermitatea*, în *Crișana*, 1989, nr. 13296, p. 1

Pop²⁶, Dumitru Negruțiu, Gheorghe Popa, Dumitru Ciubotaru, Gabriel Georgescu, Otilia Ciursaș, Maria Vesa Aursulesei, Ion Crețu, Doina Aronescu, Traian Lipău, Gavril Pop, Aurel Mineață, Vasile Sere, Alexandru Negru, Valentin Buzlea, Dimitrie Bălan, Ștefan Știac, Luminița Bondar, Mariana Gavrilă Micula, Teodor Crișan, Rodica Feder, Moise Ovidiu Dan, Alexandru Peti, fotoreporterii Marian Antal și Alexandru Nițescu.

Ieșirea din identitatea de ideolog la ziar a fost laborioasă, crudă, pentru unii urâtă, dacă nu chiar ratată. Pentru toți, însă, a însemnat adevărata șansă a unei meserii ce se îmbia a fi profesată. Provocarea a depășit orice așteptări. După câteva zile de uluială, fiecare o va lua pe cărarea tot mai înfundată a unui destin cu mult mai puțin glorios decât îl indicau premisele.

3. Revoluția din Decembrie și „schimbarea la față” a *Crișanei*

Schimbarea de regim politic în România, ca urmare a evenimentelor din Decembrie 1989, a aruncat întreaga presă într-o situație tulbură, agravată de indiciile unei vinovății aproape colective, oricum, nedecelate. O vinovăție ce era determinată de calitatea pur ideologică a jurnalismului, de simple trompete ale unor „arpegii” propagandistice grosiere, dar care au fost mijloacele dezinformării, manipulării și controlului mental. Acest statut a fost impus de regimul comunist, fără acordul unuia sau altuia dintre ziariști, sub amenințarea unor represii imediate, în cazul unor dezertări sau inițiative nocive²⁷. Sentimentul vinovăției rușinoase a blocat, imediat după 22 decembrie 1989, inițiativele și a obligat la o defensivă a atitudinilor²⁸. Foști activiști pe frontul ideologic, jurnaliștii ce au lucrat la oficioasele de partid puteau cu destulă greutate să pozeze în partizani ai democrației și libertăților de conștiință.

Acest handicap din premise a determinat ieșirea din ipostaza *apatiei resemnate*, fără însă a fi posibilă o deschidere de orizont pozitivă. Timp de cel puțin o lună de zile, ziariștii de la *Crișana* vor suferi de sindromul *apatiei paralizante*. Nu doar ei, firește. Fenomenul este specific breslei. Privite retrospectiv, după mai bine de 16 ani, provocările la care au fost supuși condeierii jurnalismului local par suficient de palide pentru a mai stârni compasiuni circumstanțiale. Analizate însă în „suc propriu” patimile sunt cu mult mai intense, câtă vreme memoria recentă a semnăturilor sub texte ce făceau elogiul comunismului și al dictatorului tocmai

²⁶ Redactor-șef al *Crișanei*, până în 1990

²⁷ „În țările totalitare, propaganda și teroarea reprezintă două fețe ale aceleiași monede” – Arendt, Hannah *op. cit.*, p. 448)

²⁸ Reacția ne-a dus cu gândul la *Apelul către lichele*, lansat de Gabriel Liiceanu: „Lăsați o respirație mai lungă între ultimul omagiu pe care l-ați scris, între ultima ședință în care v-ați exprimat entuziasmul pentru realegerea lui Ceaușescu la cel de al XIV-lea Congres și adeziunea grăbită pe care ați venit să v-o dați în zilele în care timișorenii nu terminaseră să-și îngroape morții și în care sângele de pe bulevardul Magheru și din Piața Palatului nu se uscăse încă.(...) Nu mai scrieți în ziare.” – Liiceanu, Gabriel, *Apel către lichele*, Editura Humanitas, București, 1992, p. 5-6

executat, dădeau frisoane și provocau indispoziții acute. Acesta este motivul pentru care, imediat după 22 decembrie, cei mai mulți dintre ziaristii din redacția *Crișana* își vor permite un memento, o tăcere de câteva numere, cel puțin. Nu e nici pe departe întâmplător faptul că în primul număr al *Crișanei* ieșite de sub capacul de plumb al cenzurii nu găsim semnătura nici unui ziarist! Merită stăruit puțin asupra acestei ediții. Prima pagină propune un frontispiciu modificat, cu numele ziarului scris cu o altă grafică, dar mai ales fără îndemnul „Proletari din toate țările, uniți-vă!”, fără stema partidului și cea a județului. De asemenea, în locul editorului clasic (Organ al Comitetului Județean Bihor al PCR și al Consiliului Popular Județean), găsim scris „ - cotidian social-politic al Județului Bihor - „ . Deasupra frontispiciului, anunțul: *Bravul popor român este din nou victorios! Libertatea, adevărata Libertate a triumfat!* Editorialul este semnat „Redacția” și are titlul *Victorie! Adevărata libertate!*. E scris în același mod exaltat, folosind sintagme specifice stilisticii presei staliniste: „A apus pentru totdeauna dictatura lui Ceaușescu, a clicii sale de trădători de neam, a acoliților lor care n-au avut niciodată nimic comun cu interesele neamului.[...] demnitate și libertate – țeluri atât de scumpe fiecăruia dintre noi și pe care dictatorul, criminalul de la Scornicești nu ne-a lăsat să le atingem”²⁹. În doar 24 de ore, cel mai iubit fiu al poporului a devenit un criminal, iar conducerea înțeleaptă o clică de bandiți și acoliți. Metamorfoza este nu doar spectaculoasă, ci șocantă! În același editorial se vorbește despre oamenii de bună credință care „trăiesc pe meleagurile scumpe ale Bihorului”, muncitorii, țărani, intelectualii, care trebuie, fiecare la locul său de muncă să acționeze în liniște, ordine și disciplină. Merită a fi reprodus și pasajul care se referă la ziaristii înșiși, temă pe cât de delicată, pe atât de expeditivă: „Ziaristii, toți lucrătorii de la ziarul *Crișana*, liberă, împreună cu frații noștri tipografii, trăiesc marea, infinita emoție. În noaptea de 22 spre 23 decembrie a anului 1989 ei elaborează primul ziar liber după căderea dictatorului, a clicii sale, a doctrinelor sale abominabile, a ideologiei sale paranoice. Noi, ziaristii, am fost brutal opriți să ne facem datoria față de patrie și popor, am fost împiedicați să servim adevărul, să slujim sfânta misiune de ziaristi în înțelesul corect al cuvântului și al meseriei nobile de a oferi cititorului nostru drag realitatea. Cu bucurie, cu vibrația pe care ne-o generează marea victorie a libertății, însoțite de scuzele pe care le cerem cititorului, ziarul ce debutează cu această ediție se află concertat pe deplin la efortul înnoitor al țării, al poporului, al bihorenilor, slujindu-le cu credință și sinceritate interesele, gândurile, aspirațiile, munca pașnică, liberă”³⁰.

Prima pagină mai redă Comunicatul către țară al Frontului Salvării Naționale, continuat în pagina 3, dar și un îndemn adresat bihorenilor, la rațiune,

²⁹ Această stranie persistență a stilisticii de text encomiastic și afectat trimite la sugestia pe care o face Martin Heidegger cu privire la originile limbajului – „limba este casa ființei”. Or, ființa nu se schimbă, chiar dacă aparențele și contextualitatea basculează în contradictoriu.

³⁰ Scuzele sunt expediate într-o frază, strict formal, ceea ce nu dovedește însă că punerea cenușii în cap, într-o lacrimară despărțire de obiceiurile trecutului atât de recent ar fi fost un exemplu sincer, simțit și acceptat de automustrare.

ordine, pace, liniște și calm – „Ne vom dovedi demni de aceste clipe de răscruce în istoria României făcându-ne, fiecare la locul nostru de muncă, **datoria față de popor, față de patrie**, apărând tot ceea ce am făurit cu sudoarea palmelor și a frunții. Să le păstrăm deoarece sunt ale noastre!”. Pagina a doua prezintă mai multe articole reunite sub fraza *Bucuria fără margini a orădenilor prezenți, ieri, în Piața Victoriei*. De fapt, e vorba de Piața Unirii, mai precis de platoul din fața primăriei. Iată titlurile articolelor nesemnate: „Vom consolida victoria prin demne fapte de muncă”, „Bravii mineri ai Voivozilor sunt la datorie” și „Prezenți la datorie sunt și muncitorii din sectoarele vitale din Oradea” (e vorba de serviciile de gospodărie comunală, activitatea din morărit și panificație, cea privind industrializarea laptelui, dar și situația din sănătate). Poate părea ciudat faptul că singurele texte semnate, sub o fotografie a fotoreporterului Al. Nițescu, surprinzând mulțimea din fața Primăriei, sunt acelea ale lui Narcis Fekete, student, Științe Economice, Cluj-Napoca, și Ion Davideanu. Primul, adresează un apel către studenții orădeni, pe cât de incoerent, pe atât de retoricizat la modul găunos: „Dragi colegi și prieteni, viitori doctori, ingineri, profesori, economiști, să arătăm **acum** ca niciodată unitatea de suflet și simțire dintre intelectuali, muncitori, țărani și alte pături sociale”. Ion Davideanu e prezent cu un poem patriotic, deschizând o fertilă colaborare cu ziarul, în lunile ce vor urma. În pagina a treia, găsim componența Consiliului Județean al FSN³¹, precum și un Apel al acestei structuri de putere politică către locuitorii județului Bihor. După ce bihoreni sunt felicitați „pentru calmul și lipsa de violență” de care au dat dovadă în timpul manifestării din fața primăriei, în finalul Apelului se adresează un îndemn mobilizator; „Să pornim chiar de azi la clădirea unei țări în care munca să ne garanteze pâinea și legala libertate”. Pagina a 4-a nu mai conține uzualele anunțuri mortuare, ci e consacrată ecoului internațional al revoluției române – *Europa, întreaga lume sunt alături de eroicul popor român*. Firește, șirul relatărilor primite de la Agerpres începe cu reacția Moscovei, continuă cu cea a Budapestei și a celorlalte capitale est-europene, pentru a face loc apoi și celor capitaliste. Un scurt anunț pomenește despre sosirea primelor ajutoare.

În numărul 2 al cotidianului, își fac simțită prezența iscăliturile membrilor redacției: Al. Negru, Maria Vesa Aursulesei, Valentin Buzlea, Tr. Lipău, Gabriel Georgescu, dar și anunțurile mortuare din pagina 4. Abținerea de la semnătură, chiar în primul număr, a fost, poate, acel tampon necesar între două identități opozabile ale aceluiași ins, dar, în mod cert, și teama ca nu cumva sorții răzmeriței să fie perdanți! Luni, în ziua Crăciunului, alte nume reintră în spațiul vizibil al cotidianului: D. Ciubotaru, Ioan Crețu, Doina Aronescu și Dumitru Negruțiu. De asemenea, tot cu numărul 3, din 25 decembrie, asistăm la schimbarea titlului ziarului, din *Crișana*, în *Crișana liberă* – coridian democratic al județului Bihor - ,

³¹ E vorba de o listă cu 31 de persoane, dintre care îi amintim pe Mircea Bradu - președinte, Horia Cosma. Daniel Vulcu - vicepreședinti, Dumitru Chirilă – secretar, iar dintre membri pe Petru Blajovici, P.S. Vasile Coman, Radu Enescu, Aurel Pop, Constantin Bozântan.

după modelul acreditat de televiziune. În plus, caracter excepțional are și faptul că ediția a apărut într-o zi în care, prin regulă, nu apărea cotidianul.

Ediția de marți, 26 decembrie, anunță executarea cuplului Nicolae și Elena Ceaușescu. E simptomatică maniera în care se petrece acest lucru, la *Crișana liberă*. Cu litere mari, în centrul primei pagini se spune: *În sfânta seară de Crăciun a murit anticristul Călăul poporului și soața sa au fost executați*, după care urmează comunicatul în cinci puncte, cu celebrele capete de acuzare, dintre care primul a stârnit atâtea comentarii și dispute: „Genocid – peste 60.000 de victime”. Astăzi, poate fi caracterizat drept șocant modul în care atunci a fost anunțată execuția, chiar în ziarul care l-a glorificat pe Ceaușescu, decenii în șir. Bucuria, entuziasmul, ba chiar fericirea ce se ascund în spatele textului sunt indiciile unui sindrom de vinovăție sublimată, excesul de retorică prin care era căutată rapida detașare de trecutul acuzator³². Gloanțele ce au plecat din puștile plutonului de execuție au avut și pentru ziaristii de la *Crișana liberă* valoarea, simțită, dacă nu mărturisită, a unei redemții, a unei mântuirii prin delegare.

Caracterul pașnic al revoluției, la Oradea, a ferit corpul redacțional de pusee ale revoltei violente stradale. Libertatea câștigată, ieșirea din teroare, degajarea mentală, toate acestea, dar poate și scenele de violență văzute, grație televiziunii, la București mai cu seamă, au generat o atitudine tolerantă și non-critică. Bucuria celebrării, atenția fixată pe evenimentele din Capitală, obsesia teroriștilor și procesul cuplului Ceaușescu au inhibat orice intenții de răfuială cu ziaristii care, la comandă și fără drept la opțiune, au servit propaganda. Am putea spune că „schimbarea la față” a ziaristului s-a făcut fără operații estetice dureroase. Au fost suficiente doar cosmetizările și șarjele unui nou entuziasm. Faptul atât de bine cunoscut că ridicolul nu ucide a fost probat din plin, în ultima decadă a lunii decembrie, 1989, chiar de către breasla jurnaliștilor³³.

Primele numere ale *Crișanei libere*, până la Revelionul 1990, exhibă entuziasmul ce a cuprins toată țara, bucuria sinceră a schimbării unei situații ce-și consumase până în exces maladiile. Este aproape firesc faptul că este păstrată o anume retorică encomiastică - glorificarea, adeziunea, limbajul de furnir - chiar dacă acum nu dictatorul este destinatarul acestui tratament gazetăresc, ci noile structuri de conducere ale țării, FSN-ul, în primul rând, dar și Ion Iliescu. Edițiile abundă în fapte de muncă, chiar dacă cincinalul nu mai este pretextul unui eroism de bandă rulantă, dar și în asigurările date poporului de către oamenii muncii că vor munci cu abnegație pentru fericirea și bunăstarea generală. Nimeni nu se gândește la capitalism, desigur, dar mai fiecare vrea să dovedească faptul că noul regim se

³² Doar remanențele de limbaj trădează o locvacitate culpabilă. Spre exemplu, titlul de pagină: „Totul pentru marea noastră victorie, totul pentru a reda vieții cursul său firesc!”, dar și îndemnul „cules” din inima unei muncitoare – „Să fim demni, să fim raționali!” – *Crișana liberă*, 1989. Nr. 4. p. 2.

³³ Iată o mostră de text, semnat Tr. Lipău, în *Crișana* din 24 decembrie: „Acum în prag de Crăciun și de Anul Nou, an al libertății, mecanizatorii au înțeles că datoria lor de cetățeni liberi este de a se pregăti temeinic pentru prima campanie agricolă liberă, pentru a munci cu legământ față de acest pământ strămoșesc, pentru a da poporului pâine mai multă și mai bună”.

poate bizui pe el. După o penurie alimentară atât de lungă și de umiltoare, nimic nu suna mai frumos decât faptul că Sere Oradea a decis ca întreaga producție de legume și fructe să fie oferită consumului intern, prin stoparea ofertei la export³⁴. Același efect îl au comunicatele privind repararea unui cazan de la CET II, cât mai grabnic cu putință, astfel încât românul eliberat de dictatură să nu mai sufere de frig³⁵. Benzina se dă la liber! Noile structuri municipale și județene fac eforturi disperate pentru a asigura o normalitate, chiar dacă ea este foarte austeră, și de a administra ajutoarele din Occident care ajung masiv în țară. Paginile ziarului, câtă vreme ziaristii profesioniști au luat zilele libere necesare unui examen frust de conștiință, sunt pline cu luările de atitudine ale cititorilor, bucuroși de a vedea că numele lor pot să apară într-un ziar. Nimeni nu are, deocamdată, nici intenția și nici răgazul unor răfuieți. Bucuria eliberării interioare era cu mult prea mare pentru a permite astfel de abordări umorale sau chiar întemeiate rațional.

Cel mai important lucru este însă faptul că ziaristii simt ceea ce așteptau ca o izbăvire. După nici două săptămâni de la evenimente, era clar că nu riscau mai nimic. Reapariția numelor sub articolele de ziar nu constituia nici cel mai neînsemnat neajuns. Sindromul iertării părea să însoțească sindromul bucuriei fără hotar. Răgazul unei perioade de patru săptămâni a fost suficient pentru o convalescență morală aproape izbăvitoare. Nume noi apar, regulat, în ziar, ceea ce denotă o primenire serioasă a colectivului redacțional.

Patetismul primelor numere, acelea din preajma Crăciunului, începe să se estompeze, interesul ziarului manifestându-se atât față de ceea ce se petrecea la București, dar destul de masiv și față de noua realitate administrativă a județului Bihor și a municipiului Oradea. Nu este, practic, ediție de ziar să nu avem Decrete-lege³⁶, ședințe ale FSN sau guvernului, întâlniri cu delegații externe, declarații privind revoluția română. În același timp, sunt consemnate constituirea de organisme de conducere democratice în instituțiile bihorene, constituirea structurilor municipale și județene ale FSN³⁷, alegerea primarului de Oradea, dar și

³⁴ **ULTIMA ORĂ** - *Premieră legumicolă*: „Întreprinderea de Sere Oradea a stopat exportul, iar toate produsele iau drumul magazinelor din Oradea și din județ. Până la anul Nou vor fi vândute consumatorilor noștri, repetăm, consumatorilor noștri, orădeni și din alte localități ale țării, circa 50 000 gulioare, 100 000 fire salată și 5 000 kg tomate, adică întreaga producție ce se va obține” – *Crișana liberă*, 1989, Nr. 6, p. 1. Cu regret putem nota că la o eventuală victorie a unei revoluții viitoare, un astfel de anunț n-ar mai fi posibil, din simplul motiv că au dispărut de pe harta economică a municipiului Oradea chiar Serele!

³⁵ Finalul de an se află sub semnul eforturilor de a pune în funcțiune cazanul, dar greutăți neprevăzute au dat de furcă specialiștilor (zgura depusă era tare ca bazaltul și rezista până și picamerelor!) – *Crișana liberă*, 1989, nr. 8, p. 1

³⁶ Avalanșa de decrete-lege este firească, noua structură de putere încercând să pună lucrurile în mișcare, prin modificarea unor instituții sau înviințarea altora. Spre exemplu, Decretul-lege privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și a organizațiilor obștești în România, Decret privind desființarea Departamentului Securității Statului, Decret privind abrogarea unor acte normative sau Decretul privind înființarea unor organe centrale, toate în *Crișana liberă*, 1990, nr. 9. p. 2-3.

³⁷ *Crișana liberă*, 1990, nr. 26, p. 1.

al celui care conduce destinele județului. Anunțurile, mesajele, azeziunile abundă, fiecare fiind atent să fie în tonul plăcut al noilor vremuri. Nu lipsesc articolele de atitudine, cu toatele recunoscătoare față de armată, de cei care au luptat și murit în revoluție, dar pline de mânie la adresa teroriștilor, Securității și dictatorului.

Practic, asistăm la un emoționant și uriaș efort de adecvare³⁸. Ziarul *Crișana* sau *Crișana liberă* îl indică fără nici o rezervă, concomitent cu reîntoarcerea jurnalistului la propria semnătură. Faptul se consumă discret, aproape firesc, poate fără ca ziaristul să realizeze, în întregime, noua miză a semnăturii sale. Diferența față de semnătura pe care o pune sub un articol doar cu o lună în urmă, față de ceea ce iscălea acum este una imensă, desemnând, de fapt, chiar diferența dintre jurnalistul ideolog și ziarist. Cele mai puține probleme de adecvare le-au avut Valentin Buzlea, Dumitru Ciubotaru, Ioan Crețu, Aurel Mineață, Gabriel Georgescu, Vasile Sere, Otilia Ciursaș sau Alexandru Negru. Rând pe rând, și Maria Vesa Aursulesei, Dumitru Negruțiu, Dimitrie Bălan, Traian Lipău, Luminița Bondar scriu și publică articole, într-un efort de a răspunde exigențelor unui timp ce-i convocase la o meserie nobilă, dar și responsabilă. Cei nou veniți semnează tot mai des: Constantin Mălinaș, Miron Blaga, Pașcu Balaci, Ioan Laza, Nicolae Șandru sau Petre Șandor. Apariția lor permite dreptul la polemică, o anume ușurință în a critica și exprima idei, câtă vreme nu aveau de suportat greutățile maculative ale unor texte de ziar din perioada deja de tristă amintire, o uzură adâncă a persoanei. Un anume curaj este oferit de ceea ce se petrecea la București, garnitura ce-l avea în frunte pe Ion Iliescu fiind destul de conservativă pentru a nu permite anatimizări și culpabilizări în bloc, nici sub raport politic și nici în privința presei. Din acest punct de vedere, executarea cuplului, la Târgoviște, a reușit să absoarbă și să neutralizeze suficientă ură și destul resentiment pentru a nu declanșa un fenomen al lustrației.

Dar acest interludiu al ispășirii sumare a unei vinovății difuze, definit drept apatie paralizantă, nu va depăși răgazul a patru săptămâni. Iertarea își avea, e limpede, prețul ce trebuia plătit. Semnalul că ziaristul trebuia să-și vină în fire și să renunțe la procesele de conștiință reziduală va fi dat fără întârziere. Ieșirea din pseudo-letargie va deveni presantă și în contextul în care ziarul *Faklya* încetează de-a mai fi o simplă traducere în limba maghiară a textelor ce apăreau, până în 22 decembrie, în *Crișana*, dar mai ales din cauza apariției pe scena, de-acum permisivă, a presei locale a unor publicații independente, chiar dacă nu cu ritmicitate cotidiană. Mănușa a fost aruncată, încă din a doua decadă a lunii ianuarie de săptămânalul *Phoenix* și de bisăptămânalul *Gazeta de Vest*, pentru a aminti doar

³⁸ Nimic nu mai e considerat subiect-tabu. Astfel, găsim un material de interes general, privind existența virusului SIDA în România (*Crișana liberă*, 1990, nr. 12, p. 3), dar și un fapt divers semnat de Pașcu Balaci, cu privire la imputarea sumei de 2460 lei unui cetățean din Beiuș, contravaloarea a 16 steaguri pe care revoluționarul din stirpea lui Pristanda le-a folosit la revoluție, extirpându-le stema. Doar intervenția decisivă a Consiliului orașenesc Beiuș al FSN a salvat omul de la o plată ce l-ar fi ransformat, desigur, într-o victimă a revoluției! – *Crișana liberă*, 1990, nr. 15, p. 3

două titluri, e drept, cele mai semnificative³⁹. Ziariștii de la *Crișana* aveau toate motivele să fie îngrijorați, ba chiar ademeniți de-o spaimă difuză. Lucrurile erau departe de-a fi clare, iar neutralismul lor vinovat putea să-i arunce afară dintr-un joc în care nu dețineau controlul asupra regulilor sau codului ce regulariza structura și coordona elementele. Totul evolua, realitatea era într-o transformare galopantă și nimic nu putea fi mai nociv decât o expectativă prelungită⁴⁰. Era nevoie însă de un eveniment capabil să declanșeze noul aranjament, devotamentul pentru o cauză îmbrățișată fără rezerve. El a venit exact la momentul potrivit, fiind apoi urmat și de altele cât se poate de explicite. După o lună de rumigație la ieslea revoluției, ziariștii de la *Crișana* decid să intre în lupta politică. Scena poate trimite la Biblie, la îndemnul pe care Iisus îl adresează, miraculos, lui Lazăr cel reîntors din tărâmul morții, în Evanghelia după Ioan: „Lazăre, vino afară!”⁴¹. Minunea e posibilă, așa cum se spune explicit, doar prin simplul, dar necesarul gest al credinței. Ziariștii din redacția *Crișanei libere* exersaseră credința suficient de mult pentru a nu avea dubii că atunci când li se va cere vor ști să o pună la bătaie, cu generozitate și în mod necondiționat.

La 23 ianuarie 1990, după deliberări și dispute aprinse, FSN decide să se transforme în partid politic și să anunțe intrarea în lupta electorală ce urma să definească noua structură de putere din România, în urma alegerilor ce fuseseră anunțate pentru luna aprilie. Într-un articol nesemnat, din 24 ianuarie, *Crișana liberă* ia atitudinea pe care o consideră oportună și care este cât se poate de limpede, fie și numai prin titlul articolului de fond în care era comentată decizia Frontului: *Era firesc, logic*⁴². Opțiunea pentru noua putere poate fi calificată, deopotrivă, ca fiind previzibilă și întemeiată. Ea oferea siguranța de care redacția avea nevoie și liniștea pe care redactorii și reporterii o căutau, după zile chinuitoare și cu sorți schimbători. Declanșarea luptei politice constituia pretextul în a afișa tabăra în care înțelegea să se poziționeze redacția *Crișanei libere*, în situația în care, în scurtă vreme, toată România va deveni un teatru de operațiuni în care se vor înfrunta oamenii, ideile, principiile, valorile. Vehemența și cruzimile acestor dispute îi vor expune, fără îndoială, în primul rând pe cei care se vor avânta în vâltoarea politicii, din vocație sau interes, dar, indiscutabil și pe ziariști. Intuiția celor de la fostul organ de partid a fost infailibilă: scutul oferit de FSN a fost unul salvator și

³⁹ *Phoenix* a apărut cu primul număr la 12 ianuarie, iar *Gazeta de Vest* pe 19 ianuarie 1990. Vor urma și alte publicații, dar fără un impact semnificativ.

⁴⁰ PCR a fost scos în afara legii printr-un Decret al CFSN, în urma evenimentelor din 12 ianuarie (*Crișana liberă*, 1990, nr. 18, p. 1).

⁴¹ *Biblia sau Sfânta scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al Bisericii Ortodoxe Române, 1975, p. 1213

⁴² „Ion Iliescu a exprimat ideea că în actualul context politic devine firesc ca Frontul să se înscrie în lupta electorală, alături de celelalte partide, deoarece reprezintă o platformă politică largă, care exprimă poziții și opțiuni diferite, unite în juurl unor interese majore ale societății românești, capabil să-și asume răspunderi fundamentale în fața țării” – *Crișana liberă*, 1990, nr. 27. p. 1.

puternic. Lucrurile începeau să se aranjeze oarecum de la sine. Teama dispare, disipată în complicitățile noii stăpâniri.

În doar câteva zile, vor fi culese primele „roade” ale polarizării politice. Sentimentele pro-FSN evidente și în urma evenimentelor din 12 ianuarie, vor fi limpezi și tranșante după cele petrecute pe 28 ianuarie, când Ion Iliescu îl va acuza pe Corneliu Coposu de celebra „sulă în coaste”, la discuțiile ce au urmat demonstrației și contrademonstrației din Piața Victoriei. Partidele istorice doreau spargerea monopolului puterii deținut de Front, într-o primă confruntare ce era rezultatul acumulării unor tensiuni colosale, între FSN și partidele istorice readuse la viață, grație chiar punctului 1 din Programul comunicat de FSN, imediat după constituire, în noaptea de 22 spre 23 decembrie. Învrăjbirea rapidă, deteriorarea flagrantă a climatului de solidaritate socială obligă la atitudine. Cea a *Crișanei libere* este mărturisită de articolul intitulat *Domnilor “Veniți”, vreți destabilizare?*⁴³ scris de un cititor sau de altele, cum ar fi: “Să folosim în mod demn **democrația**”, de scrisorile publicate în paginile intitulate “Dintre sute de scrisori venite la redacție”, dar și de noua rubrică, semnată Gavril Pop, intitulată, la început, în mod belicos *Rubrica - mitralieră*, iar apoi, mult mai pașnic dacă nu de-a dreptul medical - *Pilule*.

Limpezirea apelor încearcă să se realizeze prin constituirea primului “parlament” democratic, chiar dacă nu configurat prin alegeri libere – Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN), care îngloba, după o rețetă convenită, toate formațiunile politice constituite deja. Ura putea fi distribuită în mod cetățenesc. Perioada diversiunilor și manipulărilor era deschisă, iar ziarele invitate să se servească! Prima venire a minerilor în București, la 18 februarie, în urma unor tulburări provocate de manifestații care au pătruns în sediul Guvernului, îi vor găsi pe ziaristi gata reconectați la realitate, dar mai ales pe deplin lămurii pe cine aveau să-i servească în disputele declanșate într-o democrație originală și fragilă. În ediția din 20 februarie, într-un apel nesemnat, *Crișana liberă* chema “mințile lucide” să facă un front comun în jurul CPUN, a structurii de putere a țării, “pentru a asigura liniștea și stabilitatea”⁴⁴. Riposta minerilor este salutată, într-un material al *Rompres*, publicat pe 21 februarie, alături de îndemnul de-a marca “în demnitate”, într-o sfântă reculegere, pentru nemuirea eroilor”, două luni de la Victoria revoluției.

România se scinda, la un ceas după ce același lucru se petrecuse în breasla ziaristilor. “O anumită parte a presei” a devenit o sintagmă care a definit schizofrenia ce năpădisese jurnalismul, în faza sa ultrajuvenilă și năbădăioasă, lipsită de nuanțe și de îngăduință. Taberele erau configurate, retoricile exersate, energiile puse la bătaie fără nici o grijă pentru eventualele risipe. Dimpotrivă⁴⁵.

⁴³ Articol semnat de Florian Vlad, muncitor la Alumina Oradea – *Crișana liberă*, 1990, nr. 32, p. 1.

⁴⁴ *Crișana liberă*, 1990, nr. 50, p. 1.

⁴⁵ Imediat după apariția publicațiilor *Phoenix* și *Gazeta de Vest* încep polemicele între redacții, micile înțepături „colegiale”, acuzele reciproce de impuritate morală

4. Începutul stabilității

Debutul primăverii marchează un alt tonus în redacția *Crișanei libere*. Faptul este demonstrat nu doar de adoptarea culorii albastre, pentru prima și ultima pagină, sau de faptul că se mărește numărul de pagini, de la 4 la 8. Mult mai importantă ni se pare a fi a anume decrispare, o altă încredere pe care ziaristul începe să o aibă în sine. Fricile dispar, responsabilitatea semnăturii, a informației și a opiniei este asumată la un alt nivel al percepției publice. Noua stare de spirit vine în consonanță cu un Comunicat al Guvernului, prin care, începând cu 1 martie, în toate ramurile de activitate este necesar să se asigure „în afară de sărbătorile legale, două zile libere pe lună, de regulă în zilele de sâmbătă”. De asemenea, conducerea cotidianului își incită propriii cititori la opinia cu privire la numele pe care e bine să-l aibă ziarul – *Crișana liberă* sau, pur și simplu, *Crișana?* – opțiunea celor din redacție fiind pentru revenirea la numele consacrat⁴⁶.

Relaxarea și relativa stăpânire de sine vor da un echilibru ziarului, precum și o anume discreție a reporterilor sau redactorilor în exprimarea unor opinii tranșante, mai ales politice. Este preferată publicarea unor comunicate ale puterii politice, ale partidelor sau asociațiilor, ale instituțiilor de drept sau reprezentanților societății civile. De altfel, o bună parte a spațiului tipografic este consacrată scrisorilor cititorilor, trimise redacției, disputelor care dau naștere unei sarabande a drepturilor la replică. Spectacolul este acela al unei gâlceve fără rațiune și orizont, într-o comunitate în care mai fiecare are ceva de reclamat, de susținut sau înfierat. Concomitent, spațiul dedicat culturii, literaturii, chiar poeziei, sau Bisericii, crește considerabil, protagoniștii fiind Constantin Mălinaș, Teodor Crișan, Ion Davideanu, Viorel Horj, noul inspector-șef al Culturii bihorene, Avram Geoldeș, Crăciun Parasca, dr. Viorel Faur (mai ales pe chestiuni de istorie) sau Miron Blaga, dar și alți intelectuali ai orașului. De altfel, acesta din urmă pare a fi polemistul de serviciu al cotidianului, schimburile de replici fiind dese și acide, mai ales cu structurile provizorii de conducere ale învățământului bihorean, dar și cu gazetarii altor redacții⁴⁷. Problemele cetățenești, de la cele privind transportul în comun, serviciile, salubritatea, distribuirea televizoarelor color sau frigiderelor și până la chestiunea cozilor de la ziare sau mezeluri, stau în atenția zilnică a reporterilor *Crișanei libere*, ceea ce denotă atenția acordată unei realități ce prezenta numeroase disfuncții. Totul pare a se îndrepta spre o normalitate a activității jurnalistice, în plan local.

Trei vor fi provocările cărora ziariștii vor fi obligați să le facă față.

⁴⁶ „Vă rugăm, stimați cititori, să vă formulați părerea și opțiunea în legătură cu revenirea la tradiționalul nume: <<Crișana >>. Așteptăm” – *Crișana liberă*, 1990, nr. 58, p. 1

⁴⁷ Polemica lui Miron Blaga cu sergiu Vaida, redactor la *Gezeta de Vest* a atras din partea acestuia din urmă un drept la replică, sub forma unei *Scrisori deschise*, publicată în *Crișana liberă*, 1990, nr. 28, p. 3. Gestul este unul de normalitate, înscris într-o serie care va continua, de regulă fără excese. Miron Blaga va avea, de altfel, un adevărat serial polemic intitulat „Anotimpul <<infirmitilor>>”.

Prima este escaladarea conflictului interetnic, pe fondul neînțelegerilor de la Târgu Mureș privind spațiile școlare. Un astfel de diferend existase și la Oradea, dar a fost trecut cu bine, până la urmă fostul Liceu Industrial numărul 5 separându-se în Liceul Ady Endre, care a păstrat sediul, iar elevii români, însoțiți de mai toți profesorii de aceeași etnie „migrând” în sediul fostei Școli interjudețene de partid, devenită acum Liceul Aurel Lazăr. Firește, întreaga operațiune a fost însoțită de mult zgomot, acuze și denunțuri în presă, dar nu s-a depășit o anume limită. Problema națională era sensibilă la Oradea, iar temerile unor derapaje instalaseră o frică pe care mulți o resimțeau acut. Experiența iugoslavă, de la finele anilor '90, ne va dovedi cât de mare a fost pericolul.

Revenind la începutul turbure al anului 1990, în ziarul *Crișana liberă*, din 4 martie, este anunțată constituirea Filialei Bihor a „Vetrei Românești”, eveniment petrecut chiar la sediul noului Liceu Aurel Lazăr, în prezența a sute de orădeni și-a unor delegații din Târgu Mureș și Cluj-Napoca. Programul publicat în același ziar insista asupra caracterului eminent cultural al Uniunii, fără subordonare politică, care își propune propulsarea și cultivarea „tradițiilor progresiste naționale și locale, devenind în această parte a spațiului nostru de obârșie un factor de autentică manifestare spirituală și de afirmare a localismului creator”. Intelectualii aflați în fruntea organizației au infirmat toate suspiciunile și au demontat acuzele de extremism, asigurând, la Oradea, un climat de dialog interetnic și de cenzurare a extremismelor⁴⁸. Spre lauda lor, ziaristii bihoreni, cei de la *Crișana liberă*, de asemenea, au avut o atitudine care a păstrat decența și a ignorat manifestările care ar fi putut deveni periculoase sau incontroleabile. În acest sens, ilustrativ este modul în care au fost înfățișate evenimentele de la Târgu Mureș, de la mijlocul lunii martie. De notat este faptul că, începând cu data de 10 martie, cotidianul *Crișana liberă* a inițiat o rubrică, chiar pe prima pagină, intitulată „Vatra Românească”, în care erau reproduse citate din personalități ale istoriei sau contemporaneității românești, cu privire la patrie, patriotism, națiune, naționalism, demnitate, onoare, valori naționale, relațiile cu vecinii etc. Nu puțini au fost cei care au văzut în acest fapt o aservire a ziarului către „Vatra Românească”, cu scopul de a întări frontul naționalist, aflat în controverse aprinse cu o anume falangă a UDMR, în primul rând cu controversatul, deja, Tokes Laszlo.

Acesta este climatul jurnalistic local în care se petrec incidentele de la Târgu Mureș. Prudența redacției *Crișanei libere* este maximă, chiar neverosimilă, dacă o privim retrospectiv⁴⁹. Nimic din ceea ce e cuprins în corpul ziarului nu se referă, nici măcar aluziv, la cele petrecute în municipiul din inima Transilvaniei. Astfel, pe

⁴⁸ Activitatea „Vetrei Românești”, filiala Bihor, e un exemplu cu privire la faptul că în sine și în absolut nu există extremism, că inițiativele, programul și acțiunile unei organizații depind de liderii de moment, care pot inhiba pornirile năvalnice sau le pot atâța. Oradea a fost ferită de extremism pe criterii etnice grație unui cumpăt dublat de amvergura intelectuală a celor aflați în fruntea organizațiilor culturale sau profesionale

⁴⁹ Expresia naționalismului pătimaș poate fi o legitimare pentru bunul patriot. Dimpotrivă, spiritul lucid îți poate atrage anatema „românilor verzi”.

15 martie, aflăm, dintr-un scurt anunț din prima pagină, că a fost arestat Ioan Vulturar, fost secretar cu probleme organizatorice al Comitetului Județean PCR sau că în seara zilei de 12 martie, un soldat aflat în gardă a tras un foc de armă în incinta Aeroportului Oradea. Ediția din 16 martie anunță noile prețuri (bune!) la câneapă și în, iar dintr-o fotografie putem vedea că, din nefericire, cozile la pâine au rămas la ordinea zilei. Sâmbătă, 17 martie, tot *Crișana liberă* ne invită la o călătorie spre o altă lume, prin Viena, în vreme ce Asociația culturală „Vatra Românească” își invită membrii la o adunare generală extraordinară. Duminică, 18 martie, tot din prima pagină aflăm o veste menită a ne umple inimile de bucurie și demnitate civică: nici o scrisoare sau colet poștal care sunt expediate din străinătate, cu destinație pentru cetățenii români, nu mai sunt controlate, dar și faptul că se dorește ridicarea unui bust marelui patriot român Aurel Lazăr. În toate aceste zile, nimic despre ceea ce se petrecuse la Târgu Mureș!⁵⁰

În sfârșit, ediția din 20 martie, sfâșie vâlul unei tăceri neverosimile. Centrul primei pagini este rezervat unei Declarații a... Prezidiului Uniunii Maghiare Democrate din România! Este atacată în termeni foarte duri Vatra Românească, acuzată de violențele de la Satu Mare și Târgu Mureș. UDMR ia atitudine împotriva celor care îi lipsesc de drepturi pe etnicii maghiari: „UDMR constată cu amărăciune că sunt forțe pentru care revoluția s-a încheiat cu declararea drepturilor democratice ale majorității, care nu vor să mai facă nici un pas – în schimb, nu recunosc dreptul minorităților, și în special al maghiarilor, la aceste drepturi democratice”. Nici o altă reacție, nici un comentariu sau atitudine din partea statului român sau organizațiilor civice. Dimpotrivă, sub Declarația remisă de Rompres, o caricatură, cu un aparat de radio cu antena ridicată și din al cărui difuzor se aude: „Azi se fac alegeri democratice în penitenciare. Se vor alege cartofi, fasole, linte...”. Umorul grosier e păstrat, involuntar, și în pagina a doua, unde, sub continuarea Declarației de pe prima pagină e inserat un interviu despre actualitatea pajiștilor!

Cine s-a fript cu ciorba (ideologică), suflă și-n iaurt! Conducerea ziarului nu mai e dispusă să scoată din foc castanele puse la prăjit de alții, pe de o parte, iar pe de alta, reflexul vinovat al celor care deveniseră agenții fără personalitate ai propagandei comuniste se manifestă recesiv. Fotbalul, concursul de frumusețe, disputele dintre inși care își desființează adversarii musai în paginile ziarului, controalele din tramvaie sau recolta de plante medicinale sunt subiecte mult mai incitante, pesemne, decât ceea ce se petrecea la Târgu Mureș!

O zi mai târziu, aflăm din prima pagină că a apărut revista „Țara Crișurilor”, avându-l ca redactor-șef pe publicistul Stelian Vasilescu. Surpriza o găsim abia în pagina a 4-a, dar nu e vorba de o atitudine oficială a guvernului român sau al președintelui provizoriu, ci de o Chemare către Consiliul provizoriu de Uniune Națională al Județului Bihor semnată de Conducerea Organizației județene a

⁵⁰ În contextul în care fierberea națională era maximă, datorită imaginilor difuzate de Televiziunea română, care n-a fost prezentă la Târgu Mureș (!), dar a folosit imaginile puse la dispoziție de reporterii televiziunilor străine. Primele impresii au lăsat să se tragă concluzia că un maghiar ar fi fost linșat. Lucrul acesta a „electrizat” minoritatea maghiară, liderii politici și de opinie ai acesteia.

UDMR, prin care se exprimă rugămintea ca CPUN Bihor „să se debaraseze de acțiunile săvârșite de masele șovine din Tg. Mureș împotriva populației minoriatre maghiare, ai conducătorilor locali ai UDMR și să condamne acele încercări ale organizației „Vatra Românească” care au drept scop destabilizarea social-politică a țării”. Primele reacții oficiale ale puterii vin, totuși⁵¹. Pagina a doua a ediției din 22 martie, găzduiește Declarația Biroului executiv al CPUN, prin care se îndeamnă la calm și responsabilitate, la reținere în exprimarea oricăror puncte de vedere, fiind anunțată înființarea unei comisii centrale de anchetă. O Declarație mult mai dură, care pune în ecuația celor întâmplate Guvernul Ungariei și acțiunile unor cetățeni maghiari sosiți în Transilvania, în masă, cu ocazia zilei de 15 martie, este difuzată de Guvernul României și publicată în pagina a 7-a a cotidianului *Crișana liberă*. Prima declarație a Asociației „Vatra Românească”, Filiala Bihor, este publicată în ziua următoare, fiind, în esență, un apel la calm, înțelepciune, reținere și responsabilitate⁵². O atitudine din partea Tineretului Liber Democrat se constituie într-o „poziție fermă împotriva tuturor manifestărilor regretabile de șovinism sau diferențiere națională”.

Nici o implicare pasională, nici o opinie din partea gazetarilor din redacția cotidianului orădean! Asta spre lauda lor, firește, câtă vreme reținerea a fost aceea care a opturat abisul violent și ireconciliant în care ne-am fi putut rostogoli. De altfel, elocventă este, pe tot parcursul acestei crize, atitudinea „Vetrei Românești”, Filiala Bihor. Un anunț publicat în ediția din 25 martie, cu mențiunea „Foarte important”, face cunoscut orădenilor și bihorenilor faptul că „Vatra Românească” nu organizează, pe 25 martie sau în viitor, „nici o demonstrație, miting sau manifestație publică” Anunțul se încheie cu un „insistent apel la calm, înțelegere, toleranță și rațiune”.

Afacerea Târgu Mureș a fost abordată cu maximă reținere de redacția *Crișana liberă*. Pe 27 martie este redată cuvântarea lui Ion Iliescu pe tema incidentelor și a pacificării, iar în ediția din 28 martie, sub titlul „Primăvara libertății noastre”, este publicat singurul articol polemic pe tema celor petrecute la mijlocul lunii martie, sub semnătura Doinei Ignat. Cu aceasta, cortina se lasă asupra unui subiect fierbinte, pe care ziariștii de la *Crișana liberă* au evitat să-l fructifice în mod spectaculos, dar iresponsabil. Spre cinstea lor...

5. *Crișana* și campania electorală din martie – mai 1990

A doua provocare a fost una eminentamente politică – declanșarea, la 20 martie, a campaniei electorale pentru alegerile din 20 mai 1990. Decretul privind

⁵¹ Rămâne uluitoare, în orice caz, întârzierea reacției, ceea ce a permis formarea, în rândul opiniei publice străine a ideii că românii sunt primitivi și intoleranți. Identificarea lui Mihăilă Cofariu în persoana celui lîșnat, și nu a unui maghiar, a venit tardiv, nereușind să șteargă imaginea inițială, deosebit de vie și percutantă.

⁵² „Asociația culturală „Vatra Românească” – Filiala Bihor acționează pentru reducerea încordării și evitarea – prin toate mijloacele posibile – a actelor de violență, a manifestărilor de factură naționalist-șovină” – *Crișana liberă*, 1990, nr. 77, p. 1.

stabilirea datei pentru alegerea Parlamentului și a președintelui României, emis de către Ion Iliescu, președintele Consiliului provizoriu de Uniune Națională, a fost promulgat la 19 martie, fiind publicat, deasupra frontispiciului de către *Crișana liberă* din 20 martie. Imediat a început campania electorală pentru primele alegeri libere, după mai bine de o jumătate de secol. Presa era pusă în fața unei situații în care trebuia să se descurce mai mult intuitiv, adoptând regulile din mers, sub presiunea constantă a unui mediu politic agresiv, în care strada – mitingurile, demonstrațiile, contrademonstrațiile -, acțiunile de protest, diversivunile și manipularile riscau să compromită ziaristul generic, abia reechilibrat după experiența traumatizantă a comunismului dogmatic. La rândul ei, societatea civilă era timorată, incapabilă de a balansa un stat de drept ce își căuta calibrul instituțional și credibilitatea. Riscul unui clacaj nu era deloc redus. Fiecare instituție media, urma să experimenteze pe cont propriu o aventură ce putea să o dicrediteze sau să o propulseze.

Strategia adoptată de către redacția cotidianului *Crișana liberă* a fost una prudentă și vicleană⁵³.

Din perspectiva prudenței, redacția cotidianului orădean a avut grijă să ofere spațiu fiecărui partid politic înscris în bătălia electorală, să deschidă coloanele ziarului candidaților înscriși pe liste, inclusiv celor independenți, publicând în același timp textele juridice care defineau cadrul legal al alegerilor. Comentariile din partea redacției, față de un partid sau altul, au fost minimale. Astfel, campania electorală este deschisă, practic, în ediția din 22 martie, în pagina a 3-a fiind găzduite, sub genericul „Partidele se prezintă”, programul Partidului Social Democrat Român și platforma Mișcării Ecologice, iar două zile mai târziu, sub același generic, au fost prezentate programele sau platformele electorale ale Uniunii Rromilor și Partidului Național Liberal. Urmează o pauză, până în 30 martie, ceea ce dovedește lipsa de organizare a partidelor, cultura politică redusă, lipsa de abilitate a forțelor politice concurente de a folosi presa în promovarea imaginii, doctrinei și a candidaților.

Acesta e motivul probabil pentru care redacția se simte obligată să atragă atenția, într-un editorial, asupra faptului că alegerile sunt „Un examen al responsabilității”⁵⁴. În aceeași ediție a *Crișanei libere*, în locul așteptatelor programe și platforme, e publicat un interviu cu Șerban Blaj, secretarul Primăriei Județului Bihor (Prefectura de mai târziu), privind condițiile tehnice în care administrațiile comunelor și orașelor se implică în organizarea în bune condițiuni a alegerilor. Aceeași pagină mai găzduiește precizări privind locul de afișaj electoral, precum și atribuțiile Biroului circumscripției electorale Bihor. Numai că apatia partidelor persistă. Abia în 4 aprilie putem citi un Apel al Frontului Muncitoresc Democrat din România, în aceeași pagină în care sunt oferite date despre organizarea alegerilor, precum și tabelul cu cele 16 formațiuni politice care făceau parte din CJPUN. Din lipsă de „materie primă”, o zi mai

⁵³ Nu trebuie ignorată acuza de neo sau criptocomuniști cu care erau întâmpinați în coloanele unor publicații noi ziaristi de la *Crișana*. Această imagine demonizată a fost o altă presiune psihologică la care redacția a trebuit să facă față.

⁵⁴ Editorialul reiterează doar condițiile democratice în care se desfășoară campania electorală, fără judecăți de valoare sau aprecieri la adresa partidelor sau candidaților, dorind parcă să dezmoștească partidele pentru a folosi spațiul ziarului.

târziu, este publicat Decretul–lege pentru alegerea parlamentului și președintelui României, operațiune continuată în următoarele 5 ediții ale *Crișanei libere*. Cititorii mai pot găsi Platforma–program a Partidului Național–Democrat din România, a Partidului de Uniune Națională a Românilor din Transilvania, pentru ca, tocmai înaintea Paștelor (15 aprilie) să sosească la Oradea Ion Iliescu. Câteva zile mai târziu, pe o pagină întreagă va fi publicat interviul pe care președintele l-a acordat presei locale. Vor mai fi publicate Manifestul Partidului Liber-Schimbist, un interviu cu Pavel Morariu, membru al CJPUN, care declară că „Mișcarea politică FSN este anticomunistă și antitotalitară”, precum și Programul Partidului Democrat al Muncii. Spații destul de ample sunt acordate unui eveniment care a stârnit îngrijorări neconfirmate – primul Congresul al UDMR, ținut la Oradea, în zilele de 21 și 22 aprilie: un interviu cu Domokos Geza⁵⁵, un amplu reportaj de la lucrările Congresului, mini-interviuri cu participanți la forum.

Agenda electorală a cotidianului mai conține seriale privind organizarea, desemnarea candidaților, prezentarea unui Cod etic de campanie electorală, propus de CPUN, o situație generală privind candidaturile depuse, așa cum vor fi ele înscrise pe buletinele de vot. Pe măsură ce ne apropiem de data alegerilor, partidele încep să fie interesate de spațiul ziarului. Astfel, își vor prezenta ofertele electorale și doctrinare Partidul Democrat Agrar din România, Gruparea Independenților, Uniunea Liber Democrată din Marghita, Mișcarea Ecologistă din Județul Bihor, Asociația Pro-Basarabia și Bucovina, FSN, Partidul Socialist Democratic Român, precizări de campanie din partea PNL, Platforma–program a Partidului Reconstrucției Naționale din România, candidatul independent, pentru senat, dr. Aurel Babeș, Platforma–program a Partidului Unității – Democratice, Uniunea Democrat Creștină, Partidul Socialist al Dreptății, dr. Petru Crișan, candidat pentru senat, Marcel Duma, candidat pentru senat al Partidului Democrat al Muncii, candidații partidului Socialist Democratic Român, Filiala Bihor. Vineri, 18, și sâmbătă, 19 mai campania este interzisă, *Crișana* publicând buletinele de vot, tehnica votării, precum și un îndemn mobilizator – „Bihoreni, cu toții la urne”!

Un episod aparte l-a constituit vizita la Oradea a candidatului la președinție, Ion Rațiu, din ziua de 11 mai. Atât în Băile Felix, cât și în fața Casei de Cultură a Sindicatelor, unde a fost prevăzut a se desfășura un miting, au avut loc incidente provocate de susținători ai FSN. Încăierărilor care s-au produs i-a căzut victimă chiar Ion Rațiu, fapt deplâns de FSN Bihor, dar și de redacția *Crișanei*, care crede că ospitalitatea bihorenilor a lăsat mult de dorit, fiind știrbită de comportamentul unor provocatori – „o pată pe blazonul ospitalității orădene”⁵⁶. Ion Rația a acordat, în exclusivitate, un interviu lui Valentin Buzlea, redactor al cotidianului *Crișana*, reproduș în edițiile din 13 și 15 mai.

Toate aceste date legate de campania electorală ce a durat 8 săptămâni, găzduită de ziarul *Crișana liberă*, și *Crișana* dovedesc un comportament deschis față de toate

⁵⁵ Alegerea municipiului Oradea ca loc al desfășurării congresului e explicată de liderul UDMR prin faptul că „la Oradea, ca și la Timișoara, n-au existat acele tensiuni care s-au ivit în alte zone ale Transilvaniei”- *Crișana*, 1990, nr. 97, p. 1. Până la urmă, alegerea s-a dovedit a fi fost bine chibzuită.

⁵⁶ *Crișana*, 1990, nr. 113, p. 1

formațiunile politice, disponibilitatea de a le promova oferta electorală, cu atât mai mult cu cât cele mai multe dintre ele erau abia constituite, cu o imagine aproximativă, amatoristă dacă nu buimacă despre politica însăși. Puzderia de partide participante la campanie a complicat și mai mult ecuația electorală, dezorientând alegătorul abia ieșit din era propagandei ideologiei totalitare. Dar asta nu era, firește, vina ziarului. De altfel, la începutul lunii aprilie, conducerea *Crișanei* organizează o întâlnire cu reprezentanții partidelor politice, în speranța în care vor putea fi convenite dezbateri tip masă rotundă. Inițiativa nu s-a materializat, ceea ce denotă lipsa de interes sau frica unor politicieni față de o astfel de perspectivă, în care s-ar fi expus, dovedind o precaritate în mânăuirea conceptelor, a limbajului specific politicii, a filosofiei politicii, înainte de toate. Oricum, recrutarea multor candidați de către partidele care i-au înscris pe liste a a urmărit criterii ce nu aveau nimic în comun cu eventuala carismă de politician sau cu dorința de nestăvilire de a face binele public.

Cel puțin tehnic, putem concluda că redacția și-a făcut datoria. Lipsa unor practici de presă privind campaniile electorale, contextul luptelor pasionale pentru putere, abordarea stângace a însăși noțiunii de democrație (în ciuda unor tentative repetate de a defini termenul din perspectivă filosofică, politică sau cetățenească) au făcut ca improvizația și intuiția să precumpănească asupra experienței și cunoașterii. Acest fapt nu a prejudiciat grav exercițiul liber al propagandei politice, în forma admisă democratic, de campanie electorală prin media scrisă⁵⁷.

Atunci însă când am caracterizat strategia adoptată de redacția cotidianului, în derularea campaniei electorale din primăvara lui 1990, am folosit, alături de atributul „prudență”, pe cel al vicleniei. Deloc întâmplător, e limpede.

Întreaga luptă pentru putere, așa cum s-a configurat ea după ce FSN s-a declarat partid politic, a fost conotată masiv de întreaga mișcare civică de protest inițiată sub emulația Proclamației de la Timișoara, mai ales a punctului 8, care restricționa posibilitatea unor candidați de a se prezenta în alegeri. Persoana vizată a fost, în primul rând, Ion Iliescu, personaj nu doar contestat, dar iubit sau idolatrizat de o bună parte a națiunii, după cum a rezultat, de altfel, chiar din rezultatele votului de la 20 mai.

Viclenia *Crișanei* a constat în faptul că a preferat să ascundă sub tăcerea cea mai conspirativă Proclamația de la Timișoara. Din citirea colecției ziarului din prima parte a anului 1990, nu-ți dai seama de importanța acestui document, de marcajul pe care l-a avut în conștiința publică și în climatul primelor alegeri libere din România. Nu s-a suflat un cuvânt despre Piața Universității, despre Golani și Zona Liberă de Comunism. Redacția *Crișanei* a refuzat sau i s-a impus să ignore o realitate cu semnificații profunde privind mediul politic românesc din prima parte a anului 1990. O fisură în Zidul tăcerii a apărut, totuși, chiar la începutul lunii mai. Ea a fost posibilă datorită Mitingului Golanilor, organizat în Piața Independenței din Oradea, duminică, 6 mai.

⁵⁷ Cotidianul *Crișana* a continuat să publice materiale, interviuri, drepturi la replică, opinii, sesizări cu privire la chestiuni curente, unele mărunte, altele importante pentru orădeni, pe tot parcursul campaniei electorale.

*Duminică, la Oradea, miting pro-Timișoara, titra Crișana*⁵⁸, sub pana lui Valentin Buzlea, într-o tentativă de reportaj care și-a pierdut pe parcurs indicele de neutralism, necesar într-o presă independentă. Sunt menționați vorbitorii, inclusiv Radu Enescu, dar e demontată „provocarea” organizatorilor mitingului, care au pretins, la un moment-dat, că mai multe autobuze cu manifestați, ce veneau chiar de la Timișoara, au fost oprite pe drum de simpatizanți FSN. Un „comando” al jurnaliștilor de la *Crișana*, pornit înspre Arad, a infirmat un astfel de abuz. De asemenea, reportajul indică faptul că Piața a fost declarată, de către Golani, loc liber de comunism, iar Daniel Vulcu a cerut ca piața să rămână ocupată de un pichet de manifestați, până când vor fi satisfăcute cererile celor ce demonstau în Piața Universității, din București. Inițiativa, de altfel, nu s-a materializat, Poliția infirmând faptul că Alianța pentru proclamația de la Timișoara ar avea drept de manifestare autorizată.

Manifestația de la Oradea a avut mai mult o valoare sentimentală, fiind realizată dorința de-a ne racorda, ca municipiu, la protestul celor din Timișoara sau București, îndreptat împotriva neo-comunismului⁵⁹. În cele din urmă, alegerile au avut loc și au dat câștig de cauză, într-un mod covârșitor, atât lui Ion Iliescu, cât și FSN-ului.

Tăcerea ziarului *Crișana* față de Golaniadă a scos în flagrant atavismele unor gazetari pentru care omisiunea era echivalentă cu scoaterea din existență a faptelor și evenimentelor inconvenabile sau ostile. Raționamentul era profund greșit, câtă vreme plaja ofertei informaționale era destul de extinsă, astfel încât nimic din ceea ce era sigilat sub clopotul tăcerii să nu rămână, cu adevărat, mut.

Între timp, tocmai când campania electorală era în toi, conducerea ziarului, în conformitate cu rezultatele dezbaterii declanșate, a decis, începând cu data de 1 aprilie, revenirea la titlul consacrat. *Crișana liberă* nu a fost decât un interludiu, „eticheta” salonului de dezintoxicare în ambianța căruia ziaristii propagandei ceaușiste s-au transformat în gazetarii cauzei FSN-iste⁶⁰. Dar cu destulă grație, ce-i drept.

6. *Crișana* față cu mineriada

În sfârșit, cea de-a treia provocare avea să fie una socială. După ce totul părea să se calmeze, în urma scrutinului din Duminica orbului, violențe de neimaginat aveau să afecteze Bucureștiul, în 13-15 iunie. Și de data aceasta, felul cum au reacționat ziaristii de la *Crișana* denotă cumpăt și o maturitate învățată parcă la un curs intensiv.

⁵⁸ *Crișana*, 1990, nr. 108, p 1 și 2

⁵⁹ Funcționa o anumită ostentație, la începutul anului 1990, de a arăta cât mai expresiv cu putință că, dacă nu ai fost disident, cel puțin ești anti-FSN. Golaniada a fost prilejul obținerii unui certificat de opozant. Mulți orădeni au fructificat prilejul, în duminica mitingului din Piața Independenței.

⁶⁰ Iată și explicația revenirii la frontispiciul *Crișanei*: „Ne-au mers la inimă nenumăratele apeluri telefonice, scrisorile cititorilor, chiar și cele care nu ne menajau, cerându-ne să revenim la frumosul nume al ziarului născut în această mirifică Țară a Crișurilor” – *Crișana*, 1990, nr. 83, p. 1. Dincolo de „siropul” explicativ, oarecum inerent, prin dezbaterile provocată cu privire la numele cel mai potrivit pe care se cuvine să-l aibă cotidianul, redacția a sondat popularitatea ziarului, audiența lui. Rezultatele au fost mulțumitoare, chiar tonifiante.

Demonstrația-maraton din Piața Universității a fost ignorată cu multă atenție de către *Crișana*, doar accidental, cu ocazia unor comentarii venind vorba despre ceea ce se petrecea în inima Capitalei. Un astfel de prilej a fost o „Scrisoare deschisă unui anonim”, text semnat de actorul Eugen Țugulea⁶¹, sau aluziile din unele „Pilule” ale gazetarului Gavril Pop. În rest, Golaniada a fost un topos interzis sau cel puțin bine tăcut. Începutul lunii iunie era, oricum, sub incidența interesului pentru turneul final al Campionatului Mondial de fotbal, din Italia, unde România se calificase, după 20 de ani de absență. Apoi, disputele minore, conflictele celor ce aveau de împărțit ceva, aici, în Bihor – o funcție, o fabrică, un proces pe rolul instanțelor, o scatoalcă publică – acaparau atenția sau o neutralizau. Nu e de neglijat nici faptul că, după o încodare de două luni, cât a ținut campania electorală, o relaxare e un fapt psihologic dacă nu inevitabil, cel puțin explicabil. Dar poate când lumea se aștepta mai puțin, în circumstanțele cunoscute, violențele s-au produs.

Ziarul *Crișana* din 14 iunie avertizează, în pagina 3: „Se-ngroașă gluma!”. Nu e vorba însă de încercarea forțelor de ordine de a curăța de ultimii greviști ai foamei Piața Universității, ori de atacul unor bande asupra Ministerului de Interne sau Televiziunii, ci de faptul, deloc lipsit de importanță, ce-i drept, că rezervele de deize ale României au scăzut de la 1,7, la 1,1 miliarde dolari. Din nefericire, acțiunile de la București vor provoca o și mai gravă prăbușire a deizelor morale ale țării, în Occident și SUA, după intervenția minerilor.

Criza de la București va fi reflectată pe larg, în prima pagină a *Crișanei*, din 15 iunie, fără însă ca ziaristii publicației să se exprime, de-o parte sau de alta. Astfel, sunt reproduse fără nici un comentariu Comunicatele din partea președinției României (în care, la un moment-dat se făcea un apel – „Chemăm toate forțele conștiente și responsabile să se adune în jurul clădirii guvernului și Televiziunii pentru a curma încercările de forță ale acestor grupări extremiste, pentru a apăra democrația atât de greu cucerită”) și guvernului. O atitudine este, totuși, înserată, tot pe prima pagină. Ea îi aparține publicistului Stelian Vasilescu, este intitulată „...V-am văzut printre cei ce atacau televiziunea”, și este o încercare de a culpabiliza o parte a presei orădene (*Gazeta de Vest, Bihari Naplo, Direct, Opinia* și *Ultimatum*) pentru violențele din București, grație articolelor agresive la adresa puterii, din respectivele publicații⁶². În pagina a doua este găzduit un articol semnat ing. Petru Negruțiu, „Alegerile s-au încheiat, comentariile continuă”, titlu pus, desigur, de redacție. Dincolo de tonul pro-FSN al opinentului, cu nimic contestabil, atrage atenția Nota redacției, din final – iat-o: „Rândurile de mai sus își justifică prezența în coloanele *Crișanei* mai ales acum după miercurea neagră a Capitalei patriei noastre, zi nefastă în care sufletele răului și-au scos capul cu o forță demnă de-o cauză demnă (sic! – n.n.), sfântă”.

Sâmbătă, 16 iunie, editorialul nesemnat are titlul „*Purificare și violență*, fiind o revoltă împotriva celor care au devastat televiziunea, dorind subminarea ordinii în stat:

⁶¹ *Crișana*, 1990, nr. 135, p. 1

⁶² Stelian Vasilescu, mai bine de două decenii secretar de redacție al Revistei Familia, a fost un publicist sagace, deînduplecat susținător al ideilor de stânga. Polemicile în care s-a avântat păreau să-i anime bătrânețile, să-i inducă iluzia unei tinereți resuscitate de tranziția de la dictatură spre democrație via liberatea de expresie.

„Că toți acești „cruciați ai dreptății”, ghiftuiți cu imunda fiere a răzbunării doresc naufragiul democrației, al tinerei noastre democrații, ba chiar răsturnarea ordinii de stat este evident. A fost ca o zvârcolire de viperă.(...) Va veni, oare, după această revărsare a urii liniștea mult visată? Doamne, cât o dorim!”. Aceiași primă pagină, din 16 iunie, găzduiește o știre Rompres, cu privire la costul distrugerilor din Televiziune, dar și o patetică Telegramă adresată de către Sindicatul salariaților din presă Bihor – Oradea, de fapt, colectivul redacțional al *Crișanei*, Televiziunii Române, din București.

Câteva zile mai târziu, spre cinstea lui, Stelian Vasilescu revine cu un comentariu – Rațiune, nu patimă politică! – în care „înfiează” și replicile minerilor la adresa bucureștenilor și a unor sedii de partide și ziare: „Într-o democrație, nu-și pot găsi locul nici atacurile din ziua de 13 iunie, asupra televiziunii, a sediilor Poliției și M.I. etc, dar nu poate fi acceptată nici **revanșa** (s.a.) din ziua următoare, când oameni luați la întâmplare (cum se spune) au fost bătuți și reținuți nelegal”. Aceeași ediție de ziar găzduiește și un punct de vedere opus, autorul având avantajul de-a fi fost la fața locului. Articolul se numește *În acea miercuri neagră* (supratitlu) *Spectator prin București* (titlu), iscălit de Adrian Dumitrescu. Minerii descriși sunt buni, justițiar, patrioți, neînțelegând de ce nu li se permite să lucreze în subteran, în liniște. Tema e continuată a doua zi, în același ton elegiac, la adresa unor mineri ce s-au deranjat pentru a salva democrația, inclusiv prin confiscarea unui pistol găsit în gentuța unei domnișoare, bătută temeinic, la cererea bucureștenilor!

Încet, rumoarea scade, România este eliminată, în optimile Campionatului Mondial de fotbal, de către Irlanda, la 11 metri, se constituie Camerele parlamentului, la 20 iunie, Ion Iliescu este investit președinte, în aceeași zi este desemnat, prim-ministru, Petre Roman, secerișul începe, bacalauratul, de asemenea, este dată sentința în procesul lui Nicolae Andruță Ceaușescu, iar în așteptarea Programului de guvernare, Cornel Abrudan se mai răfuiește o dată cu stafiile mineriadei, într-un „*reportaj tardiv, nu însă prea târziu*” intitulat *Fără idei preconceptione prin Bucureștiul asediat*⁶³. Minerii sunt înfățișați, ați ghicit!, ca niște salvatori: vigilenți, justițiar, adevărați haiduci în pufoaică. În schimb, Bucureștiul colcăie de conspiratori împotriva democrației. Sunt tineri, pletoși, poartă ochelari, se droghează și sunt membrii unor partide istorice...

7. Concluzii

Astfel se încheie primele șase luni ale anului 1990. Grele, demarate cu spaima zilei de mâine, cu incertitudine, totuși, cu bucuria unui început de viață nouă. Am putea spune că ziariștii *Crișanei*, cei vechi și cei nou veniți, au absolvit un examen greu. Nu cu nota maximă, e limpede. Provocările la care au fost supuși le puteau fi, însă, fatale. Felul cum au reacționat, cu inteligență și viclenie, s-a dovedit a fi peste instinctul politic al unei clase abia înjghebate.

⁶³ *Crișana*, 1990, nr. 149, p.8. Culmea aberației pe care o produce „reporterul tardiv” se referă la un anume plan pe care Marian Munteanu, liderul Pieței Universității, l-ar fi ticluit pentru a-i asasina pe Ion Iliescu și pe generalul Chițac în cazul în care aceștia ar fi acceptat invitația de a veni și vorbi manifestanților din piață. De altfel, tot textul are „savoarea” inconfundabilă a diversivității și manipularii. Din fericire, aceste intervenții publicistice au fost excepția și nu regula.

Numai fariseii ar putea, astăzi, la distanța atâtor ani și din ipostaza comodă de căutător de noduri în papură, să critice vârtos, sarcastic și superior oameni care au căutat un sens meseriei lor, fără a fi fost înconjurați cu respect și încurajați pentru a fi onești și intransigenți, din perspectivă deontologică. Dimpotrivă, tentațiile au fost mari, amenințările nu puține, geambașii interesului de circumstanță ademenindu-i cu arginți, mai totdeauna puțini. Vremurile tulburi au ceva din fascinația ambiguă a păcatului voluptos. Numai sfinții pot depune mărturie în absolut. Nici unuia însă nu i-au rămas aripile pe tărâmurile muritorilor de rând. Ca dovadă că nici nu au trecut pe aici. Cel puțin, nici un ziarist nu a scris un reportaj pentru a le immortaliza virtuțile.

De la rușinea exercițiului obedient, în slujba Dogmei și pigmeilor puterii discreționare, spre statutul profesiei de ziarist. Altfel spus, lungul drum al gazetarului spre meserie. Iar atunci când acest drum și căutarea asiduă trec printr-o schimbare de lume, se cheamă că destinul te-a provocat la duelul cu tine însuși. Grea și onorabilă povară.

LITERATURĂ

Mircea PORA

ROSTIRI DESPRE POET

(1) - Dacă autoritățile te solicită, indiferent în ce problemă, marxism-leninism, curente moderne în pictură, muzică dodecafonică, reîmpăduriri, securizare a frontierelor, reabilitare a ideii de Moș Crăciun, tu, ca un om responsabil ce te afli (Scuzați, sunt încă invadat de limbajul de lemn), trebuie să faci un pas în față și să spui „prezent la datorie"... Pe poet, direct, personal, nu l-am cunoscut și pentru că era o mare diferență de vârstă între noi și fiindcă, după ce am reușit să împlinesc patruzeci de ani, am acceptat doar foarte rar să mai fiu prezentat cuiva, poate o mică dereglare nervoasă să fie la originea acestei atitudini, dar e posibil să fi fost bulversat și de inundațiile, stagnările intelectuale, alunecările de teren, vânătorile barbare, la care, fără voia mea, am fost nevoit să asist. Știu cu siguranță că poetul era înalt, motiv pentru care purta porecla de „Bradul Carpatin"... Cine l-a gratulat, însă, cu formula în cauză n-aș putea să vă spun. Simpli cititori, foști președinți ai Uniunii Scriitorilor, oameni politici sensibili la poezie, tehnicieni, militari, aici totul e posibil. Un obicei de necontestat al Poetului era acela de a-și invita cunoștințe, mai ales de dată recentă, la plimbări pe alei anodine, pe cărări pline de ierburi, de pietre, ce urcau pieptiș spre cetăți. Discuta atunci, preferențial cu invitații săi, despre dealuri, lacuri fără consacrare geografică, ciudățeniile ecourilor prin pădurile de conifere, despre operațiile exercitate pe corzile vocale ale unor interpreți, luați la pumni, fățiș, de bătrânețe. Nu știu să fi dezbătut vreodată cu amici săi, probleme de dinamică a modei, de acordare a instrumentelor înaintea începerii unor concerte, de regândire a unor reforme de importanță pentru țară.

N-aș putea să vă spun nimic în legătură cu eventualitatea de-a fi fost mușcat vreodată de câini, pisici sau urmărit pe distanțe mai mari, de diverse păsări de noapte. Deși sunt un intelectual modest, toată opera mea literară, reducându-se la vreo zece cărți poștale iar cea dramatică la niște certuri cuvecinii. Poetul, cum îl numiți dumneavoastră, m-a influențat decisiv în ceva... m-a făcut să mă apropii de adevărata carte... Am la ora actuală o bibliotecă formată din douăzeci de volume. Critică, filozofie, contabilitate, povestiri galante, turism polar, istoric al motoarelor cu explozie, mari corăbieri ai planetei, moartea printre noi și multe altele încă. Ei, bine, de când în felul meu m-am apropiat de Poet, parcă totul în sufletul, în mintea mea, s-a tulburat...

Deschid geamul, văd cu nemiluita blocuri dar spun... "minunată pădure ce aproape-mi ești "..., beau un pahar de apă minerală și imediat simt prin vine

picături din sângele celor ce s-au înfruntat în bătălia de la Kursk, mângâi o capră între coarne și mă cuprinde, pe loc, o moleșeală, de parcă cineva, domol, mi-ar străpunge gâtul cu bagheta unui dirijor... Închei, prin a vă spune că sunt atât de mândru, stimat autorități, că în privința Poetului m-ați contactat...

(2) - Da, prin ce m-a impresionat pe mine Poetul?... Prin statură, în primul rând. Deși poreclit "Bradul Carpatin" era un individ scund, nu cred să fi fost mai înalt decât două cuști de câine puse una peste alta. Recunosc, însă, că o singură dată, într-o iarnă, rostogolită dinspre Rusia, l-am văzut foarte înalt, pășind printre case. Aducea cu un pin înghețat. Purta, nu arareori pe umeri o hlamidă, croită de un maestru școlit prin văile balcanilor, sub care ai fi zis că stau ghemuite sate, laboratoare, orașe. Oficialitățile cam fugeau din calea lui, dar încercau frecvent să-l șicaneze, cu întreruperi de curent, de apă, cu tot felul de chemări la audiențe, cu somații. Era foarte grijuliu cu literații mărunți de pretutindeni. Spunea că, de fapt, ei duc greul în mai toate literaturile lumii. Orchestra ceremonii pentru domniile lor, îi puna în posesia unor premii, le facilita vacanțe prin /ele mai exotice locuri ale planetei.

Închipuiți-vă mergea până-ntr-acolo, încât nu pe puțini neisprăviți i-a ajutat chiar să-și treacă bacalaureatul. Mi-a ajuns la urechi, în legătură cu Poetul, un lucru. Se spune că în ultimii cinci ani de viață, va descrește atât de mult încât va ajunge, în final, literalmente, de dimensiunea unui spray. I s-a prezis și sfârșitul ca atare. Intenționând să traverseze o stradă, poate "Cuțitul de Argint" din Capitală, poate o alta din Slatina-Olt, Munchen, Buhuși, va fi călcat, strivit, aneantizat, nici măcar de o motocicletă ci de sora ei mai mică, cunoscută unanim sub numele de motoretă. Despre poet discut mult și cu soția mea. Fără a fi o subțire filoloagă, global, despre artist, într-o seară, ea mi-a spus... "Te coboară în zone mai adânci unde nu sunt nici semafoare, nici imne naționale, nici permise de conducere, nici buletine de analize medicale, unde nu se întocmesc certificate de naștere sau de deces..." "Vreau să vă mai spun, iubiiții mei interogatori, că opera integrală a Poetului, e imposibil de procurat. A celor mărunți - firește, tot despre poeți e vorba - mai ales de sărbători, se vinde cu coșul, chiar și de către rurali neștiutori de carte, dar repet, a Poetului de care vorbim, nu. Ea, parcă nici n-ar exista. Și totuși, s-a auzit că o parte a creațiilor Lui ar fi sechestrate prin casele unor intelectuali nordici, prin vile răsărite în ultimul timp, chiar prin depozite, care pentru îndepărtarea oricăror bănuieli, nici nu sunt, în mod deosebit, păzite. Poate nu ar fi inutil de știut că poetul a fost căsătorit. Într-un anume fel, un trist episod. Cei doi, luna de miere, și-au petrecut-o, ziua, noaptea, pe pietrele unui râu de munte. Într-o dimineață, însă pe când Poetul, din cauza unei atât de mari fericiri ațipise, un grup până atunci neștiut, de păstrăvi rari, s-a dovedit a fi fost vorba de cruzii păstrăvi regali, i-au luat mireasa, ducând-o cu ei, în locuri nici până azi descoperite. În încheiere, stimabile "autorități, aș vrea să vă rog, ca în schimbul depozitiilor mele despre Poet, să mă prezentați și pe mine la televiziune, fie și zece secunde, dar la o

oră de maximă audiență, cum mănânc, cum beau apa, cum mă uit la tâlpile pantofilor, pentru a vedea dacă acolo situația e încă sub control, cum îmi pun în geantă pachetul cu ujină când mă duc la servicii...

(3) - Înțeleg, ancheta despre Poet, e de importanța națională, poate chiar continentală, deci la treabă, la drum... Ascultați acum, stimate autorități, ce vă spune în legătură cu înaltul subiect tanti Budușilă. Poetul a stat la mine în gazdă un an de zile. Fericire, coșmar, nedumeriri, subtile plăceri. A fost ca și cum într-o singură zi, aș fi ascultat Haydn, aș fi participat la un accident feroviar, mi-aș fi pus întrebări, scăpată teafără din deraieri, în legătură cu maimuțele antropeide, în sfârșit, spre finalul încordatei zile, aș fi audiat prelegeri despre petalele mai multor flori, despre clopotele unor catedrale din Auverne sau Provence... Știu că Poetului i se spunea în glumă „Bradul Carpatin”, dar după aspect puteau să-i zică mai bine „boababul”, căci el era mai mult lat decât înalt. De scris, scria pe pereți, pe mobile, pe covoare, chiar și pe calorifere și foarte rar pe coala de hârtie cum se procedează în general. Cred că se supunea la mari eforturi intelectuale în momentele creației, căci au fost mai multe situații, când El, probabil, găsind versurile ce și le visa, mie, mi se stingeau lămpile peste tot, în apartament, mai exact în dormitor, bucătărie, baie, ba chiar și în debara și toaleta pentru oaspeți. Odată, într-un miez de noapte, soțul meu s-a trezit brusc, din somn și a exclamat ... "Noi am fost orașeni și acum ne-am mutat la sat. Ce-i cu ratele și găinile astea care stau să sară pe mine?"... "Liniștește-te, Budușilă, i-am spus în șoaptă, ești în patul tău, le vezi pe toate astea din cauza chirieșului nostru. Poetul, care, cu siguranță e chinuit de un vers, de un poem"... Nu v-aș putea spune din ce bani trăia artistul (chiria și-o achita totuși, punctual), căci de plecat la vreun serviciu, nici vorbă, ba din contră, cea mai mare parte a timpului stătea întins pe un divan cu cărți și diferite bibelouri mici alături. Printre acestea am remarcat, la repezeală, un ghepard din fildeș, un ceas chinezesc, eu zic că „epoca Ming”, din dinți de rechin, și un păstor transilvan, bănuiesc că din esență de carpen. Cred că avea și oarecari suferințe, adânc cufundate în suflet, căci uneori mai și plângea. Părea că nu prea iubește pe nimeni, părinții probabil să-i fi fost decedați, iar frați, surori, cu siguranță nu avea. Eu, femeie înțelegătoare cu tineretul, cu viața, i-am spus în mai multe rânduri, că dacă are vreo iubită, sau mai multe, un batalion, le poate invita la El cu permisiunea de a le reține peste noapte. Vă mărturisesc, stimate autorități, corecte și nobile, că l-am pândit și pe această latură, dar rezultatul, după socotelile mele, a fost dezamăgitor. O femeie, totuși, l-a vizitat. Era mai în vârstă, toaletă nu bizară, dar mai puțin obișnuită, emanând discret senzualitate, îi spune că locuiește pe fruntea unui munte și că locul de veci îi va fi în adâncul unei mări nu tocmai apropiate. De atins nu s-au atins, dar vorbeau de niște depărtări, unde ar fi fost foarte bine să se reîntâlnească. La plecare, doamna, mă face până și pe mine să aud cum se zbat niște valuri, poate chiar din mijlocul Atlanticului. În orice caz, stranie senzație, cu acele uriașe zbateri lichide... Cum erau poeziile lui n-aș putea să vă spun căci nu mi-a citit

nici una, niciodată... dar acum, competente autorități, culturale sau de orice natură sunteți, destul cu Poetul, căci aș vrea să trec puțin și la mine, la propria mea persoană. Voi fi scurtă, laconică, întocmai ca spartanii. Am trăit o viață de cârpă, monotonă, lângă de soțul meu, decedat, fostul contabil și mai pe urmă, cercetător în contabilitate, Leonard Budușilă. Sunt încă în mine, activi, în ciuda vârstei, anumiți fiori, să le spunem de afirmare. Tanti Budușilă, zău că nu vă mint, se simte capabilă să joace în filme, nu roluri mari ci doar să apară în anumite secvențe. într-o peliculă militară, spre exemplu, aș accepta să fiu fugărită de un tanc, într-o reconstituire istorică, aș putea contribui la otrăvirea vreunui personaj important, într-o peliculă erotică, desigur, bine regizată, aș putea consimți să fiu prima haltă, înțelegeți dumneavoastră despre ce este vorba, pentru niște marinari, care au stat departe de uscat, cel puțin șapte-opt luni... Acestea fiind zise, stimate autorități, închei depoziția mea despre Poet și dacă, în propunerea cu filmele, puteți face ceva, v-aș fi foarte recunoscătoare...

(4) - Ah, Poetul, sunt atât de onorată că mă întrebați de El... Nu l-am văzut niciodată, dar mi-l imaginez, ochi adânci, frunte boltită, pași ușori, degete abia atingând lucrurile. Onorată comisie de investigație, eu, în trupul meu încă tânăr, apărut pe lume acum, în epoca globalizării, a feluritelor explozii industriale, performanțe tehnice, ecetera, port un suflet cu sensibilități de pe vremea studenției lui Victor Hugo. Șoapta, mângâierea, muzica-n surdină, gesturile delicate, versul, privirile furișe, sunt aproape totul pentru mine. Dacă ființa aceasta totuși există, Poetul, indiferent pe unde se plimbă acum, prin fosta Basarabie, Trieste, Gorj, Pădurile Boemiei, Papuasie, poate într-o zi va veni și pe la serviciul meu. Ușa biroului se va deschide și-n locul nu știu cărui nenorocit cu cravată și geantă diplomat se va arăta El... Ce clipe vor fi acelea, stimate autorități...

(5) - Tot ce s-a spus până aici despre Poet e neadevărat, vorbă în gol. El doar mie mi s-a arătat în vis. Nu pot da detalii despre ființa lui. A apărut din apele unor oglinzi, a străpuns întunerecul unor coridoare, s-a înroșit de sângele unor inimi ce pluteau în jurul lui, mi-a dat vag de înțeles că simte pustietatea în care trăim. Pe un perete a scris de bine despre creatorii mărunți. Înainte de-a se pierde prin vechi cartiere proletare, de-a ocoli uzine, maluri surpate, stăvilare, ce-l despărțeau de marile întinderi ce urma să le străbată, mi-a spus ...” Cu siguranță printre voi am să revin. O să arăt, poate, ca un uriaș pin înghețat sau ca un lanț ce-apare, uneori, pe cer, în jurul lunii. Cu versurile mele doar atunci veți lua contact. Și voi îmi lipsiți mie și eu vă lipsesc... și aici din nefericire vocea lui s-a stins, s-a pierdut ca luată parcă de aripa unor neprevăzute vânturi...

ISTORIE LITERARĂ

Valerica DRAICA

ASPECTE STILISTICE ÎN LIRICA RELIGIOASĂ
A EVULUI MEDIU

Partea I

Pe tot parcursul întregii lui faze medievale, scrisul românesc s-a aflat sub prelungirea bisericii sau s-a supus funcționalității imediate. Elementele *literare* sunt, de obicei, implicate sau derivate, celor mai multe texte fiindu-le specifice indeterminarea stilistică și hibriditatea, semnul beletristic fiind mai peste tot, încorporat. Deși scrise în special din rațiuni religioase, unele texte vădesc o *literaturizare* subliniată, căci înfrumusețarea, împodobirea erau fie o cale de omagiere indirectă a stăpânului din cer, fie dovada virtuozității și destoiniciei, care dau satisfacția cuvenită vanității creatoare. Nu există, decât în mod excepțional, formulări programatice necenzurate artistic, după cum nu există nici formulări canonice puse exclusiv în slujba *frumosului* artistic.

Cine se străduiește să descopere elemente, forme artistice în spațiul culturii vechi, se va izbi de dificultatea, dacă nu de imposibilitatea *descoperirii* lor. De altfel, sub raport artistic, efectul scrierilor vechi este, astăzi, aproape nul... Ele sunt, însă, interesante tocmai datorită complexității stimulului lor învechit, plurisemantismului, scriiturii lor involuntar plastice, care le transformă în texte *expresive*. În fapt, cele mai multe figurează în istoriile literare, drept literatură, prin puterea convenției: le-am împins în tărâmul artisticului prin „complicitatea formatoare” a literaturii noi și mizând pe *confuzia dintre expresiv și artistic*.

Psalmii, de pildă, sunt asimilați poemelor lirice, prin excelență, speciei laice cu cea mai mare răspândire în trecut – adică *odei*. Astfel, *psalmii morali* au ca temă respectul datorat lui Dumnezeu și legilor lui; *psalmii dogmatici* evocă faptele mărețe ale stăpânului lumii și proclamă emoția în fața spectacolului său impunător. Acești psalmi pot fi asimilați cu *odele sacre*, care glorifică divinitatea și lucrările divine, dar și cu *odele filosofice și morale* prin care poetul își exprimă sentimentele în legătură cu natura și cu destinul uman, și cu *odele eroice*, care cântă strălucirea eroilor, a oamenilor providențiali. În *Cartea psalmilor*, omniprezent este un singur erou, o singură ființă domină cu atotputrenicia ei și copleșește cu neîntrecutele zidiri închipuirea înfiorată a autorilor, ei înșiși oameni providențiali (Moise, David, Solomon); implicând reguli de concepere și de emisie curioase, răsfângând un cer străin și o optică îndepărtată, poeticitatea lor, a psalmilor, este involuntar modernă.

Naturalețea, ca să nu spunem primitivitatea, cu care ne sunt descoperite reacțiile sufletești ale acestor regi și conducători de popoare, uimește și azi.

Extraordinara lor expresivitate se datorează, poate și mândriei învinse, căci totdeauna, din cea mai adâncă umilință, ca dintr-o fântână a vieții, au țâșnit văpăile artei.

Ritmul, se știe, este cel ce dictează și guvernează dicțiunea versului. Întâlnim, însă, astrale obstacole lingvistice în textele celor dintâi psalmi traduși pentru ca să ne reușească de la început recitarea lor intonată. Ea se poate semnala prin ceea ce prozodiștii numesc *tendința izocromă*, senzația de revenire a unei structuri cu care trebuie să se familiarizeze întâi urechea¹. Timbrul și accentul cu care subliniem unele cuvinte joacă și ele un rol important în realizarea ritmului, care nu trebuie limitat la silabă și înțeles mecanic. De altfel, nici măcar în poezia prozodic impecabilă, ritmul nu rezultă din silabe, mânuite artificial, ci din cuvinte și grupuri de cuvinte, care nu se succed într-o ordine neclintită, nu sunt organizate ciclic perfect.

Analizate cu atenție, textele scripturistice relevă suportul material al senzației de periodicitate. În Psalmul 12 din *Psaltirea Scheiană* și în Psalmul 150 din *Psaltirea Hurmuzachi* observăm că, pe mari porțiuni, cuvintele sunt dispuse, întrucâtva, diferit decât în limbajul obișnuit (de atunci și de azi), limbaj care își modifică topica și alcătuirea propozițiilor în funcție de solicitările imediate ale comunicării. În plus, această *modificare* se transformă în tendință de aranjare a părților, de armonizare a lor, în special cu ajutorul anaferei. Locuțiunea *pără cându*, repetată la începutul primelor patru propoziții din Psalmul 12:

„Pără cându, Doamne, uiți-ne;
Pără cându întorci fața ta...
Pără cându punim sfeatire...
Pără cându ridică-se..”

(*Psaltirea Scheiană*)

imprimă o întocmire oarecum simetrică structurii înseși a enunțurilor succesive. Faptul este înlesnit și de lipsa de amploare a acestora. Atrăgând asupra-și un accent puternic, locuțiunea aflată în poziție inițială devine element ritmic, determină o distribuție întrucâtva restului accentelor și impune o tonalitate care, prin repetare, statornicește un model de frazare. Acest tip de paralelism ritmic și sintactic, condiționat de intervenția anaferei, revine în text („de nu cândva doarmă în moarte, de nu cândva dzică dracul...”), prelungind senzația prezenței neîntâmplătoare a unei suprastructuri sonore, care reflectă o stare.

Și mai clar se percepe suita de configurări simetrice în psalmul 150 din *Psaltirea Hurmuzachi*, unde nu mai puțin de zece versuri sunt construite sintactic la fel, primind un accent puternic pe același cuvânt anaforic – *lăudați* – accent care determină un anumit relief sonor. Compusă din verbul amintit și dintr-una sau două determinări circumstanțiale, între care multe componente instrumentale, fiecare propoziție-vers începe, dar și sfârșește, expresiv, prin cuvinte care se individualizează. Atributul pronominal *lui*, care, izbutind, fără intenție, o monorimă,

¹ M. Bordeianu, *Versificația românească*, Iași, Editura Junimea, 1974, p. 60.

încheie primele patru versuri, avea o pondere semantică deosebită și, pentru cei vechi, potențialitate magică. În calitatea lui de substitut al numelui Domnului, el cere o intonație energetică.

În cazul psalmilor versificați avem de-a face cu tentația exercitată asupra creatorilor de *armonizare metrică și rima cu plăceri în sine, dar și cu probe* de virtuozitate. Apariția lor înseamnă ieșirea din zodia poeziei rituale (a cultului) și intrarea în zodia poeziei artistice. *Principiul rimei* devine, de exemplu pentru Dosoftei, *canonul rimei* și, adesea, unica direcție a efortului creator.

Exersând supunerea materiei poetice, Dosoftei cade victimă mării lui *osândiri*, este stăpânit de ideea de *a fi în regulă*. Dar, absorbit de potrivirea cuvintelor la *sfârșitul stilului*, de numărarea *silavelor*, făcând efortul de a găsi, cu orice risc, corespondentul sinonimic necesar în cheia versului, s-a văzut obligat să ignore proprietatea termenilor, exactitatea sensurilor; faptul a produs consecințe spectaculoase, remarcabile îndrăzneli metaforice.

Dosoftei nu se conforma, așadar, vocabularului psalmilor biblici, ci regulilor prozodice. Mitropolitul traducător al *Psaltirii*, stăpânit de dorința de a-și vedea stilul ireproșabil, poate că nici nu își dă seama când face loc, din mers, unor cuvinte ce denumesc elemente de peisaj și zoologice imposibile în aria *Psaltirei*, inexistente în textul biblic, dar lesne de receptat în Moldova. Nimeni, până la Dosoftei, în Răsăritul ortodox, nu avusese îndrăzneala de a versifica *Psaltirea* ca occidentalii. Năzuința lui Dosoftei de a desăvârși vers după vers și euforia noviciatului trebuie să fie fost extrem de vie, de vreme ce mitropolitul aduce în spațiul biblic ierni și ghețuri și le umple de râuri cu bulboane și smârcuri, fără a se lăsa intimidat de sacralitatea textului original. De aici *prospețimea* localizărilor, a echivalărilor geografice și istorice ebraice și coloratura modernă a traducerii. Se ivesc, din aceste motive, la nivelul stilului, serioase abateri de la spiritul original al textului. Psalmul 79 este, poate, cel mai revelator pentru felul cum se petrec lucrurile. Institutele specializate recomandă următoarea traducere:

„I. Dumnezeule, au năvălit neamurile în moștenirea Ta, au pângărit templul Tău, și au prefăcut Ierusalimul într-un morman de pietre”.

Ce s-a întâmplat cu versificatorul? Căutând rima la cuvântul *Ierusalimul*, el a trezit o imagine realistă de un umor involuntar, prin sunetul laic pe care îl conține:

„Doamne sfinte, păgânii veniră
În țara ta de o risipiră
Și feaceră Ierusalimul
Ca o cramă când i se ia vinul”.

Rima este de cele mai multe ori, singura cauză care face ca versiunea de bază să piardă acea relație persuasiv – amănitoare, specific iudaică, în jurul numelui Domnului și să câștige, sub aspect imagistic, câteva viziuni deosebite, patriarhal primitive:

„Trupurile zac pe jos căzute
A slugilor tale ce–s crezute

Și carnea lor o mănâncă hiara
 Și păsările din toată țara
 Sângele li stă vărsat ca apa
 Și nu-i vine să meargă cu sapa.”

De remarcant că, dacă îi reușește prima rimă după mai mult de 10 silabe, Dosoftei continuă să rimeze în vers larg (10, 12, 13, 16 silabe). Când un alt psalm îi dă prilejul s-o găsească mai repede, după 7-8 silabe, absorbit și de tiparul versului popular, el se străduiește să păstreze cât mai mult aceeași măsură.

Modificările de lungime favorizează schimbări de tonalitate și chiar variații lirice, astfel că, din vreme în vreme, distingem în fluidul litanii adierea unei doine de jale, sunetele virile ale imnurilor de slavă, cadențele patetice de rugăciune umilă, plânsul subțire al unei elegii de înstrăinare. Mlădierile unei psalmodice coboară, câteodată la jovialitate și urcă, alteori, până la atragerea stării de fixație paradisiacă:

„Ceriurile cu cuvântul
 Le-au făcut, și tot pământul
 De-naimea lui cu teamă
 Dvoresc îngeri fără seamă
 De-l mărturisesc și-l cântă
 În frumusețea lui cea sfântă
 Fulgerile lui cu pară
 Ard de se văd peste țară
 Pământul se-umple de frică
 Munții se topesc de pică
 Și cură ca niște ceară
 Văzând pre Domnul în țară.”

Limbajul particular al lui Dosoftei aduce o nouă structură a enunțului, ceea ce va face loc unei organizări artistice personale a mesajului, cu prețul ruperii sistemului relațional prestabilit. Obsesia expresivității generată deci, de abaterile de la normele strict gramaticale, așa că nu vom spune, de pildă, că o construcție ca:

„Tu strângi păsările-n ghoarbă
 La părău ce vin să soarbă.”

este forțată și greoaie, mai ales că, ținând de principiile sale prozodice, traducătorul reușește, aici un *enjambement* și o modernă *dislocare*, cum altădată, modificând *estetizant* cuvintele, obține grațioase efecte de simetrie:

„C-aș zbura lesne, m-aș depărta-mă
 La păduri dese, unde nu-i teamă,”

Dovedind că nepotolitele cuvinte, spărgându-se de formele prozodice convenționale, produc figuri neprevăzute, suplimentează conotativ textul. În domeniul metaforic sunt cele mai spectaculoase, *moderne* îndrăzneli, Dosoftei etalând o adevărată *extravaganță* imagistică:

„Straje și ferință mi-am pusu-mi pe gură
 Când stă păcătosul de-mi face trăsură”

„Inema mai iaste în mine hierbinte
Și-mi iaște știința, arsă de cuvinte.”

„de când cu spaimă în cugetără”

„Nici a ședea în scaun de pierzare.”

Plasticitatea involuntară a unor cupluri de cuvinte, dintre care unul a evoluat semantic, scurtcircuitându-l, în momentul receptării, și pe celălalt (în felul unei metafore intenționate), face ca versurile să se încarce cu imagini șocante de tip suprarealist și, evident, să curgă greu.

Adesea, însă, străduindu-se să echilibreze mașinăria prozodică, tot răsucind cuvintele, Dosoftei atinge din întâmplare pedala norocoasă a limbajului. Așa se explică, probabil metafora unui enunț, „Acolo în ea umblă corăbiile” (*Psalm 103*), în miraculosul distih:

„Peste luciul de genune
Trece corabii cu minune.”

Senzații de alunecare, euforia și euritmia sunt, aici, poate rodul unei *magii matematice*, pentru că se constată în versuri simetria pozițioanală a cuvintelor, simetria părților de vorbire prin care sunt exprimate, numărul egal de termeni – patru - care, în simbolică, este numărul totalității cosmice.

Desprinsă și dezvoltată din psalm, rugăciunea (molitva) datorează liturghiei trăsături stilistice apte s-o facă accesibilă și să-i asigure proliferarea. Relieful ei sonor specific se recunoaște în câteva din episoadele fundamentale ale slujbei, iar modelul auditiv-armonic pare a fi *Psalmul de pocăință al lui David (Psalm 50)*, impus de *Liturghia lui Sfântul Ion Gură de Aur* și prezent în Liturghiarele românești, începând cu cel al lui Coresi din 1570:

„Mântuiește-mă Doamne, după mare mila ta
și după mulțimele eftenșugurile tale.
Curățește fără leagile mele, mai vârtos spală-mă
de fără-legile mele și de greșalele mele curățește-mă
că fă(ră) legile mele eu știu și
greșalele mele înainte sunt pururea,
Ție unuia greșim și hicleușug înaintea ta feciu,
ca să dereptezi-te întru cuvintele tale și pâra-veri
când veri judeca.
Iată amn întru fărădelege zămislit și întru
Păcate feace-mă muma mea.
Iată onu adevăr iubit-ai fără știrea și
ascunsul ce preaînțelepciunii tale ivitu-mi-ai.
Stropiși-mă cu isospom și curățășcu-mă;
Spăla-mă-veri și mai vârtos de zăpadă
înnălbi-mă-voi
auzului meu dat-ai bucurie și veselie, bucură-se

roasele pleate
 Întoarce fața ta de greșealele mele și
 toate fără-legile mele curățește.
 Inemă curată zidște în mine, Doamne,
 și duh drept noiește întru zgiul meu
 Nu lepăda mine de fața ta și duhul sfânt
 al tău nu lua de la mine.
 Dă-mi bucurie, speșenia ta, și cu duhul
 despoitorului învârtoșează-mă.
 Învață fără-legiutorii calea ta și
 necurații cătră tine întoarce-se
 Izbăvește de crunții, Doamne, Doamne,
 spășenia mea, bucură-se limba mea
 dreptății tale.
 Doamne, buzele-mi deschide și rostul
 meu vestește lauda ta.
 Că de vrea jărtfă va vrea amu,
 toate arsele nu bine vruși
 Jărtva Domnului duh frânt,
 frântă și plecată Dumnezeu nu uraște
 Fericează Doamne, cu bună-vrerea ta
 Sionul să zidească păreții
 Ierusalimului.
 Atunce bine-veri jărtvă, dreptate,
 înăltările și toate arsele
 Atunce va pune spre oltariul tău viței.”²

Psalmul 50 nu diferă de ceilalți psalmi traduși la noi. Se remarcă imediat: paralelismul nominal, categorial și semantic, suita specifică de configurări sintactice analoage, aspirația la izometrie, rânduirea oarecum simetrică a accentelor cu aceeași intensitate, consecința a anaforelor și a verbelor la timpuri și moduri neschimbate ale substantivelor din același câmp semantic. Nu ne simțim împiedicați de fonetismele arhaice, de morfo-sintaxa românei de acum patru secole și jumătate, de calcurile slavone, de lexicul azi uitat:

eftenșugurile – îndurările;
 zgău – pânțece;
 spășenia – ispășirea;

Aceasta dovedește că ritmica liturgică a Psalmului 50 relevă o matrice stilistică. Modelul auditiv - armonic se regăsește și în extraordinara configurație fonică a *rugăciunii domnești* (Otcenaște – Tatăl Nostru), mai clar regularitatea, iar corespondențele categoriale și paralelismul sintetic își fac simțite, nestânjenit efectul. Ele nu sunt numai un reflex al traducerii servile, ci se poate vorbi de

² în Al. Mareș, *Liturghierul lui Coresi*, București, Editura Minerva, 1969, p. 56-57.

„existența unui manierism sintetic, născut din dorința autorilor de a evita exprimarea curentă”³. Această năzuință *artistică* pe care o sugerează deplasarea sistematică a unor cuvinte cu greutate semantică în anumite locuri ale versetelor coincide cu ceea ce solicită, ca topică expresivă, modelul de rugăciune impus, prin liturghii, de psalmi și de rugăciune domnească. Astfel, vor fi nelipsite, de la un punct al rugăciunii (molitvei) seriile de verbe imperative (imperativul solicitării), care face să vibreze începutul propozițiilor – versete. Când rugăciunea servește drept antifon, verbele de acest fel își vor mări cadența prin renunțarea la calificările fastuoase și multiple, posibile doar în recitarea propriu-zisă și care voalează, întrucâtva, simetriile sintetice și semantice:

„Doamne, nu cu urgia Ta ne înfrunta,
 nice cu mânia Ta ne certa,
 ce fă cu noi după Blândețea Ta,
 Tămăduitorul sufletelor noastre.
 Îndireptându-ne la liniștea voii Tale,
 luminează ochii inemilor noastre
 în cunoștința adevăratăii Tale
 și ne dăruiește rămășița acestei zile
 păciuită și fără păcate,
 și toată vremea noastre.
 Prin rugările Sfintei Dumnezău
 Născătoarei
 Și-a tuturor svinților tăi.”⁴

În afara acestor serii de verbe puternic marcate, care, la sfârșitul versetelor, își regăsesc, din când în când, corespondențele sinonimice, rugăciunile vor cuprinde, de regulă, în partea destinată adresării (la început), serii de apelative, însoțite de denominări și de calificări. Aparținând unui rețetar universal de atribute, însușiri divine, așezate în straturi de enunțuri simetrice, calificările de acest fel par a fi dictate mai degrabă de aspirația eufonică, decât de cea imagistică. Eventualele distorsiuni sau pierderea senzației de armonie sunt evitate prin reinstaurarea ritmicității (periodicității) cu ajutorul enumerării:

„Doamne Dumnezăul nostru, Bunule și
 Omiubitoriule
 caută pre vinul acesta, și carii gustă de
 dânsul
 și blagoslovește-l, cum ai blagoslovit
 fântâna lui Iacov,
 și scăldătoarea lui Siluam,
 și paosul Svinților Tăi Apostoli
 Acela ce veniși în Cana Galileei

³ Ion Gheție, *Texte românești din secolul al XII-lea*, București, Editura Academiei, 1982, p. 320.

⁴ Dosoftei, *Dumnezăiasca liturghie*, Iași, Editura Mitropoliei și Sucevei, 1980, p. 160.

și-ai blogoslovit apările
și apa cu vin ai priment
și slava Ta ai arătat Svinților Tăi
Ucenici și apostoli
Insuț și-acum trimite, Doamne, Svântul
Tău Duh
și vinul acesta blagoslovește, cu Svântul
Tău Nume.”⁵

În orice împrejurare, rugăciunea își păstrează, mereu și mai presus de orice, ritmica și, prin ea, o structură adecvată. Glorificat și preamărit prin enumerarea cadențată de atribute și apelative, Dumnezeu (reprezentat în rugăciune printr-o rețea de pronume la persoana a II-a care întăresc, prin poziția lor, senzația de periodicitate) este implorat să se miluiască de cineva, să facă ceva pentru el, căci „a lui este împărăția și slava și puterea”... Cu cât mai schematic și mai puțin încărcat este textul, cu atât funcționează mai precis și mai sonor modelul formal-auditiv.

Bibliografie:

1. M. Bordeianu, *Versificația românească*, Iași, Editura Junimea, 1974.
2. Dosoftei, *Dumnezeiasca liturghie*, Iași, Editura Mitropoliei și Sucevei, 1980.
3. Ion Gheție, *Texte românești din secolul al XII-lea*, București, Editura Academiei, 1982.
4. Al. Mareș, *Liturghierul lui Coresi*, București, Editura Minerva, 1969.

⁵ *Ibidem*, p. 217.

UNIVERSUL ȘTIINȚIFIC ȘI TEHNOLOGIC REFLECTAT ÎN PAGINILE REVISTEI „FAMILIA” (1865 – 1900)

Începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, lumea a cunoscut o prodigioasă transformare care continuă încă și astăzi. Progresul științelor a sporit numărul invențiilor; aplicarea acestora din urmă va atrage nevoia tot mai acută de a introduce peste tot mașinile. Condițiile de muncă și de viață ale omului, rămase aproape neschimbate timp de secole, se modifică radical, antrenând consecințe imense în plan economic, social, politic, internațional.

Științele exacte progresau încă din secolul al XVIII-lea și erau deja destul de avansate la jumătatea secolului al XIX-lea. Ele au cunoscut un imens pas înainte în a doua jumătate a secolului, înnoind într-o mare măsură cunoștințele pe care omul le posedă despre fenomenele naturale.

Rapiditatea progreselor științifice realizate în acel timp se explică, în parte, prin utilizarea cunoștințelor obținute anterior: descoperirile se aglomerează, iar ritmul lor tinde să se accelereze. Dar acest fapt este posibil datorită unor condiții favorabile.

Credința în știință este generală. Sentimentul religios pierde din prestanță, iar mentalitatea romantică cade în desuetudine în urma eșecurilor de la 1848. Credința în științele exacte se răspândește: este mijlocul prin care poți descoperi adevărul, de a atinge Fericirea prin Progres. În aceste condiții savantul devine un personaj respectat, un ideal de viață, precum în alte timpuri era cavalerul, preotul sau „omul cinstit”.

Nu doar respectul, ci și exemplul care îl oferea. Vulcan aduce și el în fața ochilor cititorilor săi astfel de exemple. Mai întâi este prezentat felul în care știința ajunge în mediul cititorilor – specialist ori nu, interesat ori curios – francezi. Oamenilor de știință ai acestei națiuni le este rezervată o abilitate unică de a putea prezenta știința sub diferite forme, de a găsi mijloace specifice de a transmite cunoștințele prin cele mai variate metode și formulări: sub formă de roman, de conversațiune, de anecdote etc. „Publicul cetește, ascultă, se delectează și nici nu observă că a învățat”. Relatarea despre Flammarion este succintă, fiind prezentat ca un om care are preocupări de astronomie și care a publicat câteva lucrări. Aflăm mai departe și motivul pentru care pagina întâi a revistei i-a fost rezervată: pentru a servi drept model pentru „bărbații noștri învățați, pentru a produce știință sub formă populară, de aceea am saluta din toată inima pe acel învățat român, care ar putea uni știința cu modul de predare și ar ști să explice poporului nostru frumoasele taine ale istoriei naturale și ale altor științe. Dar până acum nu cunoaștem nici unul, căci și

aceaia care afirmă că scriu în stil poporal, se servesc de niște idei și forme, cari sunt enigmă pentru popor”.¹

Știința, considerată din ce în ce mai mult ca fiind cea mai nobilă dintre activitățile umane, dispune de metode eficiente: metoda matematică și mai ales metoda experimentală, utilizată mai întâi în fizică și chimie, introdusă, ulterior, de Claude Bernard, în biologie și medicină.

Mijlocele de acțiune ale științei se înmulțesc: savanții au de aici înainte posibilitatea de a se dedica în întregime muncii lor; dispun de laboratoare tot mai dotate. Învățământul științific se dezvoltă și naște noi și noi vocații.

În același timp cu răspândirea cunoașterii științifice, ea se specializează, de asemenea. Nu mai există savanți enciclopedici. Marcelin Berthelot (1827-1907) a fost ultimul care a fost capabil să îmbrățișeze întregul domeniu al chimiei. Separarea cunoașterii și compartimentarea cercetării au fost atenuate de cooperarea națională și internațională, grație publicării lucrărilor științifice, revistelor, reuniunilor sub forma congreselor. Această cooperare a avut limitele ei, datorită lipsei unui limbaj științific internațional – rol pe care l-a avut latina în evul mediu.

Aceste schimburi la nivel internațional au făcut să se nască oameni de tipul lui Emile Acollas, care a fost un renumit profesor din Paris, autor al manualului de drept civil francez și al altor lucrări. Un profesor a cărui apreciere a depășit granițele țării sale, numele său fiind cunoscut și în țări precum Anglia, Belgia, Italia, Germania, Olanda, Suedia, Austria, chiar America. Membru al Societății de economie politică, al Societății antropologice și al Societății lingvistice din Paris; membru în mai multe societăți din străinătate, Acollas, se poate spune, nu mai aparține doar Franței, ci lumii întregi. „Ne facem o datorie de a recomanda tuturor românilor inițiați în știința dreptului, filosofiei, literaturii și altor chestiuni sociale, volumul lui Acollas *Filosofia științei politice*, dându-se, totodată, și adresa editorului de unde se poate procura cartea. „Nu ne îndoim că fiecare va trage dintr-însa un profit considerabil și că fiecare amator al științei va căuta să o aibă în biblioteca sa”. Aceasta este imaginea pe care revista *Familia* o oferă cititorilor săi despre excelența într-un anumit domeniu de interes.”²

Matematica, de altfel foarte avansată, continuă să se dezvolte (teoria numerelor și a funcțiilor), dar se îndreaptă mai ales spre partea speculativă, în momentul în care partea practică se impune tot mai mult. Astfel, Henri Poincaré, „creier al științelor raționale”, domină ansamblul matematicii, aplicând metodele acesteia în mecanică, astronomie, fizică. Științele fizicii și chimiei sunt cele care au avut cel mai mare avânt, pătrunzând și în alte științe pe care le animă.

Metodele științifice ale fizicii și chimiei ajung și în biologie și medicină. Universitățile au avut un rol foarte important în facilitarea împrumuturilor de metode și instrumente care s-au efectuat între diferitele științe. Un exemplu edificator al acestui nou tip de savant, îl găsim și în revista lui Vulcan, unde facem

¹ *Flammarion*, (cu portret pe pagina 617), în *Familia*, 1881, nr. 86, p. 617.

² *Emile Acollas*, în *Familia*, 1878, nr. 8, p. 48.

cunoștință cu I. A. Bechamp, a cărui fotografie ocupă prima pagină. Renumit chimist francez al epocii, acesta a petrecut anii primei tinereți în România, la București. S-a născut la Bassing, în Franța, pe data de 6 octombrie 1816. A stat cel puțin 6 ani în România, fiind nepotul unui consul francez acreditat la București. A părăsit pământul românesc în 1834. A studiat la București farmacia și a practicat-o pe lângă farmacistul Mausel. Timpul petrecut în România nu a rămas neconsemnat: asupra lui s-a aflat un caiet ce cuprindea întrebări și răspunsuri privitoare la istoria țării, scris de el cu caractere chirilice. Alte două fotografii aflate în interiorul revistei prezintă prima pagină a caietului care poartă titlul „Începuturi de istoria țării românești”, precum și diploma sa de la examenul de chimie, farmacologie și istorie naturală. Cu acest certificat obținut în decembrie 1833 s-a înscris în anul următor la universitatea din Strasbourg, în Franța, unde în 1853 își ia doctoratul în chimie, iar în 1856 în medicină. În același an a fost numit profesor la universitatea din Montpellier, de unde se retrage pentru a activa la universitatea din Nancy, iar la data respectivă, lucrează la Paris, în laboratorul lui Charles Friedel. A scris peste 90 de lucrări. Făcea parte din nenumărate societăți științifice, iar societatea științelor fizice din București i-a acordat statutul de membru de onoare.³

Fenomenele vieții, considerate a fi prea complexe pentru a fi măsurate, sunt supuse analizelor științifice. Este marele merit a lui Claude Bernard de a fi introdus experimentul în medicină. Louis Pasteur (1822-1895), chimist de formațiune, trecut la cercetarea fermentării, i-a descoperit cauza: microbii, care puteau fi distruși prin creșterea temperaturii (procedeele pasteurizării, 1867). A reușit să izoleze microbii mai multor boli infecțioase și să descopere că injectând o ființă vie cu un microb, după ce i s-a atenuat virulența, aceasta dobânda rezistență contra epidemiei respective: este principiul vaccinului, folosit încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, de către medicul englez Jenner. Pasteur a fost considerat un binefăcător pentru umanitate. Opera sa a fost continuată de discipolul lui, doctorul Roux (vaccinul antidifteric), și de germanul Koch, care a descoperit bacilul tuberculozei.

Revista *Familia* face loc în paginile ei pentru prezentarea lui Louis Pasteur, un reprezentant al medicinei mondiale. Învățăatul francez, fondatorul bacteriologiei moderne, a murit în toamna anului respectiv. S-a născut în 1822, în orașelul Dole. Studiile și le-a desăvârșit la Paris, profesând din 1848 prin mai multe orașele de provincie. În 1867 a fost numit profesor de chimie la Sorbona în Paris. A trăit 73 de ani.⁴

În secolul al XIX-lea, datorită dezvoltării științelor aplicate, știința și tehnica progresează paralel. De unde și apariția nenumăratelor invenții care vor permite omului de a supune, într-o oarecare măsură, natura. Inginerul și tehnicianul devin personaje esențiale ale societății industriale.

În această perioadă, la fel cum o comunitate științifică internațională a început să se coaguleze și să se dezvolte prin intermediul revistelor, publicațiilor și

³ I. A. Béchamp, (cu portret pe pagina 181), în *Familia*, 1895, nr. 16, p. 181 – 189.

⁴ Louis Pasteur, (cu portret pe pagina 577), în *Familia*, 1895, nr. 49, p. 577 – 586.

congreselor, la fel, același rol l-au jucat, lucru pe care și astăzi îl îndeplinesc, expozițiile internaționale. Progresele tehnicii – în special mașinile, iar odată cu ele, sursele de energie, și produsele care decurg din acestea – cărbunele, petrolul, electricitatea, mașina cu abur, motorul pe explozie etc. –, la toate astea adăugându-se industria textilă, metalurgia, industria chimică, agricultura, toate acestea la un loc dau măsura preocupărilor, ambițiilor, puterii, țărilor participante la aceste expoziții. Cei care aveau în grijă de obicei bunul mers al acestor manifestări de durată și care implicau un număr imens de oameni, din partea organizatorilor, dar și numărul mare de vizitatori care îl atrăgeau, erau oameni care ei înșiși aveau o pregătire în unul dintre aceste domenii. Astfel, în 1878, E. Duval este directorul expoziției, fiind printre cei mai renumiți ingineri ai Franței. Aranjarea și construirea expoziției fiind realizate de el. G. Berger, director al expoziției externe (standurile expoziției fiind plasate și în aer liber), a luat parte și la organizarea expoziției din 1867. Într-un timp a fost profesor la academia de arte frumoase.⁵

Mașinismul vertiginos al secolului al XIX-lea modifică radical transporturile. Și un lucru pe care omul îl dobândește de pe urma aplicării invențiilor și inovațiilor este viteza. Viteza în transporturi, deplasarea oamenilor și a mărfurilor, precum și transportul și difuzarea de idei, au modificat decisiv ritmul de viață, făcând necesară totodată și o noțiune mult mai precisă asupra timpului. Ceasurile, odinioară obiecte de lux, au început să fie fabricate în serie și au intrat în uzul comun. Noul om al civilizației industriale era nevoit să respecte un orar riguros. Baudelaire se plânga, cândva, „Ceasule! Zeu sinistru, înspăimântător, impasibil ...”

Transporturile, atât pe uscat, cât și cele maritime, au beneficiat enorm de pe urma progresului tehnologic. Rețelele de căi ferate au început să se răspândească. Rezultatul a fost un câștig de timp extraordinar. Pe drumurile romane se putea parcurge în jur de 100 de km pe zi. La începutul secolului al XIX-lea, cu „poșta rapidă”, 250 de km, iar din 1900, în Europa occidentală, se puteau face 1200 de km zilnic. Transportul de persoane și de mărfuri pe cale maritimă în secolul XIX a fost la fel de spectacular precum cel pe uscat. Ameliorarea navigației, perfecționarea instrumentelor, canalele interoceanice pentru a scurta distanțele (canalul Suez și canalul Panama), toate au contribuit în acest sens.

Sursele de energie diverse au născut și mașinile care să le consume, constructorii care au făcut acest lucru posibil, precum și îndrăzneții care să le testeze. Acum punctele extreme necunoscute ale planetei au devenit ținte pentru mulți. Astfel, în revista *Familia* portretul unui bărbat ilustru este afișat pe pagina întâi, pe numele lui André, „un îndrăzneț explorator”, care cu balonul a încercat să atingă punctul nordic extrem al Terei. Se împlineau 2 luni de când acesta pornise în îndrăzneța sa călătorie, iar de atunci nu mai primise nimeni vreo veste din partea lui. O întrebare își face loc în mintea tuturor: „perit-a ori tot plutește prin aer?”. A luat totuși provizii de hrană, suntem asigurați, pentru 3 luni, astfel că „de foame

⁵ Duval și Berger, în *Familia*, 1878, nr. 49, p. 313-317.

încă n-a murit. De la expediția acestuia se așteaptă lucruri însemnate: poate va surprinde lumea cu descoperiri mari”⁶.

Aceste scurte biografii ale respectivelor personalități, punctând momentele majore ale vieții și realizările care le-au adus renumele de care se bucură, precum și o imagine de ansamblu asupra receptării lor în mediul unde activitatea desfășurată a avut ecou. Rezumând aceste informații, livrate cititorului sub forma unor știri care nu însumau mai mult de trei, patru fraze, până la dimensiunea a 2 – 3 coloane de revistă, avem astfel, la îndemână o perspectivă asupra amploarei domeniilor de activitate a personajelor marcante ale lumii franceze, asupra consistenței atât de diversificate pe care aceasta o dovedea, asupra multitudinii de modele culturale, politice și sociale ale vremii.

⁶ *André*, (cu portret pe pagina 453), în *Familia*, 1897, nr. 39, p. 453 - 466.

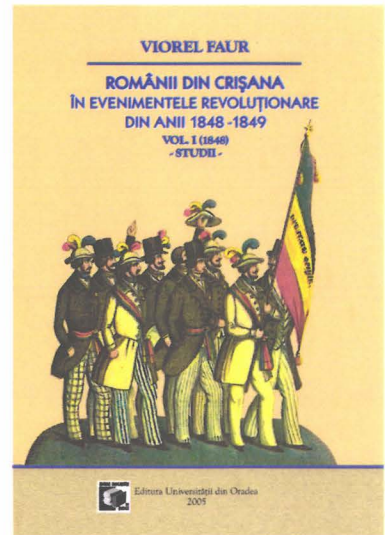
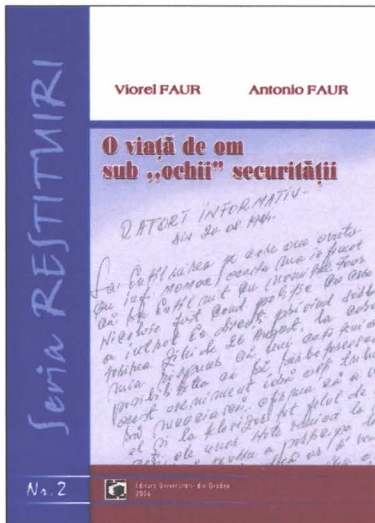
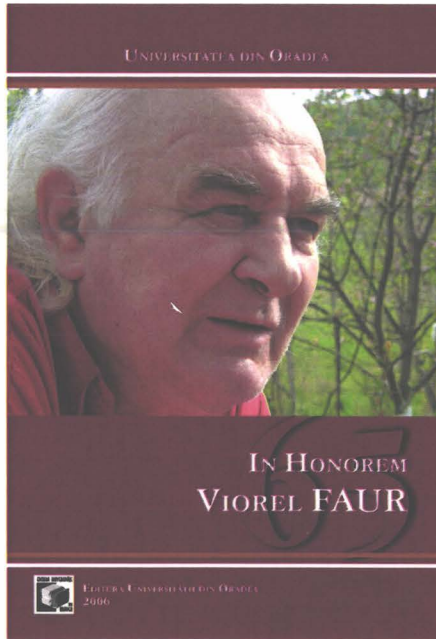
CUPRINSUL
(continuare de pe coperta 2)

LITERATURĂ

- **Mircea PORA**, *Rostiri despre poet*.....90

ISTORIE LITERARĂ

- **Valerica DRAICA**, *Aspecte stilistice în lirica religioasă a evului mediu*.....94
- **Florin CRĂCIUN**, *Universul științific și tehnologic reflectat în paginile Revistei „Familia” (1865 – 1900)*.....102

Apariții recente în Editura Universității din Oradea

ISSN-1221-5716